

Szvath Márton

Árpád-kori település Veszprém, Geleméren (Előzetes közlemény)

Kulcsszavak: megelőző feltárás, előzetes jelentés; Veszprém, Gelemér, Veszprém megye; kora Árpád-kor; település, veremház, külső kemence, kemencebokor

1. Földrajzi elhelyezkedés, történeti források

Veszprém, Gelemér lelőhely Veszprém megyében, Veszprém-Kádárta külterületén, a Geleméri fennsíkon található. Földrajzilag a Balaton-felvidék és a Déli-Bakony határán fekszik, geomorfológiailag a Veszprém–Nagyvázsonyi medence területéhez tartozik, amely magas fekvésű, tektonikus hegységközi medence. Ennek felszínét alacsony, fennsíkyszerű háta és enyhe lejtőszögű hegyláb felszínek jellemzik. Az alapkőzet helyenként löszös lejtőtörmelékkel borított dolomit és mészkő, amelyen rendszina talajok, illetve a löszös üledéken barna erdőtalajok alakultak ki.¹

A Kádárta falutól kb. két km-rel K-re található Gelemér dülő az azonos nevű, középkori forrásokból ismert faluról vette nevét.

A település legkorábbi említése a fehérvári káptalan 1266-ban kelt oklevelében bukkan fel, amely a falutól valószínűleg D-re, K–Ny-i irányban elhaladó, Veszprémet Peremarton és Berenhida (Berhida) mezővárosok érintésével Fehérvárral összekötő „nagy út” kapcsán említi a települést: „*magnam viam per quam itur ad villam Guellemer*”.² A falu tehát a középkor folyamán igen fontos, Budát Fehérváron, Veszprémen és Vasváron keresztül Pettauval, az itáliai területekkel összekötő kereskedelmi útvonal közvetlen közelében feküdt. Veszprém a középkorban a Dunántúl egyik legfontosabb útcsomópontja volt, hiszen a falu közelében, tőle É-ra haladt a Veszprémet Győrrel és Pannonhalmával összekötő, a beregi egyezményt követően jelentőssé váló sószállító út is.³ Gelemér falunak egy 1337-es említése szerint „*Poss. Gelemer prope Wesprimium*” a tihanyi apátságot követően a veszprémi püspök és a káptalan lett a birtokosa.⁴ 1411-ben Kőolja néven említik a források, egy 1464-es adat szerint pedig a veszprémi püspök

is birtokos benne. 1524-ben a püspök hat jobbágyát írják itt össze, ekkor tehát még biztosan lakott volt, a 16–17. századi rovásadó összeírásokból azonban már hiányzik.⁵ 18. századi források települést nem, csak egy itt álló csárdát említenek.⁶

Az MRT munkálataihoz kapcsolódó 1965-ös terepbejárás során a feltárási területtől 100–200 m-re, É-ra, 11–13. századra keltezett kerámiát gyűjtött Torma István.⁷

A lelőhely érintett részének feltárását a 8. és 72. számú utak találkozásának külön szintűvé alakítása, illetve az ehhez kapcsolódó közlekedési csomópont kiépítése tette szükségessé. A területet Ny-i oldalról egy ÉNy–DK-i irányú lapos dombhát, K-ről a Ferenc-forrásból eredő kis patak határolja. A lelőhely feltárandó része a munkák megkezdése előtt parlagon álló, bozóttal, fákkal benőtt terület volt a 8. sz. főút két oldalán, Ny-i részén telepített fenyőerdővel.

A lelőhely területén az MRT 2. kötete alapján négy külön számon nyilvántartott (25/15, 25/16, 25/17, 25/18) bronzkori, Árpád-kori, illetve középkori lelőhely volt ismert, valamint egy a területről származó szórvány avar kori, három élő nyílhegy került a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum gyűjteményébe. Régészeti kutatás a lelőhelyen korábban nem folyt.

2009. november 9. és december 16., valamint 2010. május 3. és június 18. között az út mindkét oldalán kialakítandó körforgalmak, illetve a körforgalomba csatlakozó lehajtó és felhajtó sávok területén megelőző feltárás⁸ zajlott, amelynek keretében 13745 m²-en hét különböző régészeti korszakhoz tartozó

⁵ ÉRI et al. 1969, 25/15. 113.

⁶ SZASZKÓNÉ 1994, 94.

⁷ ÉRI et al. 1969, 25/15. 113.

⁸ A 2009. évi próbafeltárást Ilon Gábor, a nagyfelületű megelőző feltárást e tanulmány szerzője irányította. A terepi munkában Czifra Szabolcs régész, Bek Tamás, Csuti Tamás, Kőnczöl Laura, Molnár Szabolcs és Radics András régésztechnikusok vettek részt. A geodéziai felmérést Eke István régész és Kovács Zoltán geodéta végezte, a tárgyrajkokat Tóth Zoltán készítette. Ezúton is köszönöm munkájukat.

¹ MAROSI–SOMOGYI 1990, 609–613., 616–619.

² GLASER 1929, 142.

³ GLASER 1929, 156.

⁴ CSÁNKI 1897, 232.

232 régészeti objektum feltárását végeztük el (1. kép). A feltárás eredményei alapján és javaslatunkra a KÖH a korábban nyilvántartott négy lelőhelyet egy azonosító szám (9780) alatt, Veszprém, Gelemer néven összevonta. A jelen munka a lelőhelyen feltárt Árpád-kori település jelenségeit ismerteti.

2. Feltárt objektumok

A lelőhelyen feltárt objektumok közül 52 sorolható a vizsgált korszakba. Ebből 11 veremház és 10 szabadon álló kemence, illetve kemencebokor volt. Ezekon kívül kisebb gödrök, cölöphelyek tartoztak a korszak leletanyagával keltezhető jelenségek közé (2. kép). Nem került elő kút a lelőhelyen, ami esetünkben a falu mellett fakadó forrás közelségével indokolható. Feltűnő jelenség az árkok teljes hiánya a feltárt településrészen, de nem kerültek elő kemence nélküli, gazdasági jellegű épületként azonosítható jelenségek, valamint nagyobb méretű gabonatarlóvermek sem.

2.1. Veremházak

1. veremház (1. OBJ/60. STR; 3. kép 1.)

Nyesés után az épület sötétbarna színű, humuszos, paticspettyekkel és kövekkel kevert betöltésű, nagyméretű foltként jelentkezett. Különösen az ÉK-i oldalán erősen lekerekített sarkú, téglalap alaprajzú, ÉK–DNy-i tájolású hosszteneggellyel kialakított, 330 cm hosszú és 255 cm széles veremház. Alapterülete valamivel több, mint 7,4 m², a nyesési szinttől számított relatív mélysége 45–50 cm volt. Az épület DNy-i sarkánál egy 132 cm hosszban jelentkező, 97 cm legnagyobb szélességű meneteles lejárát került elő. Figyelembe véve a gépi humuszosítás által kialakított nyesési szintet és a lejtő szögét, eredeti hosszúsága mintegy 70–90 cm-rel hosszabb, azaz több mint 200 cm lehetett. Aljára egyrétegű agyagtapasztásba kisméretű köveket nyomkodtak, amellyel a lejárát felszínének erodálását próbálták megakadályozni. A veremház járószintjén jól érzékelhető, szürke színű, tömött, letaposott réteg volt, amely egyértelműen jelezte a hajdani járószintet.

Ágasfák helye a rövidebb DNy-i és ÉK-i oldalak közepénél került elő, utóbbi helyét inkább csak a verem szélének félköríves kihasadása jelezte. Mindkét oszlop a verem fenekére támaszkodott, egyik sem mélyedt a járószint alá és részben a verem peremén kívülre nyúlt. A DNy-i oszlophely (STR 133.) mérhető átmérője kb. 25 cm volt.

A bejárát melletti, D–DNy-i, hosszanti oldal közepén kétszer megújított (esetleg egy alkalommal két kisebb oszlopra kicserélt) oszlophelyet (STR

147.) bontottunk ki. A három oszlophely mélysége a nyesési szinthez képest 36 cm volt. A ház vermén kívül két kisebb, igen sekély oszlophelyet találtunk, egyet az épület ÉK-i oldala mellett, egyet pedig a K-i sarkánál. Mindkettő csupán néhány cm mély, az altalajba alig mélyedő beásásként jelentkezett. Bizonytalan megfigyelésük miatt csak feltételelesen lehet ezeket az épület tetőszerkezetéhez rendelni.

A meneteles lejárathoz a ház gödréhez csatlakozó végén, a lejárát két szélén egy-egy kisebb oszlophely (STR 138., 140.) került elő, közöttük egyenes vonalban húzódó szabályos, teknőszerű bemélyedéssel. Betöltésük egységes volt. A jelenséget úgy értelmezhetjük, hogy itt belülről egy keskenyebb, kisméretű gerendával, küszöbszerűen támasztották meg a két bejárati oszlopot. Erre azért is szükség lehetett, mivel a két oszlop alig mélyedt a sziklás talajba, így megtámasztásuk a bejárát szerkezetét stabilabbá tehetette. A küszöb helye a betöltés elbontásával jól érzékelhetően megjelent, itt a lejárát alja kissé lépcsősen csatlakozott a veremház járószintjéhez. A lejárát mértani közepén, egy kisebb, ovális alakú, ívelt aljú beásást bontottunk ki. Ennek oszlophelyként való értelmezése nem lehetséges, mivel ebben az esetben pozíciójából adódóan a házba való lejutást akadályozta volna. Amennyiben a bejárát szerkezetéhez tartozott, szolgálhatott a küszöböt megtámasztó kő fészkeként is, ezt sekély mivolta és alakja is támogatná, bár a feltételezett követ nem találtuk a helyén.

Az épület ÉNy-i sarkában kisebb, tapasztott sütőfelülettel rendelkező, kőből rakott kemence (STR 132.) állt. A verem oldala itt kiszélesedik, azaz a kemence helyének kialakításakor a verem oldalába kisebb fülkét vájtak. A kemence kőpakolása a hátsó falánál és a Ny-i oldalán maradt meg jobban, a K-i oldalon a kemence átégett oldalának foltja és néhány kisebb kő jelzi az egykori kontúr. Hossza 87 cm, szélessége 84 cm volt. A kemence hátsó falát egy nagyobb, élére állított, lapos kő beágyazásával alakították ki. A sütőfelület egyrétegű, megújítás nélküli volt, eszerint viszonylag rövid ideig használhatták az épületet. A kemence sütőfelülete felett, a beroskadt kőpakolás alatt vörösre égett omladékréteg volt megfigyelhető, amely elsősorban a kemence elülső felében jelentkezett. A kövek között ilyen kiégett agyagtapasztást nem sikerült megfigyelni. Ezek alapján a kemence kőboltozatát szárazon rakták, majd belülről agyaggal tapasztották és így égették ki.

Az épület gödrének ÉK-i sarkában a járószintbe kissé lemélyedő, téglalap alakú deszkaszerkezet lenyomata jelentkezett. A szerkezet két keskeny, 8–10 cm széles, a földre fektetett, É–D-i irányú gerendá-

ból állt, amelyeket egymással párhuzamosan, egymástól kb. 90 cm-nyire helyeztek el. A veremház aljába 8–10 cm-re mélyedtek. É-i végük eredetileg illeszkedett a verem É-i oldalfalába, itt, a lenyomat meghosszabbításában kisebb bemélyedést lehetett megfigyelni. A keskenyebb gerendákhoz képest keresztirányban két deszkalenyomatot találtunk, amelyek szélessége kb. 24–25 cm. A szerkezet nem igazodott a verem K-i oldalához, azzal kissé szögletet zárt be. Az épület járószintjén meglévő szürke színű, letaposott réteg a deszkák körül hiányzott. A deszkaszerkezet közepén laza, humuszos betöltésű, egyenes aljú, ovális, gödör (STR 146.) jelentkezett. A gödör 60×55 cm-es, a verem járószintjébe 38 cm-re mélyedt. Egyelőre nem sikerült értelmezni azt a 28–33 cm átmérőjű kerek foltokból álló jelenséget, amely a járószintet jelző szürke agyagtapasztás elbontásakor került elő. A foltok, illetve lenyomatok alja enyhén ívelt, mélységük igen csekély, a járószintbe csak mintegy 2–4 cm-re mélyednek. Összesen hét ilyen kerek folt került elő, ebből öt egy vonalba rendeződik, a fenti deszkaszerkezethez igazodva, azzal párhuzamosan. Ez a ház teljes szélességében keresztülhúzódtól közvetlenül a Ny-i oldalon fekvő gerenda mellett. Kettő közülük a ház D-i felében került elő. A szürke-szürkésbarna színű lenyomatok a járószinten található tapasztáshoz hasonló anyagúak és állagúak, egy árnyalatnyival sötétebb színűek voltak.

Az épület sötétbarna színű, humuszos, felső betöltési rétege alatt, a ház D-i, DK-i felében, nagyobb foltban vastag, átégett vörös paticos omladékréteg húzódtól hosszanti irányban, alatta vékonyabb fekete, faszenes réteggel. Ez alatt figyeltük meg a ház alsó kevert, sárgás-világosbarna laza betöltési réteget, amely közvetlenül a járószint felett helyezkedett el és vastagsága 20–25 cm volt. A megfigyelések alapján az épület földfelszíni részének pusztulása annak felhagyását követően történt meg, a verem részleges betöltődése után. A vörösre égett paticsréteg alapján a földfelszíni szerkezet sővényfonatos, agyagtapasztásos volt. A beroskadt tetőszerkezet feletti humuszos réteg nagyobb mennyiségű követ tartalmazott, ahogy az a lelőhelyen több gödör, veremház esetében is megfigyelhető volt. A nyitottá váló verembe itt is a tereprendezések, munkák alkalmával feleslegessé vált, útban lévő köveket szórták.

2. veremház (2. OBJ/57. STR; 3. kép 2.)

Lekerekített sarkú, 380 cm hosszú és mintegy 305 cm széles, négyzetes alaprajzú veremház, amelynek alapterülete kb. 13 m². A ház gödrének betöltését vágta a nála sekélyebb, 3. számú épület beásása. Bejáratra utaló nyomot itt nem találtunk. A gödör ÉK-i sarkában kisméretű, 50×42 cm-es kemencét (STR 149.) találtunk, a mellette előkerült ívelt aljú, függőleges falú, ovális oszlophely (STR 150.) kismértékben rombolta annak Ny-i oldalát, így eredetileg valamivel szélesebb lehetett. Az oszlophely a kemencéhez viszonyított szuperpozíciójából adódóan a többi oszlophelynél későbbi. A kemence rossz állapotban került elő, gyakorlatilag csak az egyszeres, megújítás nélküli, átégett tapasztás volt megfigyelhető. Felette, a betöltésből nagyobb mennyiségű követ bontottunk ki, amelyek struktúra nélkül hevertek egymáson, ezek a beomlott egykori kőpakoláshoz tartozhattak. Tapasztott palástra utaló nyomot nem találtunk.

A verem Ny–K-i tengelyében, egy vonalban elhelyezkedő, három oszlophely került elő (STR 157., 158., 159.). Ezek mindegyike igen sekély, ívelt aljú oszlophely, a járószintbe mindössze 7–8 cm-re mélyedtek. Ennél is sekélyebb, mindössze 3 cm mély a verem D-i oldalának középtengelyében talált, a verem fenekére támaszkodó oszlophely (STR 156.). Ennek megújítására utal a közvetlenül mellette előkerült oszlophely (STR 155.), amely ennél kisebb átmérőjű (17–18 cm) volt, a verem aljába 13 cm-re mélyült. A járószinten megtalált oszlopszerkezet tehát gyakorlatilag a gödör fenekére támaszkodott.

A verem D–DNy-i sarka padkás kialakítású, rajta tapasztás nyomaival, amelybe kisebb köveket nyomkodtak. A verem járószintjén két gerenda maradványai kerültek elő (STR 153.). Ezek közül a K–Ny-i irányú gyakorlatilag párhuzamos az egy sorban álló oszlophelyekkel, feltételeesen tarthatjuk a három ágasfa által tartott szelemen gerenda beomlott maradványának. A másik – a verem Ny-i felében fekvő – gerenda helyzete erre merőleges, azaz a ház hosszteneggelyével egyezik meg.

A verem ÉNy-i sarkában sekély, kb. 45 cm átmérőjű, ívelt aljú gödör került elő.

A veremház betöltésében három jól elkülöníthető réteget figyeltünk meg, amelyek közül az alsó tömött, kemény, szürke-barnásszürke, faszénpettyekkel tarkított, salakot is tartalmazó hamus réteg volt. A hamus réteg a ház tetőszerkezetének leégésére utalhat, ez a réteg közvetlenül a járószinten feküdt.

3. veremház (4. OBJ/101. STR; 3. kép 2.)

Közel négyzetes alaprajzú, lekerekített sarkú, 300 cm hosszú és 285 cm széles veremház, amely a nyesett szinthez képest csak csekély, mintegy 20–30 cm mélységű volt. Betöltésében feltűnően kevés kerámiát találtunk. A ház szuperpozícióban állt a 2. számú veremház gödrével, annak betöltését vágta. ÉK-i sarkában kőkemence állt, a verem oldala itt kiöblösödött, azaz a kemence kissé túlnyúlt a verem sarkán, akárcsak az 1. számú épületben. A kemence (STR 137.) közelítőleg kör alakú, átmérője 130 cm. A Ny-i oldalán néhány nagyobb méretű kő helyezkedik el egy sorban egymás mellett, követve a tapasztott sütőfelület ívét. Utóbbi közvetlenül a köves sziklafelszínre támaszkodik, átmérője kb. 85–90 cm, 3–4 cm vastag, megújítás nélküli. A sütőfelületben néhány kisebb foltban a tapasztásba nyomkodott kisebb kövek feküdtek. Az oldalt alkotó nagyobb kövek elhelyezkedése alapján, valamint abból kiindulva, hogy ezek csak a kemence szabadon álló részén figyelhetők meg, a veremoldalhoz csatlakozó részekenél nem, feltételezhető, hogy eredetileg is így alakították ki azt, azaz nagyobb kövekkel csak a verem belseje felé eső oldalán határolták el a tüzetet. A kemence táplálása D felől történt. A sütőfelület felett mintegy 6–8 cm vastag sötétbarna, paticsos réteget, a tapasztott kemencepalást beomlott maradványait bontottunk el. Ez a kemence tehát vegyes kialakítású volt, a kő boltozatalap felett tapasztott palást is tartozott hozzá.

A ház Ny-i és K-i oldalának középvonalában egy-egy szelemen tartó ágasfa oszlophelye (STR 144., 148.) került elő, amelyeknek átmérője közel azonos, 25, illetve 27 cm. A nyesett szinthez képest 42, illetve 48 cm-re mélyültek a talajba. Oldalfala mindkettőnek függőleges, aljuk ívelt volt. A verem alján jól kivehető, szürkésbarna, tömött állagú, letaposott réteget lehetett megfigyelni, amelyet a veremház járószintjeként azonosítottunk. Legerőteljesebben a kemence előtt, annak D-i oldalánál jelentkezett, egy 100–120 cm-es foltban. A ház lejáratainak nyomait nem találtuk meg.

Az épület belső terében, a Ny-i sarkához közel nyújtott ovális alakú, rézsús oldalú, egyenes aljú munkagödör (STR 142.) mélyedt a járószintbe. Az épület betöltéséből többek között egy csontár letört hegye került elő (11. kép 8.).

4. veremház (43. OBJ/259. STR; 4. kép 2.)

A jelenségnek csak az építési területre eső fele kerülhetett feltárásra. Négyzetes, lekerekített sarkú, a nyesett felszínbe 35 cm-re mélyedő, 250 cm széles verem volt. Az épület DNy-i rövidebb oldala közepén függőleges állású, kb. 30 cm átmérőjű oszlophely (STR 269.) került elő, amely a verem aljába mintegy 23 cm-re mélyedt. Közvetlenül mellette egy kisebb, szabálytalan alakú oszlophelyet is találtunk, ennek mélysége 20 cm volt. A verem aljába annak Ny-i sarka közelében igen sekély, hosszúkás, faszenes betöltésű gödör mélyedt, amelynek funkciója tisztázatlan. Kialakítása, formája, valamint a rövid oldalon előkerült oszlophely miatt a jelenséget veremház gödrének határoztuk meg.

Az épület betöltése mindössze egy kisméretű kerámiatöredéket tartalmazott.

5. veremház (46. OBJ/271. STR; 5. kép 1.)

Enyhén lekerekített sarkú, négyzetes alaprajzú veremház, É-i sarkában kőkemencével. Az épület vermének Ny-i sarkába utólag, az altalajba mélyedő agyagtapsztású aknakemencét vajták (STR 388.). Az épület vermének szélessége 327 cm, a verem pontos hossza – mivel az utólagosan belevajt kemence részben rombolta a DNy-i oldalt – kérdéses, az itt talált oszlophely külső széle és a szemben lévő oldal közti távolság azonban mérhető volt, ez 390 cm. Az épület hossz tengelye ÉK–DNy-i irányú volt, a nyesett felszínbe 25 cm-re mélyedt. A veremház betöltési rétegében közepes és nagyobb méretű kövek hevertek behajítva. Ezek a kövek főként a ház középső zónájában jelentkeztek és az aknakemence felhagyását követően kerültek a gödörbe. A verem É-i sarkában előkerült, 120 cm hosszú és kb. ugyanolyan széles kőkemence (STR 273.) oldalait és hátsó falát ennél az épületnél is nagyméretű kövekkel alakították ki, oly módon, hogy a nagyobb, lapos köveket élére állították, azáltal a kemencetest gyakorlatilag szögletes formát kapott. A kemence száját szintén egy hosszúkás, lapos kő elhelyezésével szűkítették a megfelelő nagyságúra. A nagyméretű, az oldalfalat alkotó köveken kívül kisebb, ökolny köveket bontottunk ki a kemence belsejében talált vörösre égett omladékból, illetve főként annak tetejéről. A megtalált kövek mennyisége azonban nem elegendő egy kőboltozathoz. A kemence sütőfelülete kétszeresen megújított, alsó, mindössze 2 cm vastagságú platniját kisméretű kavicsokból álló kavicságyra tapasztották. A megújítások vastagsága 3 és 4 cm. Az utolsó megújítás tapasztása nem futott ki a kemence hátsó faláig, úgy tűnik a kemence

utolsó használati fázisakor a tüzetet kissé beszűkítették. Ezt jelezte egy kisebb kövekből álló kősor, ami a kemence eredeti hátsó falával párhuzamosan futott a kemence belsejében, a felső agyagtapsztás csak eddig terjedt ki. A kemence szájához csatlakozott a kisméretű, igen sekély, teknős kialakítású, sötétszürke betöltésű hamuzógödör. A verem ÉNy-i, hosszabbik oldalának vonala a kemence mögött lépcsősen „visszaugrott”, azaz kissé beszűkült.

Az épület DNy-i, rövid oldalának középtengelyében egy 30 cm átmérőjű, függőleges oldalú oszlophely (STR 390.) került elő, amely az épület járószintje alá 32 cm-rel mélyedt. Az ágasfa feltételezhető párja a szemközti oldalon, a gondos nyesés ellenére sem került elő.

A ház É-i, K-i és D-i részében is világos szürkésbarna színű, keményre taposott járószintet sikerült megfogni, ami csak az utólag bevajt kemence előtti felületen hiányzott, ezt a részét nyilvánvalóan a kemence munkagödörének kialakításakor rombolták. A ház K-i sarka mellett sekély DK-i irányú nyúlvány, „nyél” indult. Oldala rézsús, alja egyenes volt, vége oválisan kiszélesedett. Alja az épület járószintjével egy szintben van, betöltése nem vált el az épület vermének betöltésétől.

Az épület felhagyása után annak Ny-i sarkába aknakemencét (STR 388.) vajták, úgy, hogy az egykori járószintről indítva egy lejtős előteret ástak, majd innen, mélyebb szintről alakították ki a kemencetestet. A kemence hossza 130 cm, szélessége 95 cm volt, a verem járószintjébe 80 cm-re mélyedt. A kemence sütőfelülete erőteljesen lejt hátrafelé, palástja jól átégett. Feneke is tapasztott, ezen kb. 2 cm vastag, fekete, hamus réteget találtunk.

Mivel a kemence boltozata nem omlott be, jó megtartású és erősen kiégett, ezért felülről rábontottunk a kemence metszetének vonalában. A palást viszonylag vastag (12–15 cm), téglavörös színű volt. A kemence száját K-i irányból közelítették meg, a szájától ÉK-re alakították ki annak hamuzógödört. Utóbbi kerekded alaprajzú, oldala enyhén visszahajló, kissé méhkasos kialakítású, fekete faszenes-hamus betöltésű volt. Alja az épület járószintjébe 40 cm-re mélyült.

6. veremház (61. OBJ/395. STR; 4. kép 1.)

Földbe mélyített sekély veremház gödre. Foltban jól körülhatárolható volt, a felszín nyesése után ÉK-i sarkában a betöltésében nagyobb kövekkel jelentkezett.

A ház vermét egy nagyméretű, szabálytalan alakú, rézsús oldalú, egyenetlen aljú gödör (STR 248.)

vágta. Utóbbi funkcióját tekintve legvalószínűbb az agyaggyerő gödörként való meghatározás. Az épület felhagyása után kevéssel nyithatták, mivel az épülettel közös betöltési rétegeket találtunk benne. A veremház gödréből csak az ÉK-i rövid, és a DK-i hosszú oldal maradt meg, valamint a – szokatlan elhelyezését –, az ÉK-i oldal közepénél kialakított kőpakolású kemence. A verem sekély, a nyesett szintbe kb. 28 cm-re mélyedt, mérete a romboltsága miatt nem meghatározható, a szélessége kb. 320 cm lehetett. Letaposott, kemény, egyenesre alakított járószintje jól megfogható volt. Az ÉK-i rövid oldal vonalvezetése kissé szabálytalan, a kemencénél kissé kiöblösödik.

Az épület kemencéje (STR 250.) közepes méretű, hozzávetőlegesen kör alakú, kőpakolású kemence. A sütőfelület mérete 74×68 cm. A kőpakolás szárazon rakott volt, palást tapasztásának nyomait nem találtuk. A kövek elbontása után jelentkezett a feketés-vörös színű, tapasztott sütőfelület, amelyet egyszer megújítottak. Az alsó, 3 cm vastag tapasztás felett egy újabb, kb. 4 cm vastag megújított sütőfelület húzódtott.

Az ÉK-i rövid oldal középtengelyében, a kemence mellett, a beomlott kövek felszedése után tölcseresen szűkülő oldalú, kb. 40 cm átmérőjű oszlophely került elő, amely a járószintbe 18 cm-re mélyedt. Az épületet – az előkerült oszlophely alapján – ágasfás szelemen tetőszerkezet fedhette. Rendkívül szokatlan volt az előkerült kemence helyzete, hiszen az a tartószerkezet egyik elemének közvetlen közelében, az egyik rövid oldal közepén állt.

7. veremház (68. OBJ/412. STR; 5. kép 2.)

Lekerekített sarkú, téglalap alaprajzú, igen sekély, 335 cm hosszú, 280 cm széles verem. Betöltésében néhány nagyobb kő hevert. Hossz tengelye ÉK–DNy-i tájolású, É-i sarkában kőkemence (kőtűzhely?) került elő. Az épület bontásakor a nyesett felszínhez képest kb. 15–16 cm mélyen már elértük a verem keményre taposott, sárga színű járószintjét, amely nem terjedt ki a teljes épületre, a verem Ny-i negyedében hiányzott. Az épület betöltéséből igen csekély számú kerámiatöredék került napvilágra.

Az É-i sarokban fellelt, 98×85 cm-es kőpakolású kemence (STR 414.) bontásakor a betöltésben heverő bezuhant kövek mellett *in situ* helyzetű köveket is találtunk. A tűzhely kőszerkezete szárazon rakott, kötőanyag nélküli kőpakolás. Kialakítása különösen jól megfigyelhető a DNy-i oldalán, ahol nagyobb méretű, élére állított, lapos, egyenes kő alkotja az oldalfalat, szájánál pedig egy kerekded,

lapjára fektetett követ helyeztek el. Így egy egyenes oldalú, kissé szögletes formájú kőszerkezetet alakítottak ki. A sütőfelület 3 cm vastag, egyrétegű, téglavörös színű, keményre égett agyagtapasztás volt, amely az oldalfalakat alkotó kövekre nem futott rá. Megjegyzendő, hogy a tűzhely feletti betöltésben kevés, kisebb kő hevert. Ezek mennyisége nem lehetett elegendő egy zárt kemenceboltozat kialakításához, így kőkemence helyett (itt is) felmerülhet a kőtűzhely megléte. A tűzhely szája előtt, kisebb foltban, 4 cm vastag, feketés-szürke hamus betöltést tártunk fel. A kemence szája előtt a ház betöltésében több közepes méretű kő feküdt.

A verem ÉK-i és DNY-i rövid oldalának közép-vonalában találtuk meg az ágasfák oszlophelyeit. Rézsús oldalúak, az egyik közvetlenül a kemence mellett került elő, ez a járósíntbe kb. 45 cm-re mélyedt. Mindkettő esetében az oszlophelyek kissé túlnyúlnak a verem oldalfalának vonalán. A verem belsejében, a Ny-i sarokban egy nagyobb, szabálytalan beásású, egyenetlen aljú gödör került elő, betöltésében néhány nagyobb kővel. Alja a ház járósíntjénél jobban lemélyült, itt hiányzott a máshol megfigyelhető, keményre taposott járósínt.

8. veremház (69. OBJ/304 STR; 4. kép 3.)

A Veszprém, Gelemeren feltárt veremházak közül ez mutatta a legkevésbé szabályos formát. Nyújtott téglalap alakú, lekerekített sarkú, szabálytalan alaprajzú épület, amely alig mélyült bele a köves, dolomitos sziklás altalajba. A nyesett felszínhez képest mélysége mindössze 12–15 cm. A verem hossza 340, szélessége 220 cm volt. A lelőhelynek ezen a részén meggritkultak, majd megszűntek a régészeti jelenségek, ami elsősorban annak tudható be, hogy a vékony, erodált termőréteg alatt már kis mélységben jelentkezett a dolomitos sziklafelszín. A veremház készítésekor az abban talált gödrök és oszlophelyek lemélyítése így komolyabb munkát igényelhetett.

A verem hossz tengelye – mint a legtöbb esetben – itt is ÉK–DNY-i tájolású. A ház É-i sarkában kőkemence állt. Itt, a kemencénél a verem két oldala kiöblösödött, ívesen vette körbe a kemencetestet, úgy, hogy az nem támaszkodott a verem oldalfalához, hanem a verem belsejében gyakorlatilag szabadon állt.

A kőalapozású és kőpakolású kemence 90 cm hosszú és 80 cm széles volt. A kőpakolást szárazon rakták, kötőanyag nélkül, az É-i oldalon ehhez főleg nagyobb méretű, laposabb köveket használtak fel. A hevenyészett sütőfelületet úgy alakították ki, hogy egy lapos kövekből rakott kőalapozásra vitték fel az agyagtapasztást, majd ezt kiégették.

A keményre égett, megújítás nélküli sütőfelület meglehetősen rossz megtartású volt. A kemence két hosszanti oldala majdnem párhuzamos, így valószínű, hogy a kemence eredeti alakja a szögleteshez közelített. A betöltésben, a kemence közelében több, kisebb nagyobb kő is feküdt, ezeknek csak kisebb része tartozott a kemencéhez, a többi utólag, a ház felhagyása után került oda.

Az épület középvonalában három viszonylag kis méretű oszlophelyet (STR 421., 455., 456.) tártunk fel. Ezek átmérője 15–23 cm közötti, a járósíntbe mindössze 10–17 cm-re mélyednek. Meg kell jegyezni, hogy ezek nem alkotnak teljesen egyenes vonalat, így a ház belsejében található két oszlophely a szelementartó ágasfák helyei mellett más funkcióban is elképzelhető. Nem találtuk nyomát az épület DNY-i oldalának középvonalába feltételezhető oszlophelynek, igaz a köves-sziklás talaj eléggé megnehezítette a megfigyelést. Két kisebb oszlophelyet (STR 422., 423.) tártunk fel az ÉNy-i hosszabb oldal mentén, valamint két sekély, 25 és 32 cm mély gödröt (STR 426., 427.) szintén itt, a hosszanti oldal mellett. Az ÉNy-i oldalfal melletti két oszlophely feltételezhetően nem a bejáratot jelzi, mivel ez esetben az egyik gödör éppen a bejárat közepére esne. Az egyenetlen sziklafelszínen a járósíntet nem sikerült egyértelműen azonosítani.

Szabálytalan kialakítása, a telephez képest periférikus elhelyezkedése – a lelőhely legszélén került elő –, a megszokottól eltérő megoldásai miatt a veremházat inkább tarthatjuk alkalmi tartózkodásra való, mint tartós lakás céljait szolgáló veremháznak.

9. veremház (81. OBJ/461. STR; 6. kép 1.)

Alaprajzában a négyzeteshez közelítő, lekerekített sarkú veremház gödre. Legnagyobb kiterjedése a hossz tengelye mentén 375 cm, szélessége 312 cm, a nyesett síntbe 46 cm-re mélyedt. Hossz tengelyének tájolása ÉÉNy–DDK-i irányú, azaz a lelőhelyen feltárt többi veremházéhoz képest eltérő volt. Az É-i sarka mellett oldalfala ívesen kiöblösödött. Amennyiben ezt a bejárat helyeként feltételezzük, ehhez a lelőhely 1. veremháza jó analógiát nyújtana, hiszen ott is a rövid oldalon nyitották a ház bejáratát, igaz, ott a kemence melletti sarokban. Ellene szól azonban, hogy ez esetben az É-i oldalon nyitott bejáratnál kellene számolnunk, ami nem valószínű megoldás.

A veremház DNY-i sarkában kőkemence (STR 494.) maradványai kerültek felszínre. Alakja kerekded, átmérője 78 cm. A kövek összeroskadtak, az átégett agyagtapasztás mellett feküdtek. A kövek kis száma miatt ebben az esetben is felmerül-

het a lehetőség, hogy a tűzhely nem rendelkezett teljes boltozattal. Téglavörösre égett sütőfelületét egy ívelt aljú, sekély gödörbe tapasztották, így középső részén szokatlanul vastag, 10 cm-es átégett agyagtapasztás jött létre. Vastagsága csak a kialakítás módjából adódik, megújítást a metszetre bontása után nem lehetett megfigyelni. Tapasztásában sem kerámia, sem kövek nem voltak.

A veremház É-i és D-i rövidebb oldalának közepén egy-egy függőleges állású 30, illetve 23 cm átmérőjű oszlophely (STR 481., 523.) volt, amelyek 26, illetve 40 cm-re mélyedtek a verem járósíntjébe. Az épületnek tapasztott padlója volt, amit azonban csak a verem K-i felében találtunk meg.

A veremház ÉK-i negyedében előkerült egy ovális, egyenes aljú, munkagödörként azonosított gödör (STR 477.), amely a járósíntbe 35 cm-re mélyedt, valamint a DK-i saroknál egy kisebb, sekély, 13 cm mély gödör/oszlophely (?). A munkagödör körül kilenc darab, részben egy vonalba rendeződő, szabályos kerek karólyukat bontottunk ki, amelyek átmérője 8–18 cm közötti volt. A verem ÉNy-i sarkában kisebb, vízszintes padka húzódott.

10. veremház (82. OBJ/463. STR; 6. kép 2.)

A lelőhelyen feltárt legnagyobb méretű és egyben legmélyebb, K–Ny-i tájolású veremház. Hosszúsága 530 cm, szélessége 420 cm volt, a nyesett síntbe 55–70 cm-re mélyedt. Ny-i, rövidebb oldalát utólagos – ismeretlen célú – beásás(ok) rombólták. A verem eredeti Ny-i oldalfalának vonalát az ÉNy-i saroknál D-i irányba induló ívelése mutatta, illetve ennek maradványa lehet az a 25–30 cm magas padka, amely az ÉNy-i saroktól a Ny-i oldal középvonaláig futott. A verem eredeti szélessége itt kb. 380 cm lehetett.

Betöltésében egy erősen faszenes, hamus réteget figyeltünk meg, amely a verem alsó harmadát kitöltő világos sárgásbarna, löszös réteg felett jelentkezett. Amennyiben a tetőszerkezet pusztulását jelzi ez a betöltési réteg, annak már jóval a gödörház felhagyása után kellett bekövetkeznie. Ennek ellentmond, hogy a sötétszürke, faszenes réteg nem terjedt ki a gödör teljes területére, annak csak középső részén volt megfigyelhető egy foltban. A helyszíni megfigyelések alapján itt inkább a még nem teljesen betöltődött veremben utólagosan végzett tevékenység nyomairól lehet szó. A folt két szélén, egymással szemben egy-egy nagyobb méretű követ találtunk, amelynek helyzete, mérete megengedi a

feltételezést, hogy ezeket ülőkőként használták.⁹ Mindezek alapján a kövek, a nagyméretű faszenes folt, valamint a verem oldalát romboló beásás tarthat a verem másodlagos használatához is, amikor feltételezett lakóépület funkciója már megszűnt.

Az épület ÉK-i sarkában egy kb. 100 cm hosszú és 95 cm széles, ovális alakú kőpakolásos kemence (STR 546.) került elő. A bontás kezdeti fázisában nagyobb mennyiségű kőomladékot távolítottunk el a kemence fölül. A leomlott kövek kiszedése után a kőpakolás alsó zónájában néhány *in situ* követ is találtunk, amelyek patkó alakban fogták körbe a többször is megújított sütőfelületet. A kemence első fázisának kialakításakor a verem járósíntjébe egy ovális, kissé teknős aljú gödröt ástak, amely a járósínt alá eredetileg 25 cm-re mélyedt. A kissé agyagos altalajba alapozásként kisméretű patakkavicsokat nyomkodtak, amely azonban nem terjedt ki az egész gödörre, csak annak É-i felén, egy kisebb foltban jelenik meg. Az alsó sütőfelületet két ízben megújították, mindkét alkalommal a megújítandó sütőfelületre vékony löszös-homokos réteget terítettek, erre került az újabb agyagréteg. A megújított két agyagtapasztás 5 és 6 cm vastag volt. A harmadik megújítás alkalmával új kavicsalapozást is készítettek a negyedik sütőfelület alá. Egy vastagabb löszréteg leterítése után abba 3–5 cm átmérőjű patakkavicsokat nyomkodtak, közéjük agyagtapasztás került, majd erre a kőalapozásra vitték fel a kemence ovális formájú sütőfelületét. A többszöri megújítás alapján a kemencét és az épületet hosszabb ideig használhatták.

A K-i rövid oldal mellett kisméretű oszlophely került elő (STR 553.), amelynek feltételezett Ny-i párját a gondos nyesés ellenére sem sikerült megtalálni. Átmérője 22 cm, a járósíntbe 14 cm-re mélyedt. A verem ÉNy-i negyedében a járósíntbe egy 83×64 cm-es, ovális alakú, rézsús oldalú, 30 cm mély ülő- vagy munkagödört (STR 539.) mélyítettek. Körülötte hat karólyukat bontottunk ki, amelyek átmérője 8 és 13 cm közötti, mélységük 5–14 cm volt. A verem K-i felében egy 30 cm átmérőjű oszlophely került elő.

11. veremház (101. OBJ/567. STR; 7. kép 1.)

Szabályos téglalap alaprajzú, párhuzamos oldalpárokkel rendelkező veremház. Gödre 300 cm hosszú, 252 cm széles volt, az altalajba mindössze 30 cm-re mélyedt. Betöltésének felső rétegében nagyobb méretű kövek heverték. Bejáratnak nem találtuk nyomát. ÉNy-i sarkában viszonylag kisméretű, 80

⁹ BONA 1973, 19.

cm hosszú, 65 cm széles kőpakolású kemence (STR 608.) állt, a hozzá tartozó nagyobb méretű kövek csak a kemence D-i oldalán kerültek elő. A kemencét szárazon rakták, kisméretű, téglavörös színű sütőfelülete közepesen átégett, megújítás nélküli. Az épület gödrének É-i, rövid oldalának középtengelyében egy 26 cm átmérőjű oszlophely (STR 610.) mélyedt a verem járószintjébe, 23 cm mélyen. Az ellenkező rövid oldalon oszlophely nem került elő.

A verem DNy-i negyedében a ház járószintjébe kerekded alaprajzú, meredeken rézsús oldalfalú, kissé ívelt aljú üllögödör (STR 609.) mélyedt. A verem K-i felében nagyszámú karólyuk jelentkezett a veremház járószintjén, amelyek néhol szabályos sorokba rendeződtek, és különösen az üllögödör környékén sűrűsödtek. Két kisebb oszlophelyet találtunk a verem ÉK-i sarkához közel (STR 690., 692.). Az ide esetleg feltételezett bejáratnak ellentmond, hogy a két oszlophely között viszonylag kicsi a távolság, a 40 cm-t sem érte el. Az épület vermén kívül az É-i és a Ny-i sarok közelében, a hosszabbik oldalak mentén egy-egy kisméretű oszlophely került elő, amelyek közvetlenül a verem peremére támaszkodtak. Mindkét oszlophely sekély, a nyesett szintbe 6, illetve 9 cm-re lemélyedő volt. Egy kisebb oszlophely ezen kívül az üllögödör mellett is előkerült.

2.2. Szabadon álló kemencék, kemencebokrok

1. kemence (22. OBJ/206. STR; 7. kép 2.)

Szabadon álló kemence, amelyet egy nagyméretű, mély, szabálytalan ovális alakú gödör ÉNy-i oldalába mélyítették bele. A munkagödör méretei meghaladták a megszokottat, hossza több mint 4 m, szélessége 2,7 m volt, a nyesett szint alá 90 cm-rel mélyedt. A munkagödör méretei miatt feltételezhető, hogy eredetileg más céllal – pl. agyaggyerő gödörnek – ásták, és csak másodlagosan használták fel szabadkemence kialakítására. Erre utal az is, hogy a munkagödör érzékelhetően több beásás eredményeként jött létre. A gödör betöltésében, részben a kemence hamuzógödörének faszenes, hamus rétege felett húzódó sötétbarna homokos réteg felett nagyobb mennyiségű kő feküdt. Ezeket a kemence felhagyása után dobálhatták bele az akkor még csak részlegesen betöltődött gödörbe.

A gödör bontásakor annak oldalában jól láthatóan jelentkezett a kemence épen maradt szájnyílása, ezért feltételeztük, hogy a kemence palástja esetleg jó állapotban megmaradhatott. Ennek megfelelően a kemence foltjára szondát állítottunk, és boltozatára felülről rábontottunk. Mivel a boltozat jelentős része eredeti helyzetében állt, azt jó állapotban

sikerült feltárnunk, majd metszetre bontanunk. A kemence belső terének magassága 45 cm, a palást vastagsága mintegy 7–8 cm volt. A kemence kissé szabálytalan, kerekded alaprajzú, mérete 128×124 cm. Az alapozás nélküli, egyszer megújított sütőfelületét keményre kiégették, az a kemence szájánál megvastagodott. A két sütőfelület együttes vastagsága 5–6 cm. A kemence alja enyhén ívelt, a szájnyílás irányába kissé lejt. A kemence hamuzógödre közvetlenül a kemence szája előtt került elő, benne több rétegben faszenes-hamus betöltéssel.

2. kemence (63. OBJ/400. STR; 8. kép 1.)

Szabadon álló kemence, amely nyesés után nyújtott ovális foltban, boltozati agyagtapsztás omladéka nélkül jelentkezett. Az, hogy kemencéről van szó, csak bontását követően derült ki. A kemencétér átmérője 125 cm volt, a nyesési szint alá 33 cm-rel mélyedt. Bontás után a kemence boltozására utaló agyagtapsztást, palástot, esetleges kőpakolás nyomait nem találtunk. A sütőfelület (STR 401.) felett, illetve annak szélénél csak a foltokban vörös színűre égett altalajt észleltünk, azaz kemencepalástot nem készítettek, a kivált üreget tapsztás nélkül égették ki. A kemence gyakorlatilag egy kerek sütőfelületből, a szája előtt kialakított hosszúkás munkagödörből és egy hamuzógödörből állt. Beásási gödre egyenes oldalfalú, csaknem függőleges, a kemence hátsó ívénel enyhén rézsús. Sütőfelülete egyenes, vízszintes és téglavörösre égett, felületén sötétszürke színű agyagtapsztással. Legnagyobb vastagsága 5 cm volt. Az agyagtapsztás alá, valamint a sütőfelület tapsztásakor az agyagba kisebb kavicsokat nyomkodtak. Kisméretű hamuzógödre a kemence szája mellett, a munkagödör oldalába mélyítve került elő, betöltését fekete színű hamus, faszenes porhanyós föld alkotja, amelyet nem csak a gödörben, hanem azon kívül, a kemence előterében is megtaláltunk.

3. aknakemence (65. OBJ/406. STR; 8. kép 2.)

Foltban nagyméretű, 240 cm hosszú és 115 cm széles, ovális gödörként jelentkezett, kibontása után aknakemencének bizonyult. A betöltés itt is tartalmazott nagyobb méretű köveket, amelyek biztosan nem a kemencéhez tartoztak. A nyújtott ovális munkagödör kiásása után annak DK-i végében vásták ki a gödör oldalfala alá nyúló kemenceboltozatot, majd azt kitapsztották. Az így kialakított aknakemence feneke hátrafelé lejt. A feneke – aknakemencénél nem megszokott módon – tapsztott, kissé nyomott kerekded alakú, a sütökemencékhez képest

gyengén átégett. Átmérője 120–125 cm, a nyesett felszínhez képest 110 cm mélyen jelentkezett. Jól megmaradt a boltozat hátsó része, amely a szájnyílás felé magasodik. A kemencetérben, a betöltés alsó harmadában egy kb. 20–25 cm vastag, szürkésfekete színű, erősen hamus, sok faszenet tartalmazó réteget találtunk. Előterét lépcsősre alakították.

4. kemencebokor (75. OBJ/428. STR; 9. kép 1.)

Kemencebokor, amely részben a feltárási terület határára kívülre nyúlt. Betöltésében, elsősorban az ÉNy-i negyedében, nagyobb kövek feküdtek. Három kemencét sikerült a gödör feltárható DNy-i felében kibontani (STR 457., 470., 449.). A rétegvizsnyók alapján tisztázható volt időrendiségük.

Legkorábbi a legalacsonyabb szinten fekvő – és legutoljára előkerült –, részben rombolt STR 449. számú kemence. Ennek vízszintesre tapsztott sütőfelületét és hátoldali palástindítását sikerült kibontani, amely 25 cm-es magasságig maradt meg. Úgy tűnik, ennek felhagyása után a gödört Ny-i irányban megnagyobbították és kialakították az STR 470. számú, nagyméretű, ovális kemencét, amelynek szája az STR 499. számú kemence maradványai fölé került, annak boltozatát rombolta. Ez volt mind között a legnagyobb méretű, szélessége meghaladta a 180 cm-t, a nyesési szinthez képest 95 cm mélyen helyezkedett el. 10 cm vastag, megújítás nélküli, enyhén ívelt sütőfelülettel és vastag palástartal rendelkezett. Sütőfelülete élénk téglavörös, csak gyengén átégett, feltehetően rövid ideig volt használatban. A kemencetér hátsó részén vastag, erősen faszenes réteget találtunk, a beomlott boltozat nagyobb darabjai közvetlenül ezen feküdtek. Ez alapján feltehető, hogy a kemence beomlása még használati ideje alatt történt, ezért volt szükség egy új készítésére. A szuperpozíciók alapján utolsónak alakították ki az STR 457. számú kemencét, amelyet későbbi ráásások, átépítések már nem bolygattak. A kemencetér betöltésében a beomlott boltozat darabjai kerültek elő. Hosszúsága 155 cm, szélessége 130 cm volt, a nyesett altalajba 80 cm-re mélyedt. Alakja kerekded, száját kétoldalt egy-egy nagyobb méretű kő beépítésével alakították ki. Hosszabb ideig használhatták, mivel eredeti tapsztott sütőfelületét kétszer is megújították. A tapsztások gyakorlatilag vízszintes felületet adnak, a kemenceszáj felé minimálisan emelkednek. A legelső sütőfelület agyagtapsztását rákenték a kemence szája előtt korábban kialakított és részben már feltöltődött hamuzógödör szélére, azt tehát még az STR 470. számú kemencéhez használhatták. Metszetben jól megfigyelhető

volt, hogy a kemencéhez tartozó hamus-faszenes betöltést tartalmazó hamuzógödör beásása vágta az STR 449. számú kemence sütőfelületét. Ez is igazolja, hogy az STR 449. számú kemence a legkorábbi a három közül. A sütőfelület második, 4–5 cm vastag megújítása kissé ráfut az STR 470. számú kemence oldalára, ennél tehát biztosan későbbi. Mivel a gödörnek csak a szelvénybe eső felét tudtuk feltárni, nem találtunk lejáratra utaló nyomot, de a kemencék megközelítése feltételezhetően a gödör ÉK-i negyedéből történt.

5. aknakemence (78. OBJ/446. STR; 8. kép 4.)

A köves, sziklás altalajba mélyedő, szabadon álló aknakemence. Egy több beásásból álló gödörkomplexum (eredetileg talán agyaggyerő hely) egyik gödrébe ásták bele. A nyesett szinthez képest mélysége 85 cm, teljes hosszúsága 235 cm, a kemence szélessége 120 cm. Alakja kerekded, hátsó fala csaknem függőleges, de ez inkább annak tudható be, hogy a tapsztott boltozata beomlott. Meglehetősen rossz megtartású, omladékos állapotban került elő. Tapsztott sütőfelülete nem volt, feneke az ebben a mélységben már jelentkező sziklafelszínre támaszkodott. Kibontásakor a tapsztott palást vörösre égett omladéka a kemencetér hátsó részén hevert, alján fekete faszenes, hamus réteget tártunk fel. Lejázatát a könnyebb megközelíthetőség érdekében lépcsősre alakították.

6. kemencebokor (80. OBJ/452. STR; 9. kép 2.)

Nagyméretű, szabálytalan alaprajzú kemencebokor, amelyben három kemencét tártunk fel.

A munkagödör hossza 535 cm, alja egyenetlen, a nyesett szinthez viszonyított legnagyobb mélysége 70 cm. Lejázat nyomait sem sikerült megfogni. Betöltésében nagyobb mennyiségű követ találtunk.

A kemencebokor DNy-i sarkánál ovális alakú, töredékes állapotú, nagyméretű kemence (STR 526.) került elő. A kemencebokorban talált sütökemencék közül ez bizonyult a legkorábbinak. A kemence beomlott palástjának néhány töredéke a boltozat ívelt oldalfala mellett került elő. A hozzá tartozó, 7 cm vastag, megújítás nélküli, tapsztott sütőfelület töredékes állapotú, csak egy kisebb foltban maradt meg. A sütőfelület felett feltárt, annak használatakor keletkezett, vékony, szürke, hamus réteget a mellett előkerült STR 606. számú, teknős aljú, sekély gödörben is megtaláltuk. Ettől kissé DK-re egy másik, 7–8 cm vastag sütőfelület töredéke került elő, amely alatt húzódó sárgásbarna betöltési réteg ráfut az előbb ismertetett sütőfelületre. Ez a tapsztás ke-

ményre égett, alapozás nélküli, elbontása után alatta az altalaj átégett, vörös foltja került elő. A szuperpozíció alapján úgy tűnik, a kemencét átépíthették, esetleg – erre utalna a pozícióbeli eltérés is – meg-nagyobbították és ekkor új sütőfelülettel látták el. Töredékessége miatt pontos méreteket nem tudunk felvenni, de a palást maradványainál 190 cm szélességet mértünk, tapasztása 13–15 cm vastag volt. A kemencebokr Ny-i oldalába vájt STR 528. számú, kerek alaprajzú kemence kőalapozású sütőfelülettel rendelkezik. Átmérője 190 cm, a nyesett szinthez képest 43 cm mélyen jelentkezett agyagtapasztása megújítás nélküli. A kemencetér belsejének betöltésében, a kemence szájának közelében néhány nagyobb kő hevert. A kivájt kemencegödör aljára közepes méretű (kb. tenyérynyi), lapos köveket raktak, amelyek közét agyaggal töltötték ki, ezáltal egy kb. 7 cm vastag kőalapozást kaptak, amelyre felvitték a 4–5 cm vastag, vízszintes tapasztást, majd pedig kiégették. A viszonylag szélesre hagyott, kb. 58 cm-es kemenceszáj elé – agyagrétegbe – lapos köveket helyeztek. A kemence szája előtt vastag (kb. 33 cm-es), fekete, faszenes betöltés került elő.

A kemence szájától mintegy 70 cm-re egy ovális, 90×100 cm-es, egyenes aljú gödröt (STR 637.) tártunk fel többretegű betöltéssel. Az alsó faszenes, hamus réteg feletti humuszos betöltődését a munkagödör szintjének magasságában egy vékony sárga löszös réteg fedte, amelyre ráfut az előbb leírt, az STR 528. számú kemence használatából származó fekete, faszenes betöltés. Ezek alapján a hamuzógödör nem az STR 528. számú kemencéhez tartozott, használata és betöltődése megelőzi azt. A betöltési rétegeit fedő sárga, löszös réteg a kemence létrehozásához köthető, a felette talált faszenes betöltés pedig annak használatához. A hamuzógödört az STR 526. számú kemencéhez alakíthatták ki, amelynek pozíciója is megfelel, így ennek használata időben mindenképpen megelőzi az STR 528. számút. Utóbbi szájánál kisebb foltban gyengén átégett agyagtapasztást találtunk, a kemence használata során keletkezett faszenes, hamus, fekete réteg felett, rajta nagyobb méretű, lapos kő feküdt. Ezek alapján az STR 528. számú kemence már egy ideje használatban volt, amikor a kemence száját javították, ami nem jár együtt a sütőfelület újratapasztásával. A kemenceszáj tapasztásának megújítása során a már felhalmozódott hamus betöltési rétegre is ráfuttatták a friss tapasztást, majd erre egy nagyobb lapos követ ültettek.

A munkagödör ÉK-i sarkában, alaprajzában kisé elkülönülve helyezkedik el az STR 530. számú kemence, amelynek kissé ovális, egyrétegű

tapasztása a többihez képest jobb állapotban maradt meg. Mérete: 164×144 cm, a nyesett felszíntől számított mélysége 26 cm.

Az enyhén ívelt, kissé töredezett sütőfelület megújítás nélküli, közepesen átégett, 5 cm vastag, vörösbarna agyagtapasztás. Alapozása nincs, követ, illetve kerámiát nem tartalmazott. A kemence szájának szélessége 55 cm. Betöltésében megtaláltuk a kiégett agyagpalást beomlott maradványait. Külön hamuzógödört, akárcsak az STR 528. számú kemence esetében, nem alakítottak ki. A kemencéből kikutort hamu egy jól követhető, kb. 20 cm vastag fekete betöltési réteget képez a kemence szája előtt. Pozíciója, a kemence szája előtti hamus réteg és a munkagödör betöltésének szintviszonyai alapján ez a kemence lehet a legkésőbbi. Úgy tűnik, a kemence készítésekor a munkagödört is kissé megnagyobbították ÉK-i irányba és innen indították meg a kemence kimélyítését. A kemence szája előtti járószint itt kissé magasabb a verem közepéhez képest.

7. kemencebokr (88. OBJ/488. STR; 10. kép 1.)

Az Árpád-kori faluásatásokból általánosan ismert formához leginkább hasonlító, szabadon álló kemence. Kivállasodó, eredetileg valószínűleg „szív alakú” munkagödörrel rendelkezett. Az enyhén ovális kemence (STR 490.) hosszúsága 155 cm, szélessége 135 cm, a nyesett szinthez képest 28 cm mélyen jelentkezett. Sütőfelülete egyszer megújított, mindkét esetben az agyagtapasztás alatt kő-, illetve kavicsalapozással. Ezen feküdt a kemence beomlott palástjának maradványa. A felső, kavicságyra tapasztott sütőfelület viszonylag ép, közepesen keményre égett. Vastagsága 4–8 cm között változik, a kemence szája felé kissé megvastagszik. A kavicságy hamus, fekete betöltésben feküdt, ami a kemenceszáj felé megvastagodott, a kemence hátsó része felé elvékonyodott, majd megszűnt. Ez a réteg közvetlenül az alsó sütőfelületen feküdt. A kemence megújításakor tehát nem tartották fontosnak, hogy a használatból származó hamuréteget teljesen eltávolítsák a kemence belsejéből, a következő platni alapozását ebbe fektették. Abból, hogy a faszenes réteg a kemence hátsó felében már nem volt észlelhető, arra következtethetünk, hogy a tüzet a kemencetér első felében rakták meg. Az alsó, téglavörös színű, ép, jó megtartású, keményre égett sütőfelület alatt kb. tenyérynyi-féltenyérynnyi kövekből kialakított kőágyat találtunk. Mindkét tapasztást egyenes, a kemenceszáj irányába enyhén emelkedik. A szájnyílást kétoldalt kövekkel erősítették meg, annak szélessége 55–60 cm közötti volt. Mivel a kemence

szája előtt is bezuhant kövek hevertek, feltételezhető, hogy a száj boltozása is kövekkel történt. A szájnyílás mellett előkerült a kemence ovális, 100×90 cm-es hamuzógödre is, benne jól elkülöníthető, többszörösen egymásra rétegződött faszenes, illetve sárga, löszös betöltési rétegekkel.

A munkagödör metszetre bontásakor világosan kirajzolódott, hogy annak részleges betöltődése után a gödör É-i felében egy meneteles lejáratot alakítottak ki, amelynek folyamán az itt már meglehetősen szűk eredeti munkagödört kiszélesítették, majd ebből egy aknakemencét nyitottak (STR 516.). Időben tehát követi az STR 490. számút. A kemence boltozatának beomlott maradványait a kemencetér betöltésének alsó harmadában találtuk meg, ez alatt a kemence használatához tartozó fekete faszenes és piszkosfehér hamurétegek kerültek elő, tehát berokádása használata után kevéssel, vagy még az alatt megtörtént. A kerekded alaprajzú kemence egyrétegű fenéktapasztása a nyesett felszínhez képest 95 cm mélyen jelentkezett, szélessége 115 cm, vastagsága 4–5 cm volt. Legalsó pontjához képest mintegy 26–28 cm-t ívelten emelkedett a kemenceszáj irányába. Nem égett ki egyenesen keményre, ahogy a palást is közepes megtartású, kissé omlékony állagú volt. Felhagyása után a boltozat elülső része a palásttal együtt beszakadt.

8. kemencebokr (93. OBJ/511. STR; 10. kép 2.)

Nagyméretű munkagödörrel rendelkező kemencebokr, amelynek ÉNy-i és ÉK-i sarkában egy-egy többszörösen megújított sütőkemencét tártunk fel.

Az ÉNy-i kemence (STR 511.) 180 cm hosszú, 140 cm széles, mélysége a nyesett felszínhez képest mindössze 8 cm. Kerekded sütőfelülettel rendelkezik. Szájánál kisebb nagyobb kövek hevertek, amelyek közül az egyik, a kemenceszáj nyílását erősítő kő *in situ* helyzetben állt. Az utolsó sütőfelület elülső részén világos téglavörösre égett, a hátoldali részén sötét vörösbarna színű volt. Felülete repedezett, közepes megtartású, keményre égett. A kemenceszáj előtt kisebb, átégett tapasztott padkát találtunk. A sütőfelületet kétszer újították meg. Mindhárom esetben először egy kisebb kövekből, kavicsból álló alapozást készítették el, majd erre vitték fel a 4–5 cm vastag, vízszintes agyagtapasztást. Az ÉK-i sarokban talált kemence (STR 639.) omladékában néhány nagyobb kő, közöttük egy kézi malom őrlőkőnek két összeálló darabja feküdt. Ezek a boltozat leszakadásakor kerültek ide, részben az átégett palást omladékain feküdtek. A kemence száját két nagyobb kövel alakították ki, amelyeket ere-

deti helyzetben tudunk kibontani, a kemenceszáj szélessége ez alapján 38 cm volt. Maga a kemence közelítőleg kerek alaprajzú, hossza 160, szélessége 150 cm. Ennek sütőfelületét szintén kétszer újították meg, és minden esetben kisméretű kövekből álló alapozással látták el. A kövek között is kiégett agyagtapasztást találtunk, a sütőfelületeket viszonylag vékony, 2–3 cm vastag agyagréteg felhordásával hozták létre. Ennél a kemencénél is megfigyelhető, hogy a száj elé kifutó kisebb padkát alakítanak ki agyagból, gyakorlatilag a sütőfelület tapasztásának megnyújtásával. A munkagödör D-i oldalába vágva egy 105×80 cm-es, visszahajló oldalú, teknős aljú gödör került elő, erősen faszenes fekete betöltéssel. Szokatlan a helyzete, mivel amennyiben eredetileg is hamuzógödörnek hozták létre, úgy kissé távol esik a kemencétől, az STR 511. kemence szájától kb. két m-re van. Mivel azonban más hamuzógödör nem került elő a munkagödörben, ezért valószínűleg ez volt a funkciója. A betöltési rétegek alapján inkább ehhez, az ÉNy-i kemencéhez tartozhatott, mivel ennek szája előtt faszenes-hamus rétegek nem kerültek elő, tehát a kihúzott hamut innen eltávolították. Kétszeres megújítása hosszabb élettartamot bizonyít. Az ÉK-i kemence előtt azonban a munkagödör betöltésében vastag, fekete, faszenes rétegeket bontottunk ki, így a kemence egy bizonyos periódusában az égésterméket ide húzták bele. Ezek alapján utóbbi kemencét véljük a későbbi építésűnek.

9. aknakemence (58. OBJ/286. STR; 8. kép 3.)

Az STR 293. számú hamus, faszenes betöltést tartalmazó sekély gödör mellett talált aknakemence, amely nehezen értelmezhető, részben egymásra ázott jelenségek csoportjában került elő. Nyújtott, ovális alakú, hossza 150 cm, szélessége 120 cm, a nyesett felszínhez képest 60 cm mélyen került elő. Betöltését legalul fekete, hamus-faszenes réteg alkotta, felette az egykori agyagtapasztás vörösre égett, beomlott maradványaival, kövekkel. Ezt egy sötétszürke betöltődés fedte, amelynek tetején, első sorban a kemence hátoldalánál a palást további maradványai hevertek. A kemence alja a köves sziklafelszínbe mélyed, amelyen alig kiégett agyagtapasztás nyomait találtuk. Egyenesen sütőfelülete nincs, a köveken lévő agyagréteg porózus, omlékony, csak a hátfal közelében jobb megtartású, keményebb. Oldalában határozott palást helyett csak átégett oldalfalat lehetett megfigyelni. A kemence alja lefelé szűkül, megközelítése a K-i irányból történt, amelyhez rézsús lejáratot alakítottak ki.

3. Értékelés

3.1. Veremházak

Veremház-tipológiai fejtegetése során Mesterházy Károly már felhívta a figyelmet a rendelkezésre álló és megfelelően közölt magyarországi adatoknak a közép-európaiakhoz képest viszonylag kis számára.¹⁰ Az elmúlt két évtized vonatkozásában Takács Miklós is hiányolta a nagy felületű ásatások eredményeinek részletes közzétételét.¹¹ Az ilyen jellegű Veszprém megyei publikált adatok száma is csekély. Az első gödörház megfigyelések Rhé Gyula nevéhez köthetők, aki 1933-ban Várpalota, Unió homokbánya lelőhelyen végzett feltárásai közben észlelte ezeket a jelenségeket. Hitelesítő feltárásokat Bóna István végezte el 1963-ban.¹² A várpalotai három épület mellett az Ilon Gábor által Mezőlak, Szentpéteri dombon feltárt egy¹³ és Pápa, Hantán feltárt nyolc gödörház említhető,¹⁴ amelyeket a megyei Árpád-kori házak összegyűjtésekor Rainer Pál is bemutatott.¹⁵ Ezeknek az adatoknak a számát gyarapítják a most közlésre kerülő geleméri épületek.

A lelőhelyen feltárt 11 veremház mindegyike a sekély gödrű típusba tartozik, hét közülük az altalajba csak 15–35 cm-re mélyedt, négy pedig 45–70 cm közötti relatív mélységet mutatott. Figyelembe véve a humusztakaró vastagságát, eredeti szintjük bizonyosan nem érte el a 1,5 m mélységet, még ott sem, ahol komolyabb erózióval számolhatunk. A veremházak minden esetben meghaladták a lakóépületek esetében elvárt minimumnak tekintett 4 m²-t, a legkisebb alapterülete 7,5 a legnagyobb 12,7 m² volt. A veremházak besorolásánál a Takács Miklós által felállított osztályozási rendszer szempontjait vettem alapul, amely szerint téglalap alaprajzúnak akkor tekinthető egy veremház, ha hosszabb oldalpárjainak hossza legalább egyharmaddal meghaladja a rövidebb oldalpár hosszát. Ez alatt négyzetes alaprajzú a verem.¹⁶ A Veszprém, Geleméren feltárt 11 épületből 3 téglalap, 6 négyzetes alaprajzú, 2 épület esetében pedig az oldalhosszak nem mérhető volt miatt bizonytalan. Valamennyi épület a kőkemencés, illetve részben vegyes falazatú, kőből és agyagból épített kemencés házak típusába tarto-

zik. A kemencék egy kivételével a sarkokban álltak, tüzelőberendezés nélküli épület Veszprém, Geleméren nem került elő. A tüzelőberendezések felépítésének és elhelyezésének fontosságát a háztípológia szempontjából legutóbb Takács Miklós hangsúlyozta, azt sorrendben a tetőszerkezeti rendszerek elé helyezve.¹⁷ A geleméri épületek ágasfa gödreik által kijelölt hossz tengelye többségében (9 esetben) ÉK–DNy volt, ezekben az épületekben a kemence az ÉK-i, illetve az É-i sarokban helyezkedett el. Ez alól az 1. számú ház kivétel, ahol a kemence az ÉNy-i sarokban volt. Két épület esetében a tájolás ÉNy–DK, illetve ÉÉNy–DDK. Előbbi esetében a kemence az ÉNy-i, utóbbinál a DNy-i sarokban állt.

A tető alátámasztása tekintetében az általános két ágasfás rendszert három esetben lehetett biztosan megfigyelni, és két háznál (4., 6. ház) valószínűsíteni. Az 1. számú házban három oszlophelyet találtunk, kettőt a rövid oldalak közepén, egy megújítottat a DK-i hosszú oldal közepén. A 2. épületben egy 3+1 oszlophelyes szerkezet állt. Négy alkalommal csak egy, valamelyik rövid oldal közepén álló oszlophelyet találtunk. A földbe mélyített ágasfás-szelemenes szerkezetű Kárpát-medencei lakóházaknak az elmúlt évtizedekben mind kutatástörténeti vonatkozású mind kataszteri jellegű összegyűjtésük megtörtént.¹⁸

A kőkemencékkel ellátott veremházak kérdésével, azok eredetével többen is foglalkoztak, bizonyítva, hogy ezzel az épülettípussal a honfoglaló magyarság már a Kárpát-medencébe érkezése előtt megismerkedhetett.¹⁹ Ezeket az épületek a kutatás inkább az Árpád-kor korai időszakára tartja jellemzőnek,²⁰ hangsúlyozva, hogy az építőanyag használatot alapvetően a környezeti adottságok és az életmód határozzák meg, így annak gyakorlatilag kor-, illetve etnikumjelző szerepe nincs.²¹ A Tiszafüred, morotvaparti 13. századra keltezett kőkemencés épületek kapcsán is úgy vélte feltárójuk, hogy ennek az archaikus típusnak a korai megjelenése inkább a kőben gazdag vidékeken jellemző.²²

Néhány dunántúli példát kiemelve, a Visegrád, Várkertdűlőn folytatott ásatás egyik kőkemencés veremháza a település legkorábbi szakaszát jel-

lemző kerámiával került elő.²³ A Kisalföldön feltárt épületek közül Takács Miklós megállapítása szerint egyik sem tekinthető a 11. századinál későbbinek,²⁴ a Pápa, hantai házakat a 10–11. századra,²⁵ a várpalotai épületeket a 9–10.,²⁶ a Tatabánya, Tarjáni útít pedig a 10–11. századra keltezte feltárójuk.²⁷ A kemencék alakját tekintve mind a patkó alakú, mind az egymás mellett élő patkó és négyzetes alakú típusra vannak példák a korszakból,²⁸ amely kettősség Geleméren is megfigyelhető. A patkó alakú kemence a gyakoribb, a négyzetes kemencék esetében a szögletes kialakítás leginkább annak tudható be, hogy a kemence egy, vagy több oldalát nagyobb méretű, lapos kövek beépítésével hozzák létre. Esztergom, Szentgyörgymező 10–11. századra keltezett településén a kemence hátsó falát több esetben egyetlen nagyobb kő alkotta,²⁹ de nagyobb kőlapokból összeállított négyzetes kemencére 9. századi telepről is van példa.³⁰ Geleméren két épületnél, az 5. és a 8. számú háznál figyeltünk meg négyszögletesre alakított kemencét, ezeken kívül a 7. ház kemencéjének megmaradt hosszanti oldalát is egy nagyobb méretű kővel alakították egyenesre. A korszakban több helyen is felbukkanó szögletes alaprajz nem csak az építőanyag típusától függ. Ez világosan kiténik abból, hogy gyakran kőben szegény vidékeken folyami kavicsból, kisebb kövekből is megépítik ezt a formát, mint pl. a szigetszentmiklósi 11–12. századi telep lakói.³¹ A geleméri házak jó analógiáját mutató Tatabánya, Tarjáni úti, egy oszlophellyel rendelkező, 10–11. századi épületben is négyzetes kőkemence állt.³²

A kemencék többségében kötőanyag nélkül, szárazon rakottak, akárcsak a korai, 10. századra keltezett borsodi telep kisméretű, „U alakú” kőkemencéi,³³ vagy a Visegrád, Várkertben feltártak.³⁴ Néhány esetben a tapasztott sütőfelületen patocsos omladékok is találtunk, ami arra utal, hogy a kőboltozatot belülről tapasztották. A veremépületek kemencéinek mérete többségében 80–110 cm körül mozgott.

A 2. és 3. épület esetében megfigyelt szuperpozíció összhangban áll Mesterházy Károlynak Veresegyház, Ivacson tett megfigyelésével, miszerint a korábbi épületek kőkemencéi kisebb méretűek.³⁵ A geleméri, leletanyaga alapján legkorábbinak tartható 2. számú épület kőpakolásos kemencéje mindössze 50×40 cm-es, míg a gödrére ráasott 3. épület kerek alaprajzú kemencéjének átmérője már 130 cm volt.

Kőből teljesen zárt boltozatot, vagy pedig egy felül nyitott kőkoszorút is kialakíthattak építőik.³⁶ A beomlott kemencék köveinek kibontásakor néhány esetben megfigyeltük, hogy a sütőfelületen, és körülötte heverő kövek mennyisége kevés lehetett egy teljes kemenceboltozat megépítéséhez, azaz ezekben az esetekben feltételezhető egy felül nyitott kőkoszorú. Ide sorolható az 1., 3., 7., 9., és a 11. számú épület. Nehezíti a megfigyelést a geleméri házak esetében, hogy az épületek gödrében, néha a kemence előtt nagyobb mennyiségű olyan követ bontottunk ki a betöltésből, amelyet a ház felhagyása után dobálhattak bele, így azok nem tartoztak a kemence szerkezetéhez. A bizonytalansági tényező miatt inkább csak a hiányzó kövek, illetve a kövek kis mennyisége utalhat a teljes boltozás hiányára, azaz kötőhelyre, mint az a tiszatarjáni háznál is megfigyelhető volt.³⁷ A kövek hiánya természetesen származhat abból is, hogy az épület felhagyása után a boltozatot szétrombolják, elbontják, a köveket esetleg másodlagosan felhasználják.³⁸ Fontosnak tartottam ezt a jelenséget leírni annak ellenére, hogy Takács Miklós utólag módosította álláspontját, mivel megállapítása szerint a rombolt állapotban előkerült kőkemencék esetében szinte lehetetlen feladat eldönteni, csak egy felül nyitott kötőhelyet, vagy egy teljesen zárt boltozatot hoztak-e létre építői.³⁹ A kötőhely és kőkemence közötti különbségre Bóna István is felhívta a figyelmet.⁴⁰

A 10. épületben előkerült, több ízben megújított kemence feneke 25 cm-re mélyedt a ház padlószintje alá, de hasonlóan lemélyített sütőfelülete van a 9. és 11. számú háznak is. Ez a megoldás nem volt szokatlan a korszakban. Többek között Visegrád, Várkert lelőhely valamennyi veremházának kemencéjénél megfigyelhető volt,⁴¹ általá-

¹⁰ MESTERHÁZY 2002, 88.

¹¹ TAKÁCS 2010, 3.

¹² BÓNA 1963, 120–121.

¹³ ILON 1995, 101; 5. kép

¹⁴ ILON 1996, 297–316.

¹⁵ RAINER 1997, 93–96.

¹⁶ TAKÁCS 2006, 545.

¹⁷ TAKÁCS 2006, 550; TAKÁCS 2010, 5.

¹⁸ MICHNAI 1981; TAKÁCS 1999; TAKÁCS 2001

¹⁹ pl. SZABÓ 1975; FODOR 1983; BÓNA 1973, 1988; HABOVSTIAK 1989

²⁰ pl. BÓNA 1985, 224–225.; BARABÁS et al. 1988, 251.; SZABÓ 1975, 55.

²¹ FODOR 1983, 103.; KOVALOVSKI 1996, 290.

²² LASZLOVSKY 1991, 317–384.

²³ MÉRÉ 1960, 79.

²⁴ TAKÁCS 1993/a, 20.

²⁵ ILON 1996, 306.

²⁶ BÓNA 1963.

²⁷ LÁSZLÓ 2001, 41–42.

²⁸ pl.: BÓNA 1963, 1–3 kép; LÁZÁR 1998; ÍRÁSNÉ 1992, 42–43.

²⁹ LÁZÁR 1998, 15, 27.

³⁰ TOMKA 1998, 5–6. kép

³¹ ÍRÁSNÉ 1992, 42–43.

³² LÁSZLÓ 2001, 41–42.

³³ WOLF 2002, 41.

³⁴ KOVALOVSKI 2001, 86.

³⁵ MESTERHÁZY 1989, 292.

³⁶ erről bővebben: TAKÁCS 1993/a, 20, 24; TAKÁCS 1996/a, 201.

³⁷ RINGER 2005, 197.

³⁸ TOMKA 1998, 46.

³⁹ TAKÁCS 2006, 546.

⁴⁰ BÓNA 1988, 408.

⁴¹ KOVALOVSKI 2001, 85.

nos megoldásként jelentkezett a győri Vagonyár területén előkerült épületeknél,⁴² de ilyen a Tatabánya, dózsakerti ház kemencéje is.⁴³

A 3. számú ház vegyes falazatú kemencéjének nagyobb kövekből kirakott kemenceoldala (pontosabban annak alsó sora) csak a ház belseje felé eső, Ny-i oldalon volt meg. Hasonló megoldású kemence Szigetszentmiklóson is előkerült, ahol a boltozat többi részét vesszőfonatos agyagtapasztással készítették,⁴⁴ így vélhetőleg a geleméri kemence eredeti kialakítása is ilyen lehetett. A kemencén kívül az épület szerkezetében is igen hasonló megoldással találkozunk Kána Árpád-kori falu 3723, 5389. számú házainál, ahol a gelemérihez hasonlóan megépített, az ÉK-i sarokba állított kemence hátfalának íve szintén kissé „kilóg” a veremfal síkjából.⁴⁵ Kánán ezeket a házakat a falu első, 12. századi periódusához sorolja ásatójuk.⁴⁶ Ritka megoldásnak tekinthető, hogy a 6. számú házban a rövid oldal közepén állt a kemence. Utóbbihoz hasonló elhelyezésű kemencével ellátott épület került elő Ménfőcsanak, Szeles-dűlőn, ahol három oszlophelyes veremben állt az egyik oldal közepére épített kőkemence.⁴⁷ A geleméri házat egy későbbi beásás részben elrombolta, azonban bizonyos, hogy itt a kemence mellett, azaz a rövid oldal középtengelyében állt egy ágasfa, ennél többet azonban a tető tartószerkezetéről nem lehetett megállapítani.

Az 5., 8., 10., 11. számú épületekben a rövid oldal közepén jelentkező szelementartó ágasok oszlophelyei közül csak egyet találtunk meg. A várpalotai 2. számú gödörházban a patkó alakú kőkemence mellett rövid oldal középvonalában szintén csak egy cölöphely volt, feltételezhető párja az É-i oldalon nem került elő, igaz itt egy felhőszakadás tönkretette a vermet, így további kutatásra nem volt lehetőség.⁴⁸ Hasonló jelenség figyelhető meg többek között Esztergom, Szentgyörgymezőn,⁴⁹ Tatabánya, Tarjáni úton,⁵⁰ valamint a győri Vagonyár területén feltárt 10. századi település néhány veremházában is,⁵¹ de került elő ilyen épület Tiszafüred, Morotva-

parton⁵² és Veresegyház, Ivacson is.⁵³

Amennyiben elfogadjuk azt a rekonstrukciós elméletet, miszerint a veremház gödrének kimélyítését megelőzi a tetőszerkezet felállítás,⁵⁴ az oszlophelyek hiánya viszonylag egyszerűen magyarázható. Legvalószínűbb oka az lehet, hogy a tetőszerkezet ágasfáinak leásása után a verem kimélyítését gyakorlatilag addig folytatták, amíg az egyik – azaz a sekélyebb gödörbe helyezett – ágasfa alját el nem érték. Az épület belmagasságának ugyanis ez jelentette a maximumát, hiszen a további mélyítés a vízszintes járószint miatt nem volt lehetséges, így az egyik ágasfa gyakorlatilag a járószintre került. Rekonstrukciós kísérlet igazolja ilyen esetben a tetőszerkezet stabilitását, a Sabján Tibor által alkalmazott építési technika esetén a tetőtartó oszlopok gödör nélkül a verem járószintjén is állhattak.⁵⁵ Mivel ennél az ágasfánál nem marad oszlophely a verem belsejében, ez gyakorlatilag nyom nélkül tűnik el, amennyiben a verem szélét az oszlopgödör külső széléig kiássák. A geleméri 1. számú épületben a K-i oldal melletti, a járószintre támaszkodó oszlopnak csak alig érzékelhetően maradt nyoma, mivel a vermet itt csaknem az oszlophely külső oldaláig szélesítették. Csak a verem oldalának enyhe ívelődése jelzi az egykori ágasfa helyét. Amennyiben néhány cm-rel tovább szélesítik a vermet, csak az oszlophely hiányát tudtuk volna konstatálni. Egy településen belül is megfigyelhető, hogy az ágasfák oszlophelyei hol a verem peremén kívül, hol jóval azon belül helyezkednek el.⁵⁶ A geleméri épületekben a megtalált egy oszlophely általában a járószinthez viszonyítva sekély mélységű, ami arra utal, hogy az ágasfák lehelyezésekor kiásott gödrök mélysége között csak csekély eltérés volt.

A sekély gödrű, akár oszlophelyek nélküli veremházak esetében gyakran felmerül a felmenő falak egykori meglétének lehetősége, mivel az ásatók szerint nincs megfelelő régészeti bizonyíték a földre támaszkodó, illetve a földdel fedett tetőzetre.⁵⁷ Erre, azaz az egykori tapasztott, felmenő fal esetleges meglétére közvetett bizonyítékot, a verem betöltésében markánsan megjelenő átégett, paticsos réteg

formájában Geleméren az 1. épületben találtunk. Ez a réteg azonban nem a rövid oldalak közelében, hanem a verem D–DK-i felében került elő, amely – ha valóban felmenő falakat jelez – nem az oromfalak, hanem a hosszanti oldal tapasztásának maradványaihoz tartozhatott, ebben az esetben a tető itt feltételezhetően nem a földfelszínre támaszkodott. A telepeltetésoknál közvetlenül a hiányzó agyaggyerő gödrök is utalhatnak a tapasztott, felmenő falak hiányára,⁵⁸ ilyeneket viszont Geleméren több esetben is sikerült megfigyelni (STR 203., 248., 408., 410.).

A feltárt Árpád-kori épületek jelentős részénél a bejárat helye nem tisztázható pontosan, ennek nyomait a gépi humuszolás gyakran megsemmisíti. Egyedül az 1. épületnél maradt meg a meneteles lejárát, az épület DNy-i, rövid oldalához csatlakozva, a kemence melletti sarokban. Felületét agyagba rakott kövekkel burkolták.

Ritkábban előforduló megoldásként jelentkezik a korszakban a rövid oldalon, a kemence melletti sarokban nyíló bejárat, amely elrendezés jelentőségét Vékony Gábor a Tatabánya, dózsakerti épület kapcsán emelte ki.⁵⁹ Fodor István az Árpád-korban inkább a Dunakanyar körzetére tartotta jellemzőnek az oromzati oldalon nyíló bejáratot,⁶⁰ amelyet egy Tiszafüred, Majoroson előkerült, a 12. századra datált épület kapcsán a Dunántúl É-i részén és a Kisalföldön előforduló 10–11. századi példákat összegyűjtve elemzett.⁶¹ Balassa M. Iván néprajzi aspektusból vizsgálta meg a típust és benne a néprajzi irodalomból jól ismert É-i magyar háztípus csiráját vélte megtalálni.⁶² Takács Miklós a bejárat típusok közül egyedül ezt tartja olyan megoldásnak, amely alkalmas lehet regionális, esetleg időrendi különbségek elkülönítésére is.⁶³ A Dunántúlon ilyen szerkezetű a Tatabánya, dózsakerti I/1977. számú épület,⁶⁴ Pápa, Hanta két háza,⁶⁵ Esztergom, Zsidódon a 1996/2. számú veremház,⁶⁶ Lébény, Bille-dombon a 735. számú objektum,⁶⁷ egy soproni épület⁶⁸ valamint Visegrád, Várkert lelőhelyen több

épület is (15., 17., 22., 26.). Utóbbiak is a sarokban álló kőkemence mellett, a rövid oldalon nyíló meneteles lejárattal ellátott veremek voltak.⁶⁹ Nemrégiben Szombathely-Zanat, Trátai-dűlőn került elő végbejáratos, 11. századra keltezhető épület. Az átellenes, ÉK-i sarokban kőkemence állt, a bejárat melletti tűzhely szerkezete inkább a fűtőgödörkére emlékeztet.⁷⁰ Megjegyzendő, hogy későbbi időszakból is ismerünk ilyen szerkezetű gödörházakat. 12–13. századi leletanyaggal Balatonszentgyörgy, Kenderföldi réteken került elő egy, igaz, ott az agyagból tapasztott kemencét nem a bejárat mellé helyezték el.⁷¹ Időben távolabbi, szerkezetében közelebbi párhuzam a 13. század második felére, 14. századra keltezett Mosonszentmiklós, Pál majori, kőkemencés, oromzati bejáratos épület.⁷² A Visegrád, várkeri 17. épületnél, a lépcsősen kialakított lejárát végére Sabján Tibor egy befelé nyíló ajtót rekonstruált, amelynek a lejárát két oldalán elhelyezkedő oszlophelye a feltárási alaprajzon azonban nem szerepel.⁷³ A Kéménd (Kamenin, Szlovákia), kiskukoricási, hasonló szerkezetű épületben viszont a bejárat két oldalán megtalálható ez a két oszlophely.⁷⁴ Geleméren az 1. épületnél gyakorlatilag ugyanott két kisebb oszlophely került elő, így az analógián túl ez a visegrádi példa nyomán megalkotott rekonstrukciós elképzelést is támogatja. A gelemérről teljesen azonos a zanati épületben a bejárat és a gödör csatlakozása. Két oldalán kisebb oszlophely, közöttük teknőszerű bemélyedés húzódott, amelyet a feltáró – a geleméri megfigyeléssel egyezően – küszöbként értelmezett.⁷⁵ Megjegyzendő, hogy mindkét esetben a bejárat DNy-i irányba nyílt. A Visegrád, várkeri épület rajzi rekonstrukciójánál a lejáratot féltető védte, ennek régészeti nyomait azonban itt nem sikerült megfogni, azt néprajzi példák nyomán valószínűsítették.⁷⁶ A tiszafüredi épület tetőszerkezetének elméleti rekonstrukciója szerint a nyeregterető a bejárat oldalon túlnyúlt a szelementartó ágasfán és ezen az oldalon megemelve fedte a bejáratot.⁷⁷ Az oromzati bejárattal rendelkező házak esetében

⁴² TOMKA 2011, 273.

⁴³ VÉKONY 2002, 27.

⁴⁴ ÍRÁSNÉ 1992, 45.

⁴⁵ TEREI 2010, 7–8. kép

⁴⁶ TEREI 2010, 88.

⁴⁷ TAKÁCS 2006, 7. ábra 1.

⁴⁸ BÓNA 1963, 122; 2. kép

⁴⁹ LÁZÁR 1998, 26. és 32. kép

⁵⁰ LÁSZLÓ 2001, 41–42.

⁵¹ TOMKA 2011, 271.

⁵² LASZLOVSZKY 1991, 337; 10. kép

⁵³ MESTERHÁZY 1983, 148; 8. kép

⁵⁴ SABIÁN 1999, 139–140.

⁵⁵ SABIÁN 1999, 139.

⁵⁶ pl. BÓNA 1973, 1. és 10. ház

⁵⁷ pl. MESTERHÁZY 2002, 87, 88–89; RINGER 2005, 195; TOMKA 2011, 271.

⁵⁸ TAKÁCS 1996/a, 199.

⁵⁹ VÉKONY 1988, 284.

⁶⁰ BARABÁS et al. 1988, 251.

⁶¹ FODOR 1989, 23–25, 28.

⁶² BALASSA 1989, 68–70.

⁶³ TAKÁCS 2006, 548.

⁶⁴ VÉKONY 2002, 2. kép

⁶⁵ ILON 1996, 2. ábra

⁶⁶ MOLNÁR 2001, 121.

⁶⁷ TAKÁCS 1996/a, 202.

⁶⁸ GÖMÖRI 1973, 32. ábra

⁶⁹ KOVALOVSKI 1986, ásatási alaprajza

⁷⁰ SKRIBA 2012, 489–490; 9. ábra

⁷¹ MÜLLER 1972, 198.

⁷² TAKÁCS 2001, 3. kép; TAKÁCS 2010, 8–9.

⁷³ KOVALOVSKI 2001, 10. kép

⁷⁴ NEVIZÁNSZKY 1982, 5, 7. ábra

⁷⁵ SKRIBA 2012, 489.

⁷⁶ KOVALOVSKI 2001, 89.

⁷⁷ FODOR 1989, 28.

Sabján Tibor is ezt a megoldást feltételezte.⁷⁸ Egyéb régészeti adat hiányában a geleméri épület bejárata felett olyan – az épületénél keskenyebb – féltető is állhatott, mint amilyen a kéméndi veremháznál feltételezhető.⁷⁹ A lelőhelyen feltárt épületek közül egyedül ennél volt megfigyelhető, hogy a két szellemenágas mellett egy (megújított) harmadik is állt a hosszabbik oldal középvonalában, oszlophelye azonban nem mélyedt a járószint alá. Azt a vélekedést, miszerint ez az oszlophely esetlegesen a bejáratral lehet összefüggésben, a verem rövid oldalon előkerült bejárata cáfolja.⁸⁰

A meneteles lejárati Mesterházy Károly véleménye szerint a mélyebb épületeknél jellemző,⁸¹ ezt a geleméri ház esetében nem lehet egyértelműen kijelenteni. Balassa M. Iván a meneteles lejárati előkerülését egy olyan szerencsés adottságnak tartja, amely kijelöli a ház bejáratának helyét, ám ezt nem tekinti meghatározó tényezőnek a ritkábban előkerülő egyéb (pl. lépcsős) lejárati megoldásokkal szemben.⁸²

Ő a kőkemencés, végbejáratos ház típusát korábban a Felvidék K-i és középső részére, a Garamtól ÉK-re tartotta jellemzőnek,⁸³ azonban az elmúlt években egyre szaporodtak a területen kívülről származó példák (Pápa, Hanta, Lébény, Bille, stb.). Takács Miklós a Kéménd, kiskukoricási és a Tatabánya, dózsakerti házak esetében ezt a szerkezetet a szomszéd tájegységek, azaz a Dunakanyar és az Ipolymente hatásának tartotta,⁸⁴ elterjedését a Kisalföld É-i részén a Vág és Ipoly között, az Észak-Dunántúlon a Sopron–Pápa–Tatabánya–Visegrád vonaltól É-ra lokalizálta.⁸⁵ Ez a vonal a Szombathely-zanati és a geleméri épületekkel biztosan D-ebbre tolódik. Újabban a Kiskundorozsma közelében előkerült, 10–11. századra keltezett telep meneteles veremházának vizsgálata kapcsán tekintette át a feltáró kissé más aspektusból az ilyen bejáratos előfordulását, illetve azoknak a kemencékhez való viszonyát. Megállapítása szerint a meneteles lejáratos házak főként a Felvidéken, a Dunakanyarban, a Kisalföldön és Ukrajnában kerültek elő, itt mindig kőkemencékkel, amelyek szignifikánsan a bejárat mellett helyezkedtek el.⁸⁶ A Geleméren

előkerült épület is azt igazolja, hogy ez a megoldás az eddigi feltételezésekkel ellentétben földrajzilag bizonyosan elterjedtebb volt.

Egyéb olyan, a bejáratra utaló jelek – mint pl. a bejárat feletti gádorhoz, illetve tetőszerkezethez tartozó oszlophelyek – a lelőhelyen nem kerültek elő. A 11. számú épületben, a hosszanti oldal ÉK-i sarkában van két egymás mellett álló oszlophely, azonban közöttük nem egész 40 cm a távolság, ami egy feltételezett bejárat esetén meglehetősen kevésnek tűnik. A feltárt épületek jelentős hányadában, a 11 épület közül ötben találtunk Méri István által „ülőgödörnek” meghatározott, többnyire ovális alakú gödröket.⁸⁷ Ez viszonylag magas szám ahhoz képest, hogy az ülogödörök inkább az Árpád-kor késői időszakában tűnnek fel gyakrabban, de akkor is csak mintegy a veremházak felében.⁸⁸ Az utóbbi időben az érdeklődés homlokterébe került és többféleképpen értelmezett T alaprajzú gödörtípus Geleméren nem volt megfigyelhető.⁸⁹ Figyelemre méltó, hogy az ülog- vagy munkagödörök közelében – egy eset kivételével – több-kevesebb karólyuk került elő, a 11. épületben pedig kivételesen nagyszámú. Amennyiben a jelenséget valóban üloggödörként értelmezzük, azoknak megléte vagy hiánya egy adott – az épületen belül végzett – tevékenységnek a település közösségére jellemző voltával függhet össze. Az egy-egy épületben előkerült kivételesen nagyszámú karólyukra már Méri István is felfigyelt,⁹⁰ megállapítva, hogy ezek nem egy időben, hanem egymás után, több alkalommal keletkeztek. Ezeknek a gödöröknek egy része azonban feltehetően tároló funkcióval is bírhatott. Az 1. épületben, annak ÉK-i sarkában felszínre került gödör, valamint az itt talált deszkalenyomatok egy fedett tároló gödör meglétére engednek következtetni. Visegrád, Várkert lelőhelyen a 29. számú házban a feltáró az itt talált három terménytároló gödörnél a keményre taposott padlószint hiányát figyelte meg, amiből a gödrök fedettségére következtetett. Elképzelése szerint ezeket a házzal egy időben használták. A rekonstrukciós rajzon a gödör már így, deszkával fedve jelenik meg.⁹¹ Úgy vélem, Geleméren is hasonló konstrukcióról lehet szó, bár az itteni gödör mérete a visegrádinál kisebb. A váti, kora Árpád-kori veremház padlójába ásott gödörből egy ép

fazék került elő, amely alapján az ásató itt is a tároló funkcióra következtetett.⁹²

Több épületben figyeltünk meg letaposott járószintet. A 3. épületben, a kemence előtt kerek földben talált szürkésbarna réteghez hasonló elhelyezkedésű, a kemence szája előtti döngölt agyagréteg Dunaújvárosban is előkerült.⁹³

Az ún. „nyeles házak”, vagy „nyélszerű nyúlványnyal rendelkező házak” csoportját Geleméren az 5. számú épület képviseli. A „nyél” funkciója körül kialakult elképzeléseket és szakmai vitát itt terjedelmi okokból sem tartom célszerűnek vázolni,⁹⁴ csupán néhány megjegyzés kívánkozik ide a geleméri megfigyelések kapcsán. A Geleméren is megjelent nyúlvány végi ovális kiszélesedés az egyik elmélet szerint a megroppant szarufák kicserélését szolgáló gödör/árok irányának korrigálásából származhat.⁹⁵ A geleméri épület esetében a nyél betöltése azonban nem különült el az épület betöltésétől, ami nehezen értelmezhető, ha az árok betemetése a szarufa kicserélése után azonnal megtörtént, a verem viszont csak jóval később töltődött fel. Egyéb jelenséget, mint pl. Esztergom, Zsidódon a szellőző kürtöként funkcionáló „nyél” esetében előforduló tapasztást⁹⁶ itt nem lehetett megfigyelni. Megjegyzendő, hogy Takács Miklós az Esztergom, zsidódi példa ellenére sem veti el teljesen az előregedett szarufa kicserélése folytán létrejött nyél verzióját.⁹⁷ A nyél már önmagában bizonyítaná a padka meglétét és egyben megmutatja a földfelszínre támaszkodó tető szélességét is, ha elfogadjuk, hogy nem nyúlik a tetőn kívülre.⁹⁸ Ebben az esetben, egyenlő szélességű padkával számolva mindkét oldalon, az 5. számú épület belső alapterülete akár 16–17 m² is lehetett. A kürtöként való értelmezés azonban ezt a rekonstrukciós elképzelést nem támogatja.⁹⁹ Az 5. számú épület tetőszerkezete egyébként hosszabb ideig állhatott. Megfigyeltük, hogy a ház vermébe utólag ásott kemence (STR 388.) használatának idején a DNy-i oldal ágafája még állt, mivel annak lenyomatát a kemence felhagyása után keletkezett betöltés metszetében megtaláltuk. Ezek

szerint a tetőszerkezet túlélte az épület házként való használatát és a szabadon álló kemence fedését is szolgálta. Egy-egy veremépület átlagos élettartamát általában legfeljebb 30 évre, egy generációnyi időtartamra teszi a kutatás.¹⁰⁰

Az épületek gödrében – ahogy erre már fentebb utaltam – gyakran nagyobb mennyiségű követ bontottunk ki a betöltésből. Ez a megfigyelés vonatkozik pl. azoknak a szabadon álló kemencéknek a munkagödöreire is, ahol biztosan nem számolhatunk kőboltozattal. Ezek alapján az a következtetés vonható le, hogy a felhagyott vermeket egyfajta hulladékgyűjtőként hasznosítva az útban lévő nagyobb köveket ide hajgálták be. Geleméren a köhöz jutás nem jelenthetett nehézséget, így a mindennapi tevékenység, földmozgatás közben képződhetett felesleg, amitől így szabadultak meg. A felhagyott veremházak gödreinek ilyen célú hasznosítása általánosan mondható.¹⁰¹ Némelyik ház betöltéséből gyakorlatilag nem került elő leletanyag, ami arra utal, hogy felhagyásuk előtt minden használható elvittek az épületből. Az 5. épület gödrébe, annak felhagyása után kemencét mélyítettek, azaz másodlagosan hasznosítva, szabadon álló kemence munkagödörként funkcionált tovább. Több épületben előkerült a keményre taposott járószint, tapasztott agyagréteget azonban ezekben nem találtunk.

A település egyik feltűnő jelensége az árkok gyakorlatilag teljes hiánya, amely nem egyedülálló jelenség a korszak faluásatásainál.¹⁰² Kovalovszki Júlia ezt a jelenséget Visegrádon úgy értelmezte, hogy a falu életében nagyarányú állattartással nem lehet számolni, ami nyilvánvalóan a karámként értelmezhető és istállóként azonosított épületeket övező árkok hiányára utal.¹⁰³ Ez a megállapítás egybecseng azzal a megfigyeléssel, miszerint a megyei kerámiaanyagban, és így Geleméren is feltűnően kisszámú cserépbogrács töredék található, mivel ezek a települések kívül estek a félnomád, nagyállattartó népesség lakóterületén.¹⁰⁴

Szintén teljesen hiányoznak a kemence nélküli, esetleg nagyobb alapterületű, gazdasági tevékenység, illetve állattartás céljait szolgáló épületek Veszprém, Geleméren, igaz a lelőhely teljes kiterjedésében nem kerülhetett feltárára.

⁷⁸ SABJÁN 1999, 139.

⁷⁹ FODOR 1989, 30.

⁸⁰ TAKÁCS 2001, 34–35.

⁸¹ MESTERHÁZY 2002, 90.

⁸² BALASSA 1989, 69.

⁸³ BALASSA 1985, 63–64.

⁸⁴ TAKÁCS 1996/a, 202.

⁸⁵ TAKÁCS 2001, 32.

⁸⁶ BALINT 2003, 112.

⁸⁷ MÉRI 1952, 59–60.

⁸⁸ TAKÁCS 2001, 37.

⁸⁹ összefoglalóan: TAKÁCS 2010, 10.

⁹⁰ MÉRI 1952, 60.

⁹¹ KOVALOVSZKI 2001, 93; 18. kép

⁹² SKRIBA 2012, 490–491.

⁹³ BÓNA 1973, 19.

⁹⁴ többek között: VÉKONY 2002, 29; SZENTGYÖRGYI et al. 2000/a; MOLNÁR 2001, 115–119; TAKÁCS 2010, 9.

⁹⁵ SZENTGYÖRGYI et al. 2000/a, 314.

⁹⁶ MOLNÁR 2001, 115.

⁹⁷ TAKÁCS 2010, 9.

⁹⁸ SZENTGYÖRGYI et al. 2000/b, 334.; SABJÁN 1999, 141., TAKÁCS 1999, 103.

⁹⁹ MOLNÁR 2001, 115–117.

¹⁰⁰ NEVIZÁNSZKY 1993, 58; Laszlovszky 1991, 352.

¹⁰¹ pl. LÁZÁR 1998, 50.

¹⁰² TAKÁCS 1993/a, 39; TAKÁCS 1996/a, 206.

¹⁰³ KOVALOVSZKI 2001, 83.

¹⁰⁴ TAKÁCS 1996/a, 336–337.

3.2. Külső kemencék, kemencebokrok

A lelőhelyen megfigyelhető volt az a korszakban általános gyakorlat, hogy a szabadban lévő kemencéket korábbi házak, gödrök oldalába mélyítették bele.¹⁰⁵ Ilyen megoldással találkoztunk az 5. számú veremházban és az 5. számú aknakemence esetében, amit egy több beásásból álló gödörkomplexumba vájtak. Az 1. kemencénél a munkagödör szokatlanul nagy mérete (405×270 cm) és mélysége utalhat arra, hogy egy korábbi (talán agyagnyeresre szolgáló) gödröt használtak fel külső kemence céljára, bár Ménfőcsanak, Szeles-dűlön is kerültek elő négy m-t meghaladó hosszúságú szabadon álló kemencék.¹⁰⁶ A 7. kemencebokor sütőkemencéjének munkagödörbe szintén utólag ástak bele egy lejtős aknakemencét. A kemencebokrok, vagy újabban használatos nevükön kemencekomplexumok alakja szabálytalan körvonalú, munkagödörük több beásásból tevődik össze, hiszen azt az újabb kemencék kialakításakor felhasználták. A Méri István által nyújtott szív alakú, általánosan elterjedt formájú munkagödörhöz hasonlót a 7. számú sütőkemencénél figyeltünk meg, de itt is csak bizonytalanul, mivel a későbbi aknakemence lemélyítésével az eredeti munkagödör végét elrombolták.

A sütőkemencékre általánosságban jellemző, hogy alakjuk kerekded, vagy ovális, agyagtapasztással boltozott sütőfelületük többé-kevésbé vízszintes, esetleg igen enyhén ívelt, az 1. kemencénél a szájnnyílás felé kissé lejt. A sütőkemencék tapasztásában kerámiát egyszer sem találtunk, alapozásuk négy esetben a jól ismert módon, kisebb kövekkel, illetve patakkavicccsal történt,¹⁰⁷ amely nem minden esetben terjedt ki a teljes felületre. A 7. számú kemencebokor sütőkemencéjét egy ízben, a 4. és 8. kemencebokor egy, illetve két sütőkemencéjének felületét kétszer újjították meg.

A kemencék száját néhol két nagyobb kövel erősítették meg, amely szintén gyakori megoldás a korszakban.¹⁰⁸ A 8. számú kemencebokor ÉK-i kemencéjének szájnnyílása közelében töredékes kézi malomkő két, összeillő darabja került elő, amely domború felülete alapján a malom felső részét alkotta (12. kép 3.). Az eredeti funkciójában már nem használható darabokat valószínűleg a kemenceszáj boltozásába építették bele, amelyre utaló jelet több

feltárt Árpád-kori faluban is találunk.¹⁰⁹ Azoknál a sütőkemencéknél, ahol több kő került elő a kemence szájának közeléből, így a 7., és a 8., esetleg az 1. számúnál, feltételezhetjük a kemenceszáj boltozását is. Mivel gyakran bontottunk ki az objektumok betöltéséből utólag bedobált köveket, így sokszor nehéz eldönteni, hogy a kemenceszáj közelében található kövek a száj boltozásához tartozhattak-e, vagy utólagosan kerültek oda. A 6. kemencebokor munkagödörében, az STR 528. számú kemence előtt jelentős mennyiségű kő feküdt. Valószínű, hogy ebben az esetben is inkább csak a kemenceszáj boltozását végezték kövel, a többi pedig a felhagyott munkagödörbe utólagosan kerülhetett bele.

A kemenceszáj előtt több Árpád-kori lelőhelyen is megfigyelt kisebb U-alakú tapasztást¹¹⁰ Geleméren három esetben, a 6. és 8. kemencebokrok kemencéinél találtunk, egy ízben ebbe egy nagyobb, lapjával vízszintesen álló követ is elhelyeztek.

A kemenceboltozás tapasztása a 2. kemencénél hiányzott, itt a boltozat kialakítása után a kemencetestet tapasztás nélkül égették ki, ahogy az néhány esetben a hasonló méretű, archeomágneses eljárással a 12. század elejére keltezett szeri kemencéknél is megfigyelhető volt.¹¹¹ Ez nyilván nem lehetett tartós megoldás, hiszen a boltozat könnyen beomlott. A többi esetben – többé-kevésbé beomlott állapotban – előkerültek a tapasztott kemencepalást töredékei.

A 3., 5., 9. számú és a 7. kemencebokor É-i végében kialakított kemence a Méri István által füstölőnek meghatározott aknakemencék sorába tartoznak. Méretük is megközelítőleg egyezik: a mérhető jelenségeknél hosszúságuk kb. 240 cm, szélességük 115–120 cm volt. Ezeket a folyamatosan lejtő előtér, a kemencetér teljes szélességében jelentkező szájnnyílás, a szájnnyílás irányába fokozatosan magasodó boltozat, a gyengén, vagy egyáltalán nem tapasztott és alig átégett kemencefenék, a vastagon átégett palást jellemzi. Betöltésükben vastag, erősen hamus, faszenes réteget találtunk, amely a formai jegyeken túl is utal funkciójukra.¹¹² Az aknakemencék az eddig összegyűlt adatok alapján a 10. századtól jelennek meg a Kárpát-medencében.¹¹³ Azt, hogy kialakításakor milyen formára törekedtek, a 3. számú, egyedül álló kemence mutatja jól, mivel ezt nem

korábbi gödörbe mélyítették, hanem a talajszintről ásták le. Az előtér és a kemencetest egy nyújtott ovális formát mutat, a fokozatosan lejtő munkagödört pedig lépcsősre alakították ki. A meneteles, illetve lépcsős lejáratok megkülönböztetésénél nem érdemes merev kategóriákat alkalmaznunk, mivel a használat során a lépcsős lejárati is menetelessé kophatott, amire régészeti adatunk is van.¹¹⁴

Némileg más jellegű az 5. ház vermében utólag kivájt kemence. Formája alapján ezt is inkább az aknakemencék közé sorolhatjuk, bár a határozottan kitapasztott és közepesen átégett fenék, valamint az a tény, hogy az így kapott felület csak enyhe lejtést mutat hátrafelé, egyfajta átmenetet mutat a sütőkemencék felé. Az aknakemencék jellemzésénél többnyire kiemelik a tapasztott sütőfelület hiányát,¹¹⁵ a gelemériek esetében azonban ez több alkalommal megfigyelhető volt.

A külső kemencék fedésére vonatkozó régészeti jelenségeket, oszlophelyeket Geleméren nem találtunk. Csak a fölfelületre támaszkodó tetőszerkezet képzelhető el, ami – elsősorban a sütőkemencék esetében – viszonylag gyakori megoldás lehetett a korszakban.¹¹⁶ Amennyiben a külső kemencéket nem fedik a gödör oldalfalainak lemosódása nyilván bekövetkezett volna,¹¹⁷ ebből következően tehát feltehetjük azok fedettségét. Az aknakemencék esetében gyakrabban kerülnek elő a fedésre utaló oszlophelyek, de Geleméren ezzel sem találkoztunk. Vályi Katalin kétségbe vonta Méri István rekonstrukcióját a füstölőkemencék fedésére vonatkozóan, helyettük a szájnnyílás előtt, annak két oldalán oszlopokkal alátámasztott, a kemence mögött a földfelszínre támaszkodó tetőt rekonstruált.¹¹⁸ Ez a tetőmegoldás lelőhelyünkön – az oszlophelyek hiánya miatt – biztosan nem volt jelen.

Amíg az épületek közelében több esetben is előkerültek sütőkemencék, illetve kemencebokrok, addig az előkerült aknakemencék közelében épületek nem álltak. Ebből talán arra következtethetünk, hogy Geleméren a más-más funkciójú kemencéket térbeli elhelyezésükkel is megkülönböztették. Úgy tűnik, az alkalmanként hosszabb ideig használt és talán nagyobb tűzveszélyt jelentő füstölőket igyekeztek az épületektől biztonságos távolságba telepíteni,

a sütőkemencék esetében viszont praktikusabb megoldás lehetett a könnyű és gyors elérhetőség. A sütőkemencék esetében a leletanyag alapján nem lehetett eldönteni, hogy használati idejük egybeesik-e a közelükben álló házakkal. Feltételezhető, hogy ha az épületek ekkora már elhagyottan állnak, úgy a kemencék kialakításakor ezek vermeit felhasználták volna. Mivel ilyenre csak egy esetben, az 5. számú ház esetében van példa, így az épületek többségénél egyidejű használatot feltételezhetünk.

4. Leletanyag

4.1. Kerámia

Az Árpád-kori települések esetében megszokott módon a leletanyag döntő többségét a kerámiatöredékek alkotják. Sajnos a pontosabb datálást lehetővé tévő érmeanyag a fémdetektoros átvizsgálás ellenére sem került elő, a település fémléleteit pedig néhány kés- és ártöredék alkotja (11. kép). A megye kora Árpád-kori kerámiaanyagát Takács Miklós behatóan vizsgálta és ezzel kapcsolatban alapvető megállapításokat fogalmazott meg, ami nagyban megkönnyíti a leletanyag feldolgozását.¹¹⁹

Geleméren kézi korongon készített, hurkatechnikával felrakott, utánkorongolt edénytöredékek kerültek elő. A kézzel formázott darabok közé csak néhány sütőharang töredék tartozott. Takács Miklós megfigyelése szerint a Veszprém megyei kerámiaanyagának mintegy felét a foltosra kiégett, égetőgödör használatára utaló töredékek adják, míg az egyenletesen, szabályozott körülmények között kiégett kerámia fele-fele arányban redukált, ill. oxidált égetésű.¹²⁰ A neutrális égetésű edények tekintetében a geleméri anyagot is ez jellemezte, azonban a várpalotai leletekhez hasonlóan Geleméren is felülreprezentált a redukált égetésű, szürkére, sötétszürkére kiégett töredékek aránya. A jellegzetes vörösesbarnára égetett fazekak töredékei itt is nagy számban fordultak elő.

Soványító anyagként homokot, valamint a töredékek több mint háromnegyedénél dolomit zúzalékot és kisebb mértékben kavicsot, illetve kavics zúzalékot használtak.

A korszak leletanyagában mindenütt jellemző az edénytípusokon belül a fazekak nagy aránya. Ez Veszprém megye Árpád-kori anyagára fokozottan igaz¹²¹ és Veszprém, Geleméren is megfigyelhető

¹⁰⁵ MÉRI 1963, 273; BÓNA 1973, 81, LÁZÁR 1998, 59.

¹⁰⁶ TAKÁCS 1996/a, 203.

¹⁰⁷ pl. MÉRI 1963, 275; BÓNA 1973, 45.

¹⁰⁸ pl. LÁZÁR 1998, 51, 59; VÁLYI 1992, 135.

¹⁰⁹ ILON 1996, 303; KOVALOVSKZI 2001, 86.

¹¹⁰ pl. BÓNA 1973, 17.

¹¹¹ VÁLYI 1992, 135.

¹¹² VÁLYI 1992, 153.

¹¹³ TAKÁCS 2010, 13.

¹¹⁴ MÉRI 1964, 11.

¹¹⁵ TAKÁCS 2010, 12.

¹¹⁶ MÉRI 1963, 275; MÉRI 1969–70, 81; VÁLYI 1992, 153.

¹¹⁷ LASZLOVSKZY 1991, 350.

¹¹⁸ VÁLYI 1992, 153.

¹¹⁹ TAKÁCS 1996/b; TAKÁCS 1998.

¹²⁰ TAKÁCS 1996/b, 341.

¹²¹ TAKÁCS 1996/b, 335.

volt. A kerámiatöredékek döntő többsége az edénytest felső harmadában, többnyire a vállnál a legnagyobb szélességet mutató, közepesen, vagy erősen kihasasodó fazekakhoz, kisebb számban kisméretű fazekakhoz, bögrékhez tartozott, ezen kívül csupán egy-két esetben kerültek felszínre palackhoz, bordás nyakú edényhez, cserépbográcsokhoz, fedőhöz és sütőharanghoz tartozó fragmentumok.

A geleméri edények peremtöredékeinél viszonylag változatos profilokkal találkozunk, amelyeknek a korai egyszerűbb formákat követő megjelenését Takács Miklós a 11–12. század fordulójára teszi.¹²² Többségénél a jól kihajló perem többé-kevésbé hangsúlyosan ívelő, rövid nyakkal csatlakozik a vállhoz. A peremprofilok lekerekítettek, vagy igen gyakran ferdén, néha függőlegesen levágtattak (14. kép 1., 5., 6.; 15. kép 6.). A ferdén levágtott kiszélesedő peremek profilja esetenként a szögfej alakhoz közelít (17. kép 2., 4., 5.). Néhány fazéknál a tölcséres, rövid perem nyak nélkül, szögben csatlakozik a vállhoz (17. kép 7.; 18. kép 1.). Kis számban vannak csak jelen a csaknem vízszintes kihajló peremformák (16. kép 1.).

Szuperpozíció a 2. és 3. épületek esetében volt megfigyelhető. Stratigráfiai viszonya alapján a 3. számú épület vermét a 2. épület feltöltődése után ásták ki, úgy, hogy D-i oldala arra kissé rálógott. A 2. számú, korábbi házból jelentős mennyiségű kerámiaanyag került felszínre, amelyben a lelőhely általános anyagához képest szignifikánsan nagy számban jelennek meg a szaltovói típusú díszítéssel, azaz vízszintes, sűrű, vonaldísszel borított edénytöredékek. Ilyen díszítéssel ellátott kerámia máshonnan csak szórványosan került elő.

Ezeknek az edényeknek egy csoportja arányaiban eltér a leletanyag zömét alkotó kerámiák formáitól. Jellemző rájuk a nyúlánkab, a vállban kevésbé erőteljes, gyengébben hasasodó forma. A sűrű körbefutó vonallal díszített edényeknek ez a csoportja többnyire tölcséres, csak enyhén kihajló, lekerekített peremű (13. kép 2., 3., 4.), amint a kevés hullámvonal köteges díszítésű edény is ilyen (13. kép 5.; 15. kép 3.). Ugyanitt megjelenik azonban a ferdén elvágott perem is (13. kép 1., 6., 7.). A korai kelteztést erősítheti, hogy ebben az objektumban hiányzik a fogazott kerékkel felvitt, ún. „rádlis” díszítés, amely a lelőhelyen egyébként nagy számban fordul elő.

Leletanyaga alapján a 2. épületet a telep legkorábbi periódusába sorolhatjuk.

Kis számban kerültek csak elő Geleméren hullámvonalalköteggel díszített edénytöredékek (13. kép 5., 10., 11.; 15. kép 3.). A korban a geleméri településnek megfeleltethető, a honfoglalás után induló halimbai temető anyagára sem jellemző a hullámvonalalköteges díszítés, többnyire csigavonalas, egyszeres hullámvonalas, fogazott kerek díszítés kombinációit alkalmazták.¹²³

Veszprém, Geleméren jellemzőbb az egyszeres, tág közű hullámvonal, amely az edény vállán két vagy több sávban is megjelenik. Ez alatt gyakran lefutó csigavonal indul (17. kép 9.; 18. kép 3.; 19. kép 1., 2., 6.). A széles közökkel lefutó egyszerű csigavonal önmagában is igen gyakori, általában a has felső kétharmadát díszíti (13. kép 9.; 14. kép 7.; 16. kép 6., 7.; 17. kép 2., 6.), ennél ritkábban fordul elő a sűrű csigavonalas díszítés (13. kép 9.; 15. kép 2.). A Veszprém megyei 10–11. századi kerámiaanyagot vizsgálva az egyszeres hullámvonalnak, valamint a nagy közökkel lefutó csigavonalas díszítésnek a gyakori előfordulását Takács Miklós is említi.¹²⁴ Az ilyen díszítéssel ellátott, laposan kihajló peremű soproni edényeket Holl Imre a 11. század végére, a 12. század első felére keltezte.¹²⁵ A korai leletanyagban gyakran két mezőre osztották az edénytestet, a perem alatti apróbb, sűrűbb minta (beböködött pontsor, hullámvonal) alatt nagyobb ívű, szellősebb közökkel bekarcolt mintát indítottak.¹²⁶ Ilyenek Geleméren a perem alatt sűrűbb, alatta több sorban tágabb hullámvonalakkal díszített edények (15. kép 7.; 17. kép 9.). Egy kiegészített fazéknál jól megfigyelhető volt, hogy a váll felső részénél indított sűrű hullámvonal folytatólagosan megy át egy lazább, tágabb hullámvonalba, majd egyenesen lefutó csigavonallá válik. Ebben az esetben tehát a díszítést egy vonallal alakították ki (18. kép 1.). Az ilyen megoldást jellegzetes 10–11. századi mintaként tartja számon Kvassay Judit,¹²⁷ a 10. századi borsodi edényeletben is találunk ilyen, a geleméri szűk fenekű, széles vállú, rövid, közepesen kihajló peremű fazékhoz méretre és formára is egyező edényt.¹²⁸

Néhány peremtöredéken közvetlenül a nyak alatt ferde körömbenyomkodás fut körbe egy sorban, ami alatt csigavonal indul. Ez az archaikus minta szintén

¹²³ TÖRÖK 1964, ábrák

¹²⁴ TAKÁCS 1996/b, 339; TAKÁCS 1998, 60.

¹²⁵ HOLL 1973, 198, 202.

¹²⁶ TAKÁCS 1996/b, 339; TAKÁCS 1998, 64.

¹²⁷ KVASSAY 2003, 146.

¹²⁸ WOLF 2002, 47; WOLF 2003 2. ábra 2.

a 11. században tűnik fel edényeken,¹²⁹ közeli példaként a korai királyszentistváni töredék,¹³⁰ vagy a Tatabánya, tarjáni út lelőhelyről, 10–11. századi veremházból előkerült, a gelemérral teljesen egyező fazék említhető.¹³¹ A fogazott kerek díszítésre emlékeztető pontszerű bebökődések több esetben a vállon megfigyelhető hullámvonal alatt képeznek sorokat. Ez és a fogazott kerek díszítés nem csak Geleméren, de az egész megye korai anyagában igen gyakori, ahogy azt a veszprémi és a Győr-Moson-Sopron megyei díszítőtechnikák összevetésében Takács Miklós is kiemelte.¹³² Néha sűrű vonalakban díszítették ezzel az edényoldalt, máskor a csigavonalakhoz hasonlóan tágabb közökkel futnak le az edény testén (15. kép 4., 6., 8.; 16. kép 1.; 19. kép 5., 8.). Egy fazék esetében volt megfigyelhető, hogy a több sorban benyomkodott, beböködött díszítést egy fésűs eszközzel végezték el (17. kép 7.).

Az egyszeres hullámvonal és egyenes csigavonal, valamint a beböködött pontsor nem tűnik el teljesen az Árpád-kor későbbi századaiban sem, így itt a felső időhatár meglehetősen bizonytalan. A fogazott kerek díszítés esetében annak 11. századi elterjedése elfogadott, az andornaktályai fazék a 11. század végén került földbe.¹³³ A díszítésmód használata azonban nem tűnik el a század végén, a 12. században bizonyosan tovább él.¹³⁴ Jellegzetes a 10. számú házból előkerült kiegészített edény, amely kissé nyomott arányú, gömbösebb testű forma és ívelt nyakkal, közepesen kihajló, lekerekített peremmel rendelkezik (19. kép 1.). Vállán két sorban egyszeres hullámvonallal, alatta csigavonallal díszített. Zömök arányai, a magassáértéket meghaladó öblössége, valamint az ennél is nagyobb szájnnyílása a korai Árpád-kori edényekre jellemző.¹³⁵ Az egyik vörössárga, széles szájú, gömbölyű testű és széles közökkel bekarcolt csigavonallal díszített fazék peremkialakítása kissé eltér a többitől (16. kép 6.). Erőteljesen kihajló, ferdén levágtott peremén finom hornyolat fut körbe. Veszprém, Komarov úti 10. század végére, 11. század elejére keltezett temetőjének kerámiaanyagában hasonló peremkialakítású és díszítésű kifizék került elő.¹³⁶

A megyében a halimbai és a Veszprém, sashegyi,

10. századra keltezett temető¹³⁷ anyagában is megjelenik a bekarcolt csigavonallal, a vállon egy vagy két sorban egyszeres hullámvonallal, alatta csigavonallal díszített, valamint a hullámvonal alatt két sorban körbefutó vonaldísszel ellátott típus. A feltárt geleméri teleprészlettel körülbelül egykorúnak tűnő halimbai temető időben tovább, a 12. század első felére is kiterjed, itt már fogazott kerek díszítésű edények is megjelennek.

Nagykanizsa, Billa lelőhelyen előkerült, a gelemérihez igen hasonló részletformákkal és díszítéssel rendelkező fazekakat, az archaikus díszítéssel együtt megjelenő változatosabb peremformák miatt feltárójuk a 11. század vége és a 12. század első felé közé eső időszakra keltezte.¹³⁸

Az Árpád-kori cserépbográcsok közismerten alacsony számban jelentkeznek a Bakony és a Balaton-felvidék körzetében, a megyében feldolgozott ilyen töredékek zöme, 89%-a a síksági jellegű pápai járás területén került elő.¹³⁹ Wolf Mária kétségeit a cserépbográcsok korai, 10–11. századi megjelenésére vonatkozóan¹⁴⁰ Takács Miklós legutóbb stratigráfiai adatokkal jól alátámasztható példákkal cáfolta,¹⁴¹ szerinte azonban egyes „átlagtípusok” ugyanúgy keltezhetők az Árpád-kor korai időszakára és középső harmadára is.¹⁴²

A Veszprém megyei korai bográcsötredékek formai jellemzőiként a keskeny, többnyire élesen levágtott peremet, az abból ívelés nélkül kiinduló egyenes, jellegzetesen ferde állású meglehetősen magas oldalfalat tarthatjuk, amelyek alapján a kisalföldi műhelykörzethez tartoznak.¹⁴³

A geleméri cserépbogrács egy – a korszak leletanyagában viszonylag ritkán előforduló – bordásnyakú edény peremtöredékével (17. kép 1.) együtt került elő egy aknakemence betöltéséből. A töredék vízszintes, egyenesen elvágott, igen keskeny peremmel, a perem alatt csak enyhén kifelé ívelő, valószínűleg magas oldalfallal, ívelt fenékkal rendelkezik. Széles közökkel felvitt, sekélyen bekarcolt csigavonallal díszítették. Fülének csak letört indítása maradt meg, ezt nem a megszokott módon, a keskeny peremből alakították ki, hanem alatta kb. 1 cm-rel, az oldalfalból. A geleméri bogrács a Ta-

¹²⁹ KVASSAY 2003, 146.

¹³⁰ TAKÁCS 1996/b, 7. ábra 10.

¹³¹ LÁSZLÓ 2001, 14. ábra 3.

¹³² TAKÁCS 1996/b, 340; TAKÁCS 1998, 60.

¹³³ PARÁDI 1963, 223.

¹³⁴ PARÁDI 1971, 132; HOLL 1973, 202; TAKÁCS 1996/b, 340.

¹³⁵ WOLF 2002, 56.

¹³⁶ S. PERÉMI 1989, 11. ábra

¹³⁷ ÉRI et al. 1969, 51/61. 317.

¹³⁸ KVASSAY 2003, 146.

¹³⁹ TAKÁCS 1986, 1. térkép, TAKÁCS 1996/b, 336–337.

¹⁴⁰ WOLF 2003, 102.

¹⁴¹ TAKÁCS 2009, 237.

¹⁴² TAKÁCS 1996/b, 337.

¹⁴³ TAKÁCS 1996/b, 337.; TAKÁCS 1998, 59.

¹²² TAKÁCS 1996/c, 157–158.

kács Miklós által felállított tipológiai rendszerben a fémüstöt utánzó bográcsok I. kisleföldi típusához tartozó Koroncó, bábotai; Zsitvabesenyő, pátkomi példányokhoz áll közel.¹⁴⁴ Peremformájának közeli analógiái Pápa, Hantán a 96/1. számú, kora Árpád-kori épületből származó bográcsperem töredékek,¹⁴⁵ valamint egy Árpád-kori rétegből előkerült korai, körömbenyomkodással díszített ugodi töredék.¹⁴⁶ A perem alatt kialakított fül ellenben a fazék formájú cserépbográcsok jellemzője a korszakban, ilyen példányok Siófok, Zsidó temető; Dunaujváros, Öreghegy; Szőlőskislak, Landor pusztá lelőhelyeken láttak napvilágot.¹⁴⁷

A széles távközű csigavonallal díszített cserépbográcsok többnyire az Árpád-kor középső, vagy kései szakaszára jellemzőek, bár ennek a díszítési módnak a 10–11. századi alkalmazására is van példa a Kisleföldön is, pl. Ménfőcsanak, Szeles dűlőn,¹⁴⁸ de a pápai példányokon is feltűnik. A díszítés fazekakon való korai megjelenését már láttuk. Az, hogy Geleméren bordásnyakú edénnyel együtt fordult elő, szintén támogathatja a töredék korai Árpád-korra való keltezését.

Bordás nyakú edény peremtöredéke került elő ugyaninnen, az 5. számú kemence betöltéséből (17. kép 3.). A bordás nyakú edénytöredékek gyakran települések kerámiaanyagában is korai, 10. századi keltezésű leletkörnyezetben kerülnek elő.¹⁴⁹ A geleméri perem egy széles és alig kiemelkedő bordával tagolt, amely a dunántúli és azon belül a Veszprém megyei példányokra is jellemző forma, utóbbiakat szintén Takács Miklós gyűjtötte össze.¹⁵⁰ Töredékessége miatt nem lehetett eldönteni, a két kis füllel rendelkező, vagy fületlen típushoz tartozik-e.¹⁵¹ A megye 10–11. századi temetői közül a Veszprém, Komarov úton előkerült, igen kisméretű darab két füllel és egy bordás peremmel rendelkezik és valószínűleg a 10. századra keltezhető.¹⁵² A fül nélküli típus viszont mind a 10, mind a 11. század edényművességében felbukkan,¹⁵³ ezek közül a Halimba, cseresi temetőből származó példány a gelemérivel

egyező peremkiképzést mutat.¹⁵⁴ Az egyik vörössárga színű válltöredékhez hasonlót Lázár Sárolda szintén bordás nyakú edény válltöredékeként határozott meg.¹⁵⁵ A geleméri válltöredéken három sorban ovális bebökődésekkel, alatta egyszeres hullámvonalas díszítést alkalmaztak (16. kép 2.).

Palack peremtöredék a lelőhelyen kettő került elő. Az 1. épületben sárgászöld színű, jól kiégett, tölcséres szájú, duzzadt peremű palack peremtöredékét találtuk (14. kép 8.). A honfoglalás korának edényművességét összefoglaló munkájában Takács Miklós éppen két Halimba, cseresi cserépalackot mutat be.¹⁵⁶ Méretben és peremformában is hasonló korai vörös palacktöredék került elő Dunaújvárosban,¹⁵⁷ de a 10–11. századra keltezett, dalmáciai üveg előképből levezetett zirci palack is ilyen duzzadt peremmel és tölcséres szájjal rendelkezik.¹⁵⁸ Egy sárgászöld töredék esetében az elkeskenyedő, élben végződő perem alatt sekély borda fut körbe (19. kép 7.).

Ahogy más kora Árpád-kori településeken, pl. Doboz, Hajdúirtáson, vagy Szarvas, Rózsáson,¹⁵⁹ itt is találtunk két objektumban kézzel készített sütőhanger-töredékeket (16. kép 4.). A nyomott kúppalást forma általánosan jellemző a korszakban, legutóbb Vida Tivadar gyűjtötte össze a Kárpát-medencei példányokat, kiemelve, hogy ez a továbbélő forma szorosán hozzátartozik a honfoglalás és Árpád-kori telepek kerámiaanyagához.¹⁶⁰

Fenekbéllyeget két esetben lehetett megfigyelni, igaz csak töredékesen. Mindkét esetben kereszt alakú bélyeggel látták el a fazekakat, amelynek szárát kétszer, illetve háromszor húzták át (17. kép 5.; 18. kép 5.). Hasonló fenékbélyeggel találkozunk a 10. századi borsodi edénylelet több darabján is,¹⁶¹ vagy a 10–12. század között használt halimbai temető egyik edényének fenekén.¹⁶²

4.2. Fémleletek

Az előkerült fém leletanyag értékelhető töredékei mindössze nyolc tételre rúgnak. Két eltérő méretű, négyzetes átmetszetű fémár töredéke (11. kép 2.,

4.), valamint nyéltüskés kések pengetőredékei (11. kép 1., 3., 5., 7.) tartoznak ide. A fémleletek között legkésőbbinek egy nyéllapos kés töredékes pengéje bizonyult, amelyen a késnyél faborításának maradványai is megmaradtak (11. kép 6.).

5. Összefoglalás

A Veszprém, geleméri leletanyag a különböző edénytípusok együttes értékelése alapján a 10–11. század és a 12. század első fele közé eső időszakra keltezhető. A 2. számú épület leletanyaga alapján a település legkorábbi periódusához tartozik. Oszlopszerkezetében is eltér a többi épülettől, csak itt található 3+1 oszlophely, kemencéje a többi kökemencéhez képest igen kisméretű. A 3. számú épületet szerkezete, a kemence kialakítása és párhuzamai alapján a kutatott időszak végére, a 12. század elejére keltezhetjük. A leletanyag nagyobb része viszonylag egységes képet mutat. A feltárt lelőhely objektumainak zöme a honfoglalást követően itt létrejött, a későbbiekben Gelemér néven említett falu korai időszakához kapcsolható. A területen nem került elő az Árpád-kor késői időszakához köthető jelenség, a település írott forrásokban tetten érhető továbbélésére csupán néhány kisebb lelet, pl. egy igen töredékes fedőgomb töredék, nyéllapos kés utalnak. A településszerkezet vonatkozásában megállapítható, hogy néhány épület a – sokszor a közelükben előkerült – sütőkemencékkel együtt kisebb csoportokat alkot (2. kép).

A Méri István által már Tiszalök, Rázompusztán megfigyelt¹⁶³ laza, csoportos elrendezésből adódó szabad területeken felszíni épületek, gazdasági objektumok is állhattak.¹⁶⁴ Ezeknek régészeti nyomai – mint pl. Lébény, Kaszás domb 406. objektuma esetében – viszonylag ritkán kerülnek elő, arányukat a korai Árpád-korban a földbe ásott veremházakhoz képest alacsonynak tekinthetjük.¹⁶⁵ Ilyen épületek nyomait Geleméren nem találtuk meg. Takács Miklós éppen a Lébény, Kaszás-dombon feltárt telepjelenségek kapcsán határozza meg külön kategóriaként a szórt jellegű Árpád-kori településszerkezetet.¹⁶⁶ Egy-egy házcsoporthoz belül az időrendi elkülönítést a korai kerámiaanyag alapján nem lehetett elvégezni, ez alól kivételt csak a 2. és 3. épületek jelentenek. A geleméri Árpád-kori település a terepbejárás adatai alapján a patak mentén ÉK-i irányban továbbterjed, DNy-ra viszont a feltárt területen a jelenségek igen megritkulnak, azaz a település széle itt a közelben húzódnak. A késő középkori forrásokban felbukkanó település¹⁶⁷ a korai falu általunk feltárt részére biztosan nem települt rá. Megemlítendő, hogy az MRT 2. egyik utalása szerint az idős kádártaiak Gelemér falut Ráchalála dűlő helyére teszik,¹⁶⁸ amely a lelőhelytől Ny-i irányban elterülő, a 19. században még legelőként hasznosított terület elnevezése.¹⁶⁹ Régészeti megfigyeléssel ezt egyelőre nem tudjuk alátámasztani, így a késő középkori falu helye egyelőre nem ismert.

¹⁴⁴ TAKÁCS 1986, 35, 36; 10. ábra 1, 13. ábra 1.

¹⁴⁵ ILON 1996, 3. ábra.

¹⁴⁶ MITHAY 1988, 9. ábra 10; TAKÁCS 1996/b, 337, 9. ábra 4.

¹⁴⁷ TAKÁCS 1986, 32–33; 5. ábra 2, 7. ábra 1, 3; MÜLLER 1967, 63; 8. ábra 1.

¹⁴⁸ TAKÁCS 1993/b, 449.

¹⁴⁹ KOVALOVSKI 1996, 291.

¹⁵⁰ TAKÁCS 1996/b, 336.

¹⁵¹ TAKÁCS 1997, 209–210.

¹⁵² S. PERÉMI 1989, 14. ábra; TAKÁCS 1996/b, 336.

¹⁵³ TAKÁCS 1997, 216.

¹⁵⁴ TÖRÖK 1964, 9. ábra 87.

¹⁵⁵ LÁZÁR 1998, 24, 22. ábra 2.

¹⁵⁶ TAKÁCS 1997, 3. ábra 6–7.

¹⁵⁷ BÓNA 1973, 16. ábra 8.

¹⁵⁸ TAKÁCS 1998, 60.

¹⁵⁹ KOVALOVSKI 1960, 37; KOVALOVSKI 1975, 209.

¹⁶⁰ VIDA 2011, 730; 20–27. ábra

¹⁶¹ WOLF 2003, 3. ábra 1, 5. ábra 2.

¹⁶² TÖRÖK 1964, 27. ábra 362.

¹⁶³ MÉRİ 1952, 63.

¹⁶⁴ KOVALOVSKI 1975, 219.; MÜLLER 1972, 195.

¹⁶⁵ TAKÁCS 2001, 26–28.

¹⁶⁶ TAKÁCS 2010, 15–16.

¹⁶⁷ ERDÉLYI 1908, 619; CSÁNKI 1897, 291.

¹⁶⁸ ÉRI et al. 1969, 25/14. 113.

¹⁶⁹ NY. NAGY 2000, 91.

Márton Szvath

An Árpáadian Age settlement at Veszprém, Gelemér (Preliminary report)

Keywords: *pre-development excavation, preliminary report; Veszprém, Gelemér, County Veszprém; early Árpáadian Age; settlement, sunken house, external oven, oven complex*

The Veszprém, Gelemér site (id. no. 9780) lies some 3.5 km east of Veszprém, on the boundary of the Balaton Upland and the southern Bakony Mountains, in the Veszprém-Nagyvázsony Basin in County Veszprém.¹¹

The area received its name after the village of Gelemér known from medieval sources. The earliest reference to the village can be found in a charter dated 1266 issued by the Fehérvár Chapter, in relation to the trade route passing by the village, which led through Fehérvár, Veszprém and Vasvár, and linked Buda with Pettau and the Italian lands: “*magnam viam per quam itur ad villam Guellemer*”.²⁻³ In the 14th–15th centuries, the village was owned by Tihany Abbey, then by the Bishop and Chapter of Veszprém.⁴ The settlement was abandoned during the 16th century.⁵⁻⁶

A total of 232 archaeological features dating from seven archaeological periods were uncovered over the roughly 14,000 m² large area investigated during the excavation between autumn 2009 and spring 2010,²⁸ necessitated by the construction of a road junction (Figs 1–2). Discussed in this study are the various features of the Árpáadian Age settlement.

Sunken houses (Figs 3–7)

The eleven excavated houses can be assigned to the category of sunken buildings furnished with a dry-walled oven or an oven constructed of stone and clay. The buildings had a shallow pit: seven had a relative depth of 15–35 cm, four a depth of 45–70 cm, and it seems likely that neither had reached a depth of 1.5 m. Their sizes ranged from 7.5 to 12.7 m². Three buildings had a rectangular, six a square groundplan, while the groundplan of two structures remains uncertain. Nine buildings were aligned north-east to south-west, two had a north-west to south-east orientation. A roof supported by two forked ridge poles could be documented in three cases and a similar structure seemed likely in two other buildings (Houses 4 and 6). We uncovered three post-holes in House 1: two in the middle of the short sides and one in the middle of the south-eastern long side. House 2 had post-holes in a 3+1 arrangement. We uncovered a single post-hole in the middle of one of the short sides in four buildings.

The ancient Hungarians were familiar with sunken houses with a stone oven already before their arrival to the Carpathian Basin.¹⁹ Given that the materials used for building various structures is essentially determined by the resources of the environment and a community’s life-style, they can rarely serve as chronological or ethnic markers.²¹

The cited Transdanubian analogies^{22–27} indicate that the sunken houses with stone ovens can be assigned to the settlement’s earliest, 10th–11th century occupation. With the exception of one house, the ovens were set in a corner. None of the excavated houses lacked a fire installation. In one rare instance, the oven was

¹ The footnote texts can be found in the Hungarian study.

² ⁸ The trial excavation in 2009 was directed by Gábor Ilon, the large-scale excavation over an extensive area was directed by the present author. The participants of the fieldwork were archaeologist Szabolcs Czifra and field technicians Tamás Bek, Tamás Csuti, Laura Könczöl, Szabolcs Molnár and András Radics. The geodesic survey was performed by archaeologist István Eke and archaeological surveyor Zoltán Kovács, the artefacts were drawn by Zoltán Tóth. I am grateful to them all for their conscientious work.

found in the middle of the short side (House 6). In terms of their form, horseshoe and rectangular ovens were used simultaneously. The latter evolved by incorporating larger flat stones into one or more sides of the oven (Houses 5 and 8).

The debris of burnt daub found on the baking surface confirms that the stone dome had been plastered with clay on the inner side. The size of the ovens inside the houses was 80–110 cm on the average. The stone ovens in the earliest houses were smaller: for example, the stone oven of House 2, regarded as the settlement’s earliest building, measured no more than 50 cm×40 cm. The number of stones found *in situ* suggested that they were insufficient for a wholly closed oven dome and that these ovens had an opening on top (Houses 1, 3, 7, 9 and 11). However, it must be borne in mind that the lack of stones could have been the consequence of their secondary re-use.

Various analogous structures^{36–37} suggest that only one side of the oven of House 3 had been constructed of larger stones and that the remainder of its dome was made from wattling daubed with clay.

Only one of the post-holes for the forked ridge poles was found in the middle of the short sides of Houses 5, 8, 10 and 11. Similar constructions have been documented on other Árpáadian Age settlements too.^{48–53} It has been suggested that the erection of the roof structure preceded the digging of the house’s pit.⁵⁴ Following the erection of the forked ridge pole for the roof structure, the pit was deepened until the pit in which the lower end of the ridge pole was set became quite shallow. The house’s interior height reached its maximum at this point and the ridge pole was thus practically set on the floor or occupation level. If the pit was dug to the outer edge of the post-hole, no traces remain of the ridge pole’s post-hole inside the house. In the case of House 1, only a slight curve in the pit’s eastern wall indicated the one-time place of the ridge pole on the occupation surface. If the pit had been slightly wider, no traces would have remained of the post-hole.

The thick layer of burnt daub in the fill of the pit provided indirect evidence for the plastered wall of House 1. This debris lay in the pit’s southern and south-eastern part, meaning that the plastering originated not from the gable, but from the long side, suggesting that the roof had probably not rested on the ground. The location of the entrance of most Árpáadian Age houses can rarely be determined. At Gelemér, a sloping descending section could solely be noted in House 1, which indicated an entrance in the corner beside the stone oven next to the south-western short side. It was earlier believed that this house type with the entrance at the short end evolved in Upper Hungary (modern Slovakia), the Danube Bend and the northerly areas of the Little Hungarian Plain. However, the building found at Gelemér clearly shows that this type had a much wider geographic distribution than earlier assumed.^{59–74, 83–86}

The post-holes found on either side of the sloping entrance towards the pit mark the position of an inward-swinging door, with a smaller groove marking the threshold.⁷⁵

We found features that earlier scholarship had interpreted as “sitting pits” or work-pits in five buildings, all of which had a handful of or more stake-holes near them. In House 11, the number of stake-holes was exceptionally high, suggesting that they had not been dug simultaneously, but successively. Some of these pits may have been used for storage. The pit found in the north-eastern corner of House 1 and the plank imprints in the same area indicate a covered storage pit. We found a hard-trampled occupation surface in several pits.

The fill of some houses virtually yielded no finds, indicating that they had been systematically emptied of the still useful implements and utensils before their abandonment.

Larger stones were often recovered from the fill of the buildings’ sunken portion. It would appear that the abandoned sunken houses had been used as refuse pits and that the larger stones that happened to be in the way had been dumped into them. One striking feature of the settlement is the almost complete absence of ditches. The lack of ditches enclosing animal pens and stalls would suggest that the occupants were not engaged in large-scale animal husbandry. The absence of wells can be explained by the stream still flowing in the immediate vicinity of the settlement.

Open-air ovens (Figs 7–10)

Open air ovens were often recessed into abandoned buildings (e.g. House 5) or into the sides of already existing pits (shaft ovens).¹⁰⁵ The unusually large size and great depth of the work-pit of Oven 1 can perhaps be taken to indicate that an earlier pit (perhaps used for clay extraction) had been re-used for building this open-air oven. The form of the oven complexes is irregular, their work-pit is made up of several cuts that

were dug whenever a new oven was built. The most general form is the elongated, heart-shaped work-pit such as the one noted in the case of Oven 7, into whose work-pit a sloping shaft oven was later dug. Baking ovens generally have a round or oval form with a flat baking surface under the plastered clay dome. The oven mouth sometimes slopes slightly downward. Four ovens had a foundation of smaller stones or stream pebbles. The baking surface was renewed once or twice in the case of several ovens.

The oven mouth was occasionally reinforced with two larger stones.¹⁰⁸ The two joining fragments of a hand mill (*Fig. 12. 3*) lay near the mouth of the north-eastern oven of Oven complex 8, which had probably been re-used secondarily for constructing the vault of the oven mouth. The vaulting of the oven mouth can be assumed in the case of Ovens 7 and 8 too. The ovens of Oven complexes 6 and 8 had a plastered surface in front of the oven mouth. The oven domes were usually plastered and fragments of this plastering were generally found in the fill.

The oven at the northern end of Oven complexes 3, 5, 9 and 7 can be assigned to the category of shaft ovens used for smoking, which on the testimony of the current record appeared in the Carpathian Basin from the 10th century onward. Their sizes are more or less the same, their length is roughly 240 cm, their width 115–120 cm. These ovens are characterised by a continuously sloping front, an oven mouth as wide as the entire oven interior, a gradually rising dome towards the oven mouth, a poorly plastered or unplastered and barely burnt base, and a strongly burnt body. The thick fill mixed with a substantial amount of ash and charcoal is an indication of their function. Their form can best be studied in the case of Oven 3, which had not been recessed into an earlier pit, but had been dug from the one-time ground level. A roof structure resting on the ground must have been quite common, especially in the case of baking ovens, because the walls of the pits would otherwise have been rapidly eroded without some kind of protective cover; however, we found no archaeological features or post-holes at Gelemér that could be interpreted as the remains of a roofing.^{112–114} Baking ovens were often found near the buildings; in contrast, the shaft ovens lay farther from the houses, suggesting that these smoking installations, probably used over extended periods of time, were located at a safe distance from the houses. In the case of baking ovens, their lying within easy reach probably seemed a more practical solution.

The find material

Metal artefacts are represented by two awls (*Fig. 11. 2, 4*) and the fragments of tanged knives (*Fig. 11. 1, 3, 5, 7*).

The greater part of the pottery was made on a slow wheel: the vessels were built using the coil technique and then smoothed on the wheel. The clay was tempered with sand, crushed dolomite and, occasionally, with pebbles. Mottled vessels fired in a neutral atmosphere account for about one-half of the ceramic inventory; dark grey vessels fired in a reducing atmosphere and pots fired to a typically reddish-brown colour are overrepresented in the pottery fired under even, regulated conditions.¹²⁰ The overwhelming majority of the pottery fragments comes from strongly rounded cooking pots with the greatest circumference in the upper third of the vessel, small pots and mugs, with the occasional fragments of flasks, vessels with ribbed neck, clay cauldrons and baking bells.

Vessel fragments decorated with dense horizontal lines in the Saltovo style dominated the material from House 2, dated to the earliest period of the site's occupation (*Fig. 13. 2–5; Fig. 15. 3*).

Vessels ornamented with bundles of wavy lines (*Fig. 13. 5, 10–11; Fig. 15. 3*) and wavy lines set far apart around the shoulder in two or more zones, often combined with a spiralling line down the vessel body underneath are quite frequent (*Fig. 17. 9, Fig. 18. 3, Fig. 19. 1–2, 6*).¹²⁴ Some fragments are decorated with a row of oblique nail impressions immediately under the neck and a spiralling line underneath. The punctate-like stabs recalling rouletted decoration or rouletted lines made with a toothed wheel underneath the wavy line encircling the shoulder is widespread in the early Árpáadian Age material from County Veszprém (*Fig. 15. 4, 6, 8, Fig. 16. 1, Fig. 19. 5, 8*).

Vessels with medium-outturned, downward curving rim, curved neck and spherical body decorated with two wavy lines on the shoulder and a spiralling line underneath represent one of the period's most widespread ceramic types in terms of their frequency (*Fig. 19. 1*). The single clay cauldron fragment was

found together with the rim fragment of a vessel with ribbed neck in the fill of a shaft oven (*Fig. 17. 1, 3*); both fragments can be dated to the 10th–11th centuries.^{140–143} The rim fragment of a carefully fired, yellowish-red flask with funnel mouth and swollen rim was recovered from the fill of House 1 (*Fig. 14. 8*). Hand-thrown conical baking bells were popular during this period and are standard types in the ceramic inventory from Conquest period and Árpáadian Age settlements (*Fig. 16. 4*).^{159–160}

The assessment of the pottery finds from Gelemér indicated that the settlement was occupied from the 10th century to the earlier 12th century.

Most of the settlement's features can be associated with the early occupation of the village established after the Conquest that was referred to as Gelemér in the later sources. None of the features uncovered in the excavated area could be dated to the late Árpáadian Age, which is represented by a handful of finds such as the fragment of a lid knob and a tanged knife. The settlement's layout was characterised by clusters of a few buildings and the baking ovens in their vicinity (*Fig. 2*). In view of the loose, dispersed layout, the open areas between the house clusters probably accommodated above-ground buildings and various outbuildings, which rarely leave traces in the archaeological record. The field survey indicated that the settlement extended farther towards the north-east along the stream. In the south-west, however, the number of features became sparser, suggesting that the settlement's boundary lay somewhere in this area.

Irodalom • References

- BALASSA 1985 BALASSA M. I.: A parasztház évszázadai. A magyar lakóház középkori fejlődésének vázlata. Békéscsaba 1985.
- BALASSA 1989 BALASSA M. I.: A Kárpát-medence északkeleti térsége lakóházfejlődéséről. In: Cseri M.–Balassa M. I.–Viga Gy. (szerk./eds.) Népi Építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében (A Miskolcon 1989. május 15–16-án megrendezett konferencia anyaga) Miskolc–Szentendre 1989, 63–83.
- BARABÁS et al. 1988 BARABÁS J.–FODOR I.–KOVALOVSZKI J.–BALASSA M. I.: Vita a magyar lakóház középkori történetéről. Ethnographia 99 (1988) 246–259.
- BÁLINT 2003 BÁLINT M.: Korai Árpád-kori objektumok a 26/78. lelőhely 1998. évi feltárásán. In: Szalontai Cs. (szerk./ed.) Úton, útfélen. Múzeumi kutatások az M5 autópálya nyomvonalán. Szeged 2003, 107–116.
- BÓNA 1963 BÓNA I.: Ásatás Várpalotán. Régészeti Dolgozatok az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Régészeti Intézetéből. 1963. 119–124.
- BÓNA 1973 BÓNA I.: VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban. Fontes Archaeologicae Hungariae, Budapest, 1973.
- BÓNA 1985 BÓNA, I.: Arpadenzeitliche Dörfer, Kirche und Friedhof am Marosfluss. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 37 (1985) 223–236.
- BÓNA 1988 BÓNA I.: Vázlat a lakóházak történetéről a Kárpát-medencében. Bírálat Barabás Jenő: Fordulatok és korszakok a magyar népi építészetben c. doktori értekezéséhez. Ethnographia 99 (1988) 401–411.
- CSÁNKI 1897 CSÁNKI D.: Magyarország történelmi földrajza a hunyadiak korában III. Budapest, 1897.
- ERDÉLYI 1908 ERDÉLYI L.: A tihanyi apátság története. I. A pannonhalmi Szentbenedek Rend története X. Budapest, 1908.
- ÉRI et al. 1969 ÉRI I.–KELEMEN M.–NÉMETH P.–TORMA I.: Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás. Magyarország régészeti topográfiája 2. Budapest, 1969.
- FODOR 1983 FODOR I.: Régészeti adalékok lakáskultúránk történetéhez. Népi kultúra - Népi társadalom XIII. Budapest 1983, 81–118.
- FODOR 1989 FODOR I.: Megjegyzések a középkori magyar lakóház fejlődéstörténetéhez. In: Cseri M.–Balassa M. I.–Viga Gy. (szerk./eds.) Népi Építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében (A Miskolcon 1989. május 15–16-án megrendezett konferencia anyaga) Miskolc–Szentendre 1989, 21–44.
- GLASER 1929 GLASER L.: Dunántúl középkori úthálózata 1–2. Századok LXIII (1929) 138–167., 257–285.
- GÖMÖRI 1973 GÖMÖRI J.: Korai császárkori és Árpád-kori település, X. századi vasolvasztó műhely Sopronban. Arrabona 15 (1973) 69–123.

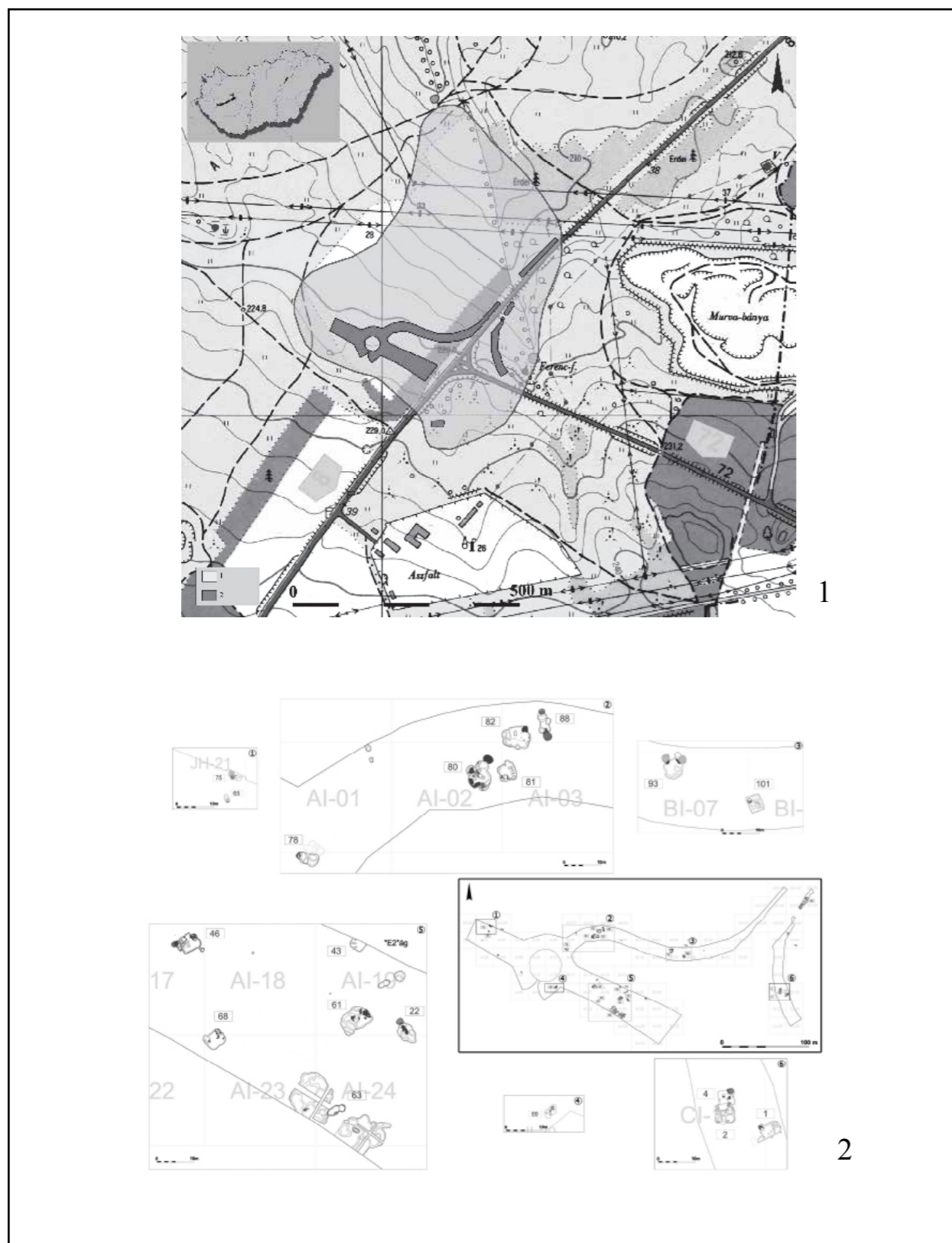
- HABOVSTIAK 1989 HABOVSTIAK, A.: Régészeti adatok a középkori népi építészet tanulmányozásához Szlovákiából. In: Cseri M.–Balassa M. I.–Viga Gy. (szerk./eds.) Népi Építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében (A Miskolcon 1989. május 15–16-án megrendezett konferencia anyaga) Miskolc–Szentendre 1989, 7–26.
- HOLL 1973 HOLL I.: Sopron középkori városfalai. IV. Archaeológiai Értesítő 100 (1973) 180–207.
- ILON 1995 ILON G.: A Magyarország Régészeti Topográfiája 4. kötetének (hajdani pápai járás) kiegészítése 1970–1994. Acta Musei Papensis – Pápai Múzeumi Értesítő 5 (1995) 63–137.
- ILON 1996 ILON G.: Újabb régészeti adatok a középkori Pápa történetéhez (Anyagközlés) 1. Hanta X–XI. századi falu régészeti kutatásának eredményei. Acta Musei Papensis – Pápai Múzeumi Értesítő 6 (1996) 297–316.
- ÍRASNÉ 1992 ÍRASNÉ M. K.: Árpád-kori falvak Szigetszentmiklós határában. Villages de l'époque Arpadinne a la limite de Szigetszentmiklós. In: Havassy P.–Selmeczi L. (szerk.) Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán II. BTM Műhely 6. Budapest 1992, 41–70.
- KOVALOVSZKI 1960 KOVALOVSZKI J.: Ásatások Szarvas környéki Árpád-kori falvak helyén. Archaeológiai Értesítő 87 (1960) 32–40.
- KOVALOVSZKI 1975 KOVALOVSZKI J.: Előzetes jelentés a dobozi Árpád kori faluásatásról. 1962–1974. Archaeológiai Értesítő 102 (1975) 204–223.
- KOVALOVSZKI 1986 KOVALOVSZKI J.: A Visegrád-várkert Árpád-kori faluásatásról. In: Kocsis Gy. (szerk./ed.) A magyar falu régésze Méri István, 1911–1976. Ceglédi Füzetek 2. Cegléd 1986, 61–63.
- KOVALOVSZKI 1996 KOVALOVSZKI J.: Honfoglalás kori települések régészeti kutatása. In: Wolf M.–Révész L. (szerk./eds.) A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei. Miskolc 1996, 288–293.
- KOVALOVSZKI 2001 KOVALOVSZKI J.: Árpád-kori házak Visegrád–Várkertben. In: Cseri M.–Tárnoki J. (szerk./eds.) Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig. (A 2001. okt. 9–10-én Szolnokon megrendezett konferencia anyaga) Szentendre–Szolnok 2001, 81–97.
- KVASSAY 2003 KVASSAY J.: Árpád-kori leletek Nagykanizsa–Billa lelőhelyén. (Egy különleges tárgytypus: az agyaggolyók Zala megyei lelőhelyei) Zalai Múzeum 12 (2003) 143–153.
- LASZLOVSKY 1991 LASZLOVSKY J.: Árpád-kori és későközépkori objektumok. In: Tálás L.–Madaras L. (szerk./eds.) Régészeti ásatások Tiszafüred–Morotvaparton. Szolnok Megyei Múzeumi Adattár 32. Szolnok 1991, 317–384.
- LÁSZLÓ 2001 LÁSZLÓ J.: Tatabánya középkori régészeti topográfiája. Tatabányai Múzeum, Tatabánya, 2001.
- LÁZÁR 1998 LÁZÁR S.: Kora Árpád-kori település Esztergom–Szentgyörgymezőn. Opuscula Hungarica 1. Budapest, 1998.
- MAROSI–SOMOGYI 1990 MAROSI S.–SOMOGYI S. (szerk./eds.): Magyarország kistájainak katasztere II. (Inventory of Microregions in Hungary) MTA Földrajztudományi Kutató Intézet Budapest, 1990.

- MESTERHÁZY 1983 MESTERHÁZY K.: Településásatás Veresegyház–Ivacson. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1983. 133–162.
- MESTERHÁZY 1989 MESTERHÁZY K.: Késő Árpád-kori földházak és a többszattatú falusi ház kialakulásának kérdése. In: Somfai B. (szerk./ed.) *A Dunántúl településtörténete VII. Veszprém* 1989, 291–298.
- MESTERHÁZY 2002 MESTERHÁZY K.: Gödörház változatok Magyarországon térben és időben. In: Központok és falvak a kora Árpád-kori Magyarországon. Tudományos konferencia Tatabánya, 2001 július 30–31. Tatabányai Tudományos Füzetek 6. 2002. 85–93.
- MÉRI 1952 MÉRI I.: Beszámoló a Tiszalök–rázompusztai és Túrkeve–mórici ásatások eredményéről. I. *Archaeológiai Értesítő* 79 (1952) 49–67.
- MÉRI 1960 MÉRI I.: Visegrád–Várkertdűlő. In: Sz. Burger Alice (szerk.) *Az 1960 év régészeti kutatásai. Régészeti Füzetek* 14 (1960) 79.
- MÉRI 1963 MÉRI I.: Árpád-kori szabadban levő kemencék. *Archaeológiai Értesítő* 90 (1963) 273–281.
- MÉRI 1964 MÉRI I.: Árpád-kori népi építkezésünk feltárt emlékei Orosháza határában. *Régészeti Füzetek Ser. II. 12.* Budapest 1964.
- MÉRI 1969–70 MÉRI I.: Árpád-kori falusi gabonaörlő és kenyérsütő berendezések. *Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei* 6 (1969–70) 69–82.
- MICHNAI 1981 MICHNAI A.: Középkori népi építészetünk régészeti emlékei. *Folia Archaeologica XXXII* (1981) 225–238.
- MITHAY 1988 MITHAY S.: Az ugodai vár feltárásának eredményei. *Acta Musei Papensis – Pápai Múzeumi Értesítő* 1 (1988) 53–97.
- MOLNÁR 2001 MOLNÁR E.: Esztergom–Zsidód Árpád-kori település lakóházai. In: Cseri M.–Tárnoki J. (szerk./eds.) *Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig* (A 2001. okt. 9–10-én Szolnokon megrendezett konferencia anyaga). Szentendre–Szolnok 2001, 109–125.
- MÜLLER 1967 MÜLLER R.: Afonyódi járás középkori településtörténete. Szakdolgozat. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézet 1967.
- MÜLLER 1972 MÜLLER R.: Adatok a Nyugat-Dunántúl középkori népi építészetéhez. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 11 (1972) 195–211.
- NEVIZÁNSZKY 1982 NEVIZÁNSZKY, G.: Příbytky s jazykovitým vchodovým vyklenkom v Kameníne. Meneteles bejáratú házak Kamenínról (Kéméndről). *Castrum Novum* 1 (1982) 63–75.
- NEVIZÁNSZKY 1993 NEVIZÁNSZKY G.: A szlovákiai Kisalföld faluásatásainak tanulságai. In: Cseri M.–Perger Gy. (szerk./eds.) *A Kisalföld népi építésze. A Győrött* 1993. május 24–25-én megrendezett konferencia anyaga. Szentendre–Győr 1993, 57–70.
- NY. NAGY 2000 NY. NAGY I.: Pesty Frigyes kéziratos helynévtára. Pápa, 2000.
- PARÁDI 1963 PARÁDI N.: Magyarországi pénzleletes középkori cserépedények (XI–XVII. század). *Archaeológiai Értesítő* 90 (1963) 205–250.
- PARÁDI 1971 PARÁDI N.: II. Az Árpád-kori település. In: Cs. Sós Á.–Parádi N. *A csátaljai Árpád-kori temető és település. Folia Archaeologica* 22 (1971) 121–141.

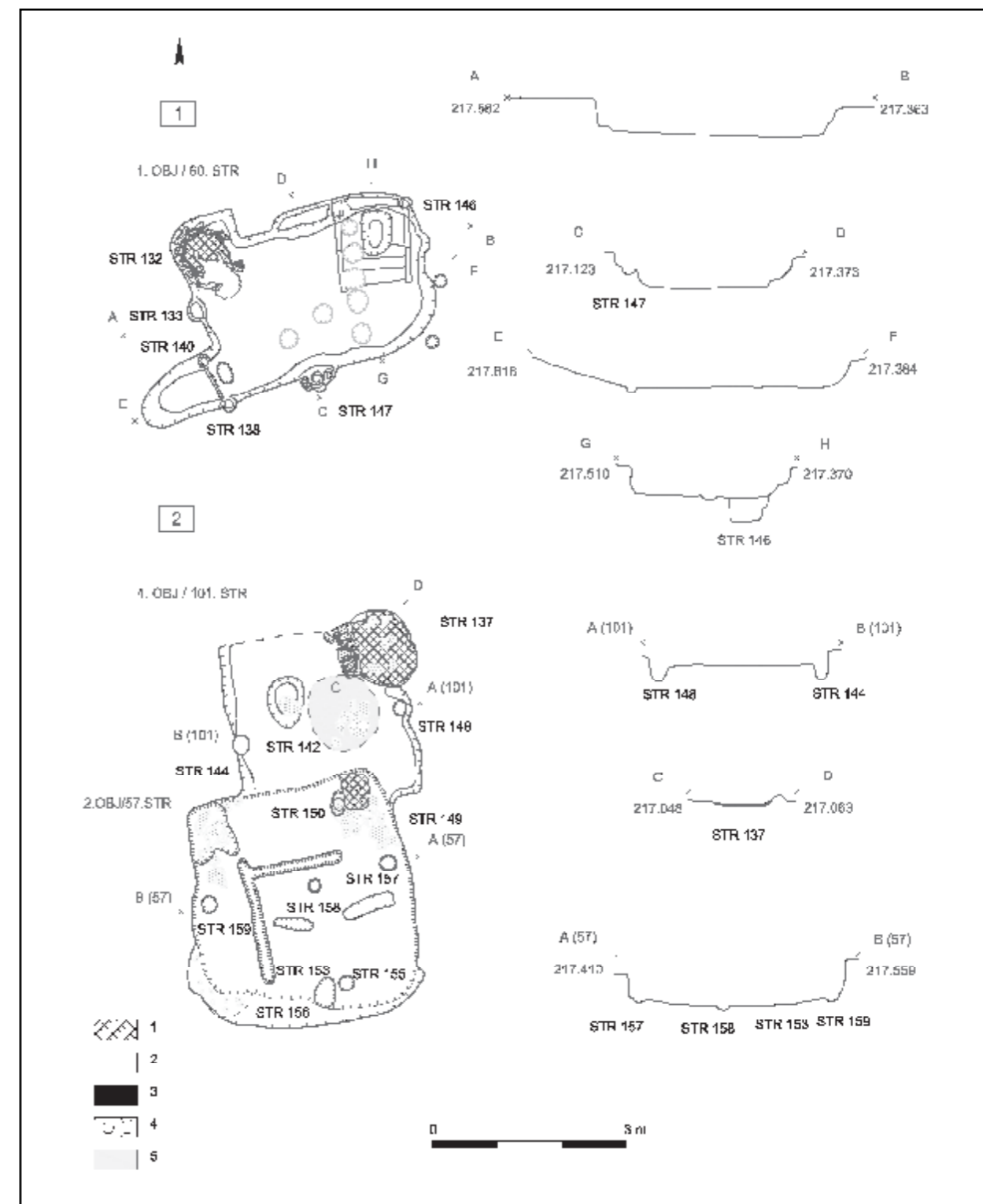
- RAINER 1997 RAINER P.: Veszprém megye Árpád-kori és késő középkori falusi lakóházai. In: Cseri M.–S. Lackovits E. (szerk./eds.) *A Balaton-Felvidék népi építésze* (A Balatonfüreden, 1997. május 21–23-án megrendezett konferencia anyaga). Szentendre–Veszprém 1997, 93–110.
- RINGER 2005 RINGER I.: Kora Árpád-kori településrészlet Tiszatarján–Naba-ér parton. *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 2005. 193–215.
- SABJÁN 1999 SABJÁN T.: A veremház rekonstrukciója. In: Bencze Z.–Gyulai F.–Sabján T.–Takács M. *Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója. Monumenta Historica Budapestinensia X* (1999) 131–176.
- SKRIBA 2012 SKRIBA P.: Kora Árpád-kori meneteles bejáratú ház Zanaton (Szombathely–Zanat–Trátai-dűlő, Vas megye). In: Kvassay J. (szerk./ed.) *Évkönyv és jelentés a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat 2009. évi feltárásairól.* Budapest, 2012. 485–512.
- S. PERÉMI 1989 S. PERÉMI Á.: Honfoglalás-kori köznépi temető Veszprémben. *Veszprémi történelmi tár* 2. Veszprém 1989, 3–17.
- SZABÓ 1975 SZABÓ J. GY.: Árpád-kori falu és temetője Sarud határában. *Egri Múzeum Évkönyve* 13 (1975) 19–68.
- SZASZKÓNÉ 1994 SZASZKÓNÉ S. A. (szerk./ed.): *Veszprém megye 1773–1808. Magyarország történelmi helységnévtára/ Historical Gazetteer of Hungary, 9. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Budapest, 1994.*
- SZENTGYÖRGYI et al. 2000/a SZENTGYÖRGYI V.–BUZÁS M.–ZENTAI M.: Az Árpád-kori házak „nyele”. In: *A népvándorlaskor kutatóinak kilencedik konferenciája.* Eger 1998. szeptember 18–20. Heves Megyei Régészeti Közlemények 2. Eger 2000, 311–330.
- SZENTGYÖRGYI et al. 2000/b SZENTGYÖRGYI V.–BUZÁS M.–ZENTAI M.: A halászkunyhó ujjlenyomata. In: *A népvándorlaskor kutatóinak kilencedik konferenciája.* Eger 1998. szeptember 18–20. Heves Megyei Régészeti Közlemények 2. Eger 2000, 331–448.
- TAKÁCS 1986 TAKÁCS, M.: *Die arpedenzeitlichen Tonkessel im Karpatenbecken. Varia Archaeologica Hungarica* 1. Budapest 1986.
- TAKÁCS 1993a TAKÁCS M.: Falusi lakóházak és egyéb építmények a Kisalföldön a 10–16. században. (Kutatási eredmények és egyéb feladatok) In: Cseri M.–Perger Gy. (szerk./eds.) *A Kisalföld népi építésze. A Győrött* 1993. május 24–25-én megrendezett konferencia anyaga. Szentendre–Győr 1993, 7–53.
- TAKÁCS 1993b TAKÁCS M.: A kisalföldi, Árpád-kori cserépbográcsok pontosabb időrendje. (Egy kísérlet a leletanyag rendszerezésére). *Hermann Ottó Múzeum Évkönyve XXX–XXXI/2* (1993) 447–485.
- TAKÁCS 1996a TAKÁCS M.: Honfoglalás és kora Árpád-kori telepfeltárások az M1 autópálya Nyugat-Magyarországi szakaszán. In: Wolf M.–Révész L. (szerk./eds.) *A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei.* Miskolc 1996, 197–217.
- TAKÁCS 1996b TAKÁCS M.: Veszprém megye 10–11. századi kerámiája. *Acta Musei Papensis – Pápai Múzeumi Értesítő* 6 (1996) 329–351.

- TAKÁCS 1996c TAKÁCS, M.: Formschatz und exaktere Chronologie der Tongefässe des 10–14. Jahrhunderts der Kleinen Tiefebene. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 48 (1996) 135–195.
- TAKÁCS 1997 TAKÁCS M.: A honfoglalás kori edénművesség. In: Györffy Gy. (főszerk.), Kovács L.–Paládi-Kovács A. (szerk./ed.) *Honfoglalás és néprajz. A honfoglalásról sok szemmel IV.* Budapest 1997. 205–223.
- TAKÁCS 1998 TAKÁCS M.: Adatok Veszprém megye 10–11. századi edénművességéhez. In: *Veszprém és környéke a honfoglalás korában. Felolvasóülések Veszprém történetéből 5.* Veszprém 1998, 53–65.
- TAKÁCS 1999 TAKÁCS M.: Lakóház-rekonstrukciók az Árpád-kori település kutatásban. (Tudománytörténeti áttekintés). In: Bencze Z.–Gyulai F.–Sabján T.–Takács M. *Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója. Monumenta Historica Budapestinensia X* (1999) 93–129.
- TAKÁCS 2001 TAKÁCS M.: Az Árpád-kori köznépi lakóház kutatása, különös tekintettel az 1990-es évekre. In: Cseri M.–Tárnoki J. (szerk./eds.) *Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig.* (A 2001. okt. 9–10-én Szolnokon megrendezett konferencia anyaga) *Szentendre–Szolnok 2001*, 7–54.
- TAKÁCS 2006 TAKÁCS M.: A Ménfőcsanak–Szeles dűlői lelőhelyen 1990–91-ben feltárt, Árpád-kori veremházak. *Arrabona* 44/1 (2006) 537–563.
- TAKÁCS 2009 TAKÁCS, M.: Über die Chronologie der mittelalterlichen Siedlungsgrabungen in Ungarn. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 60 (2009) 223–252.
- TAKÁCS 2010 TAKÁCS M.: Árpád-kori falusias települések kutatása Magyarországon 1990 és 2005 között. The researching of Árpadian-era (eleventh-thirteenth-century) village-like settlements in Hungary between 1990 and 2005. In: Benkő E.–Kovács Gy. (szerk./eds.) *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon. Archaeology of the Middle Ages and the Early Modern Period in Hungary.* Budapest, 2010. 1–67.
- TEREI 2010 TEREI GY.: Az Árpád-kori Kána falu. Kána a village from the Árpadian era. In: Benkő E.–Kovács Gy. (szerk./eds.) *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon. Archaeology of the Middle Ages and the Early Modern Period in Hungary.* Budapest 2010, 81–111.
- TOMKA 1998 TOMKA P.: A sopronkőhidai 9. századi település. *Arrabona* 36 (1998) 45–84.
- TOMKA 2011 TOMKA P.: 10. századi település a Győri Vagongyár területén. In: Kolozsi B.–Szilágyi K. A. (szerk./eds.) *Sötét idők falvai. 8–11. századi települések a Kárpát-medencében. 1.* A 2006-ban, Debrecenben megrendezett konferencia 1. kötete. Debrecen 2011, 267–305.
- TÖRÖK 1964 TÖRÖK, GY.: Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert. *Archaeologia Hungarica XXXIX* Budapest 1964.
- VÁLYI 1992 VÁLYI K.: Külső kemencék Szer Árpád-kori településén. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1989/90-1* (1992) 135–157.
- VÉKONY 1988 VÉKONY G.: Késő népvándorlaskori és Árpád-kori települések Tatabánya–Dózsakertben. In: Gombkötő G. (szerk./ed.) *Komárom megye története I. köt.* 1988. 283–316.

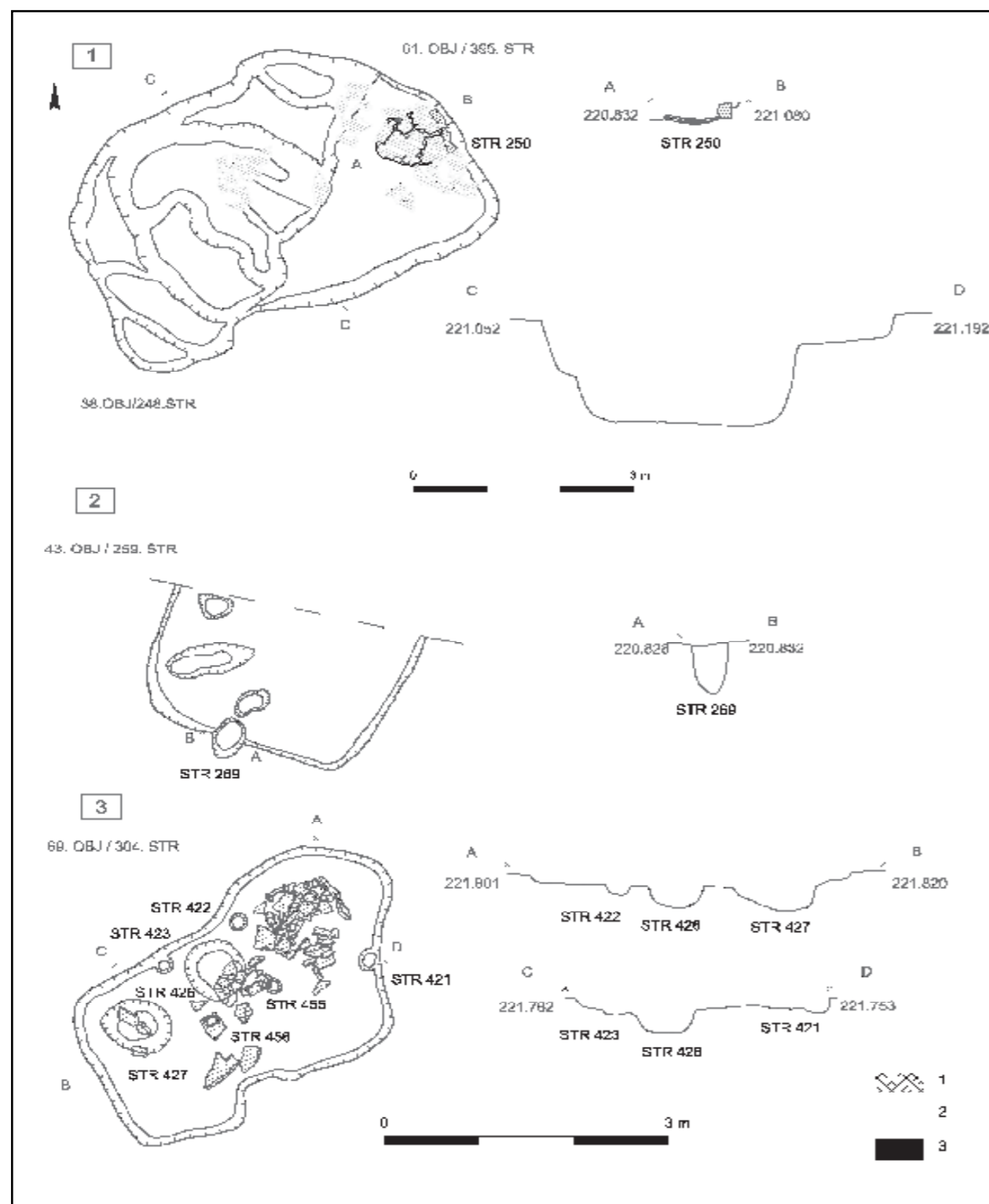
- VÉKONY 2002 VÉKONY G.: 10. századi település Tatabánya–Dózsakertben. In: *Központok és falvak a kora Árpád-kori Magyarországon. Tudományos konferencia Tatabánya, 2001. július 30–31.* Tatabányai Tudományos Füzetek 6 (2002) 23–41.
- VIDA 2011 VIDA T.: Sütőharangok és sütőfedők – régészeti adatok Dél- és Közép-Európa étkezési kultúrájához. In: Kolozsi B.–Szilágyi K. A. (szerk./eds.) *Sötét idők falvai. 8–11. századi települések a Kárpát-medencében. 2.* 2006-ban, Debrecenben megrendezett konferencia 2. kötete. Debrecen 2011, 701–817.
- WOLF 2002 WOLF M.: 10. századi kerámialeletek Borsodon. *Hermann Ottó Múzeum Évkönyve XLI* (2002) 39–60.
- WOLF 2003 WOLF M.: Adatok a 10. századi edénművességünkhöz. A borsodi leletek tanúságai. *Hermann Ottó Múzeum Évkönyve XLII* (2003) 85–108.

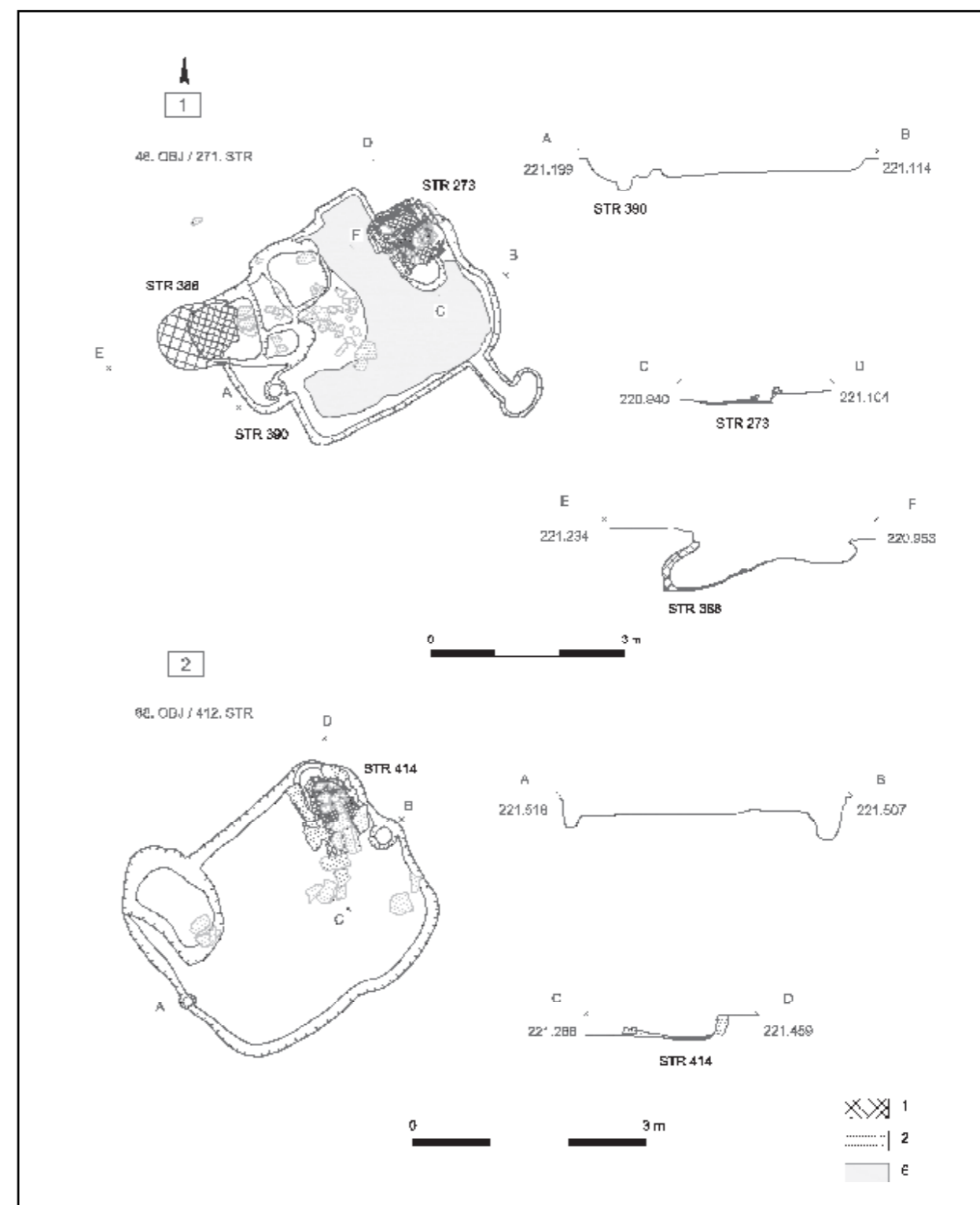
1. kép: Veszprém, Gelemér. A lelőhely elhelyezkedése.
 Jelmagyarozat: 1. A lelőhely kiterjedése; 2. A feltárt terület
 2. kép: Veszprém, Gelemér. Az Árpád-kori település összesítő térképe
 Fig. 1: Veszprém, Gelemér. Location of the site
 Key: 1. extent of the site; 2. the excavated area
 Fig. 2: Veszprém, Gelemér. Plan of the Árpadian Age settlement

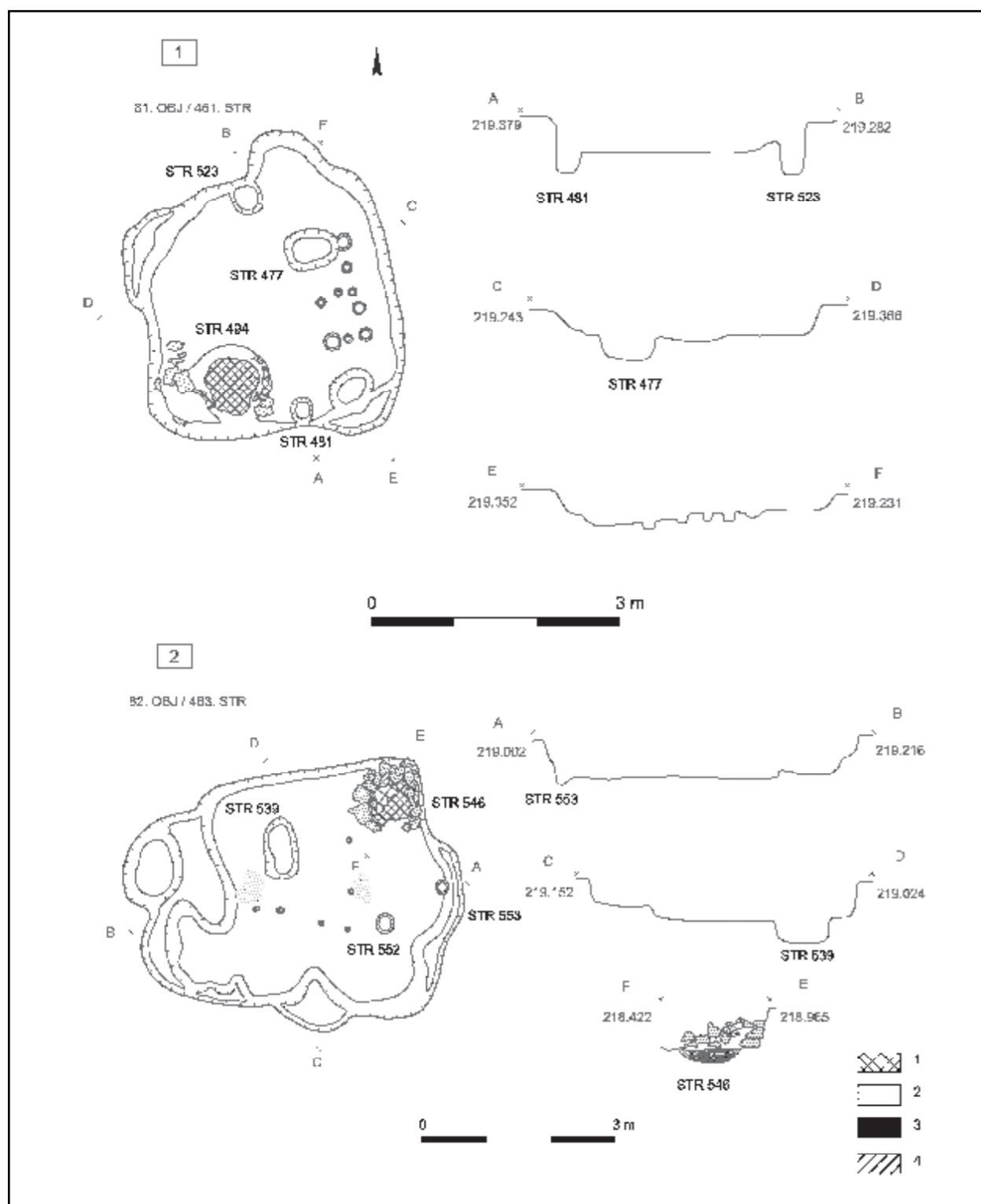
3. kép: Veszprém, Gelemér. Veremházak alap- és metszetrajzai. 1. Az 1. ház (1 OBJ/60 STR); 2. A 2. ház (2 OBJ/57 STR) és 3. ház (4 OBJ/ 101 STR)
 Jelmagyarozat: 1. átégett agyagtapasztás; 2. kő; 3. faszén; 4. kemence sütőfelületének kavics- és kőalapozása; 5. keményre taposott járósínt
 Fig. 3: Veszprém, Gelemér. Groundplan and section of sunken houses. 1. House 1 (1 OBJ/60 STR); 2. House 2 (2 OBJ/57 STR) and House 3 (4 OBJ/ 101 STR)
 Key: 1. burnt clay plastering; 2. stone; 3. charcoal; 4. pebble and stone foundation of the oven's baking surface; 5. hard-trodden occupation surface

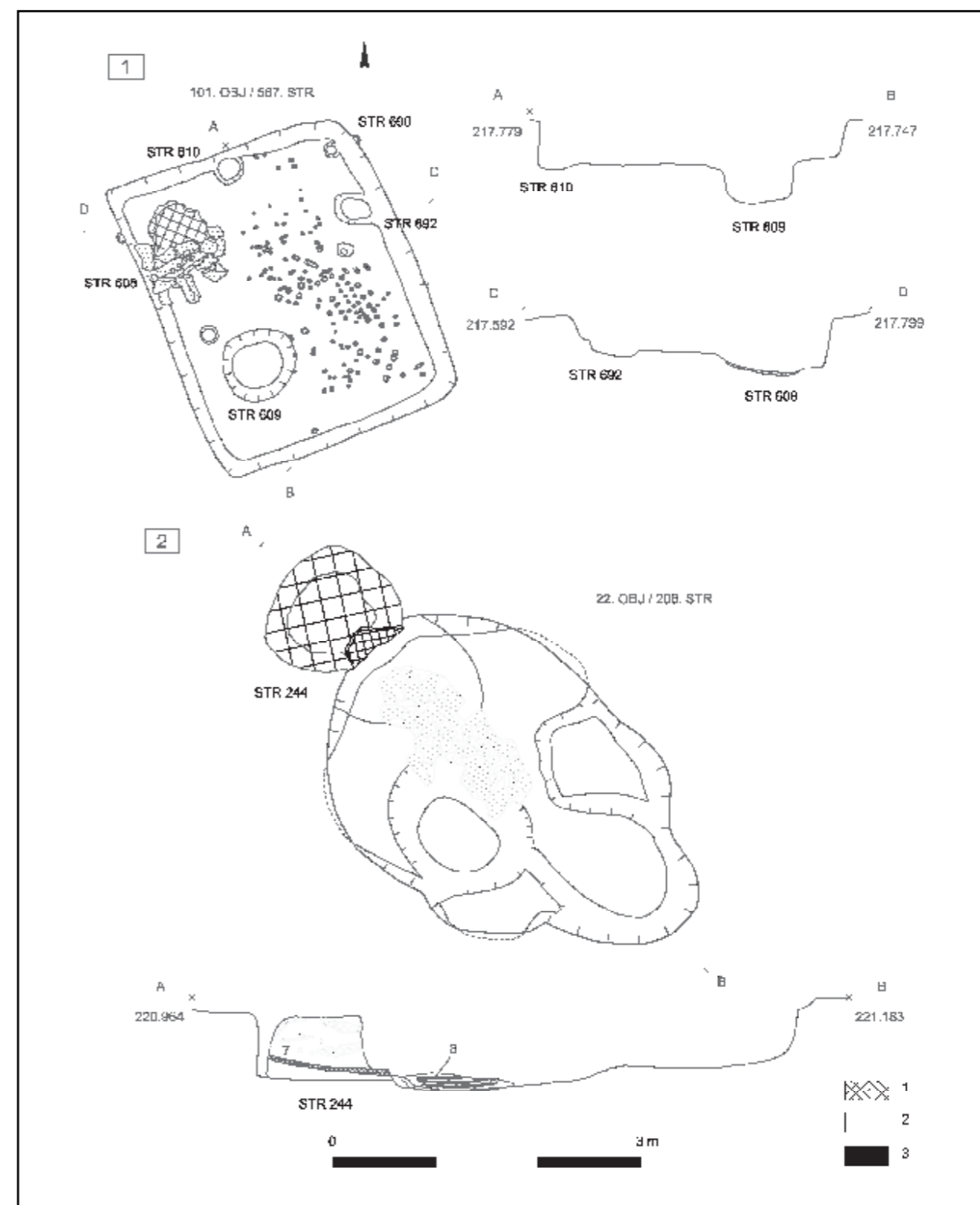
4. kép: Veszprém, Gelemér. Veremházak alap- és metszetrajzai. 1. A 6. ház (61 OBJ/395 STR); 2. A 4. ház (43 OBJ/259 STR); 3. A 8. ház (69 OBJ/304 STR)
 Fig. 4: Veszprém, Gelemér. Groundplan and section of sunken houses. 1. House 6 (61 OBJ/395 STR); 2. House 4 (43 OBJ/259 STR); 3. House 8 (69 OBJ/304 STR)

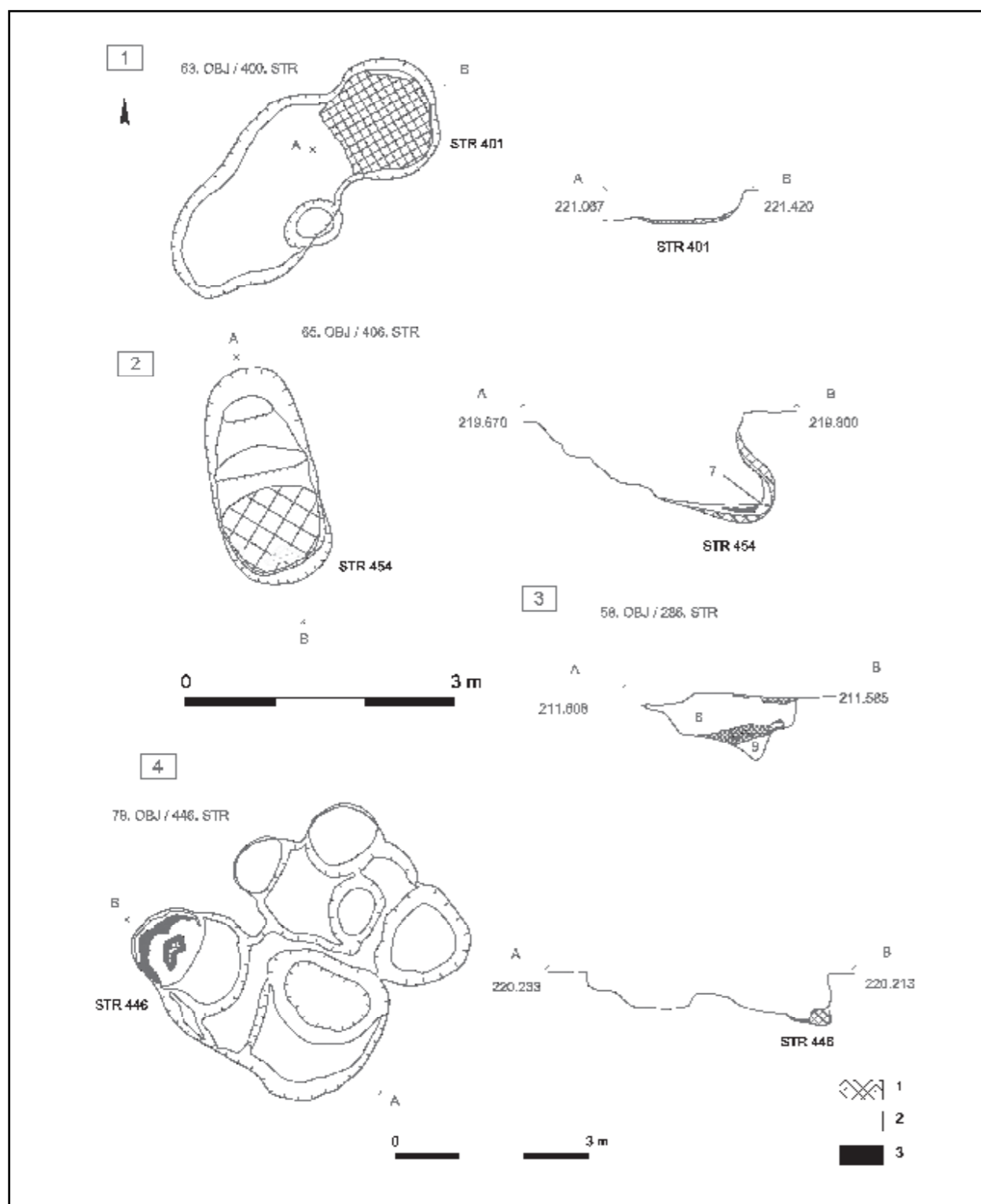
5. kép: Veszprém, Gelemér. Veremházak alap- és metszetrajzai. 1. Az 5. ház (46 OBJ/271 STR); 2. A 7. ház (68 OBJ/412 STR)
 Fig. 5: Veszprém, Gelemér. Groundplan and section of sunken houses. 1. House 5 (46 OBJ/271 STR); 2. House 7 (68 OBJ/412 STR)

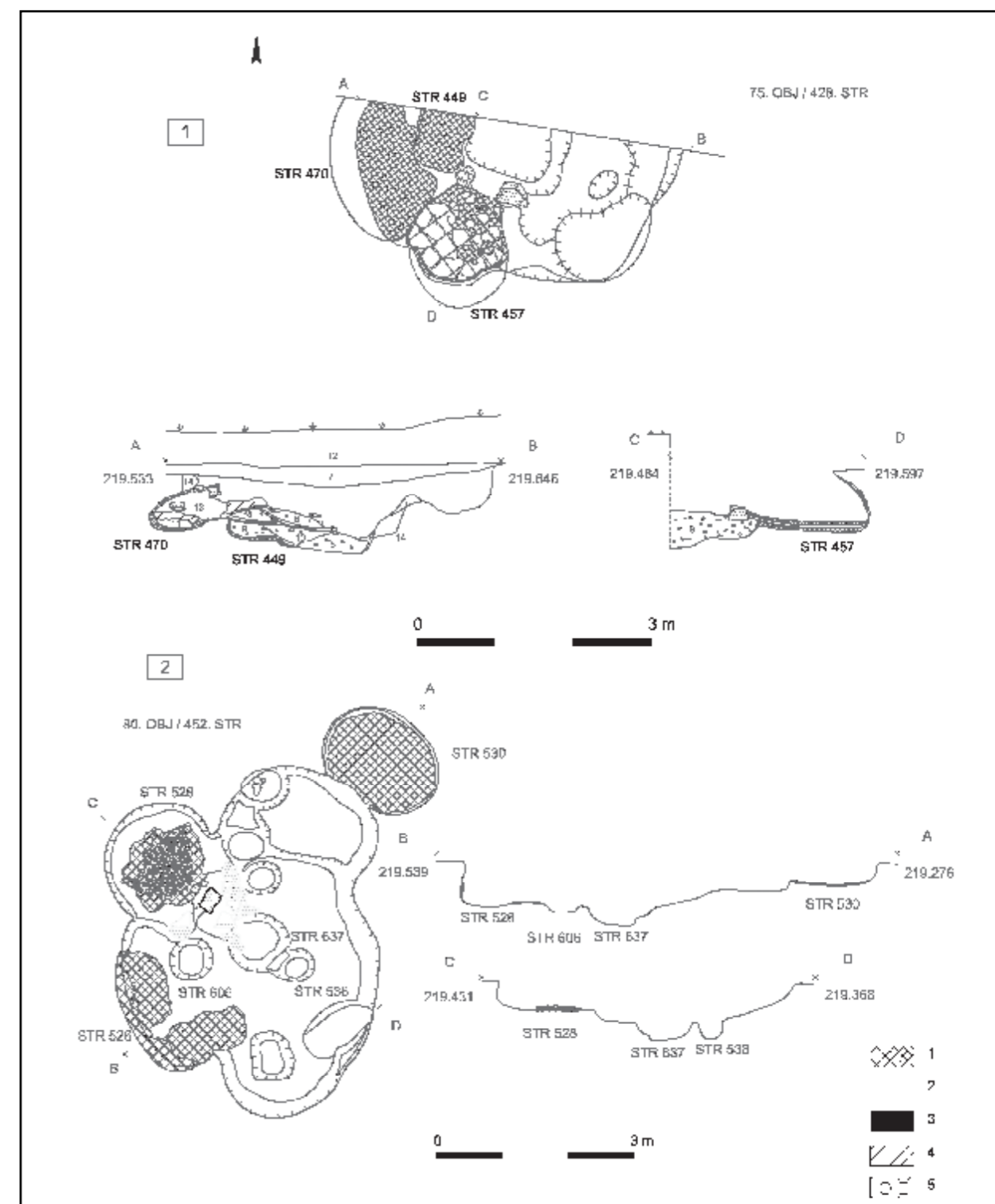
6. kép: Veszprém, Gelemér. Veremházak alap- és metszetrajzai. 1. A 9. veremház (81 OBJ/461 STR) alap- és metszetrajzai; 2. A 10. veremház (82 OBJ/463 STR) alap- és metszetrajzai
Fig. 6: Veszprém, Gelemér. Groundplan and section of sunken houses. 1. House 9 (81 OBJ/461 STR); 2. House 10 (82 OBJ/463 STR)

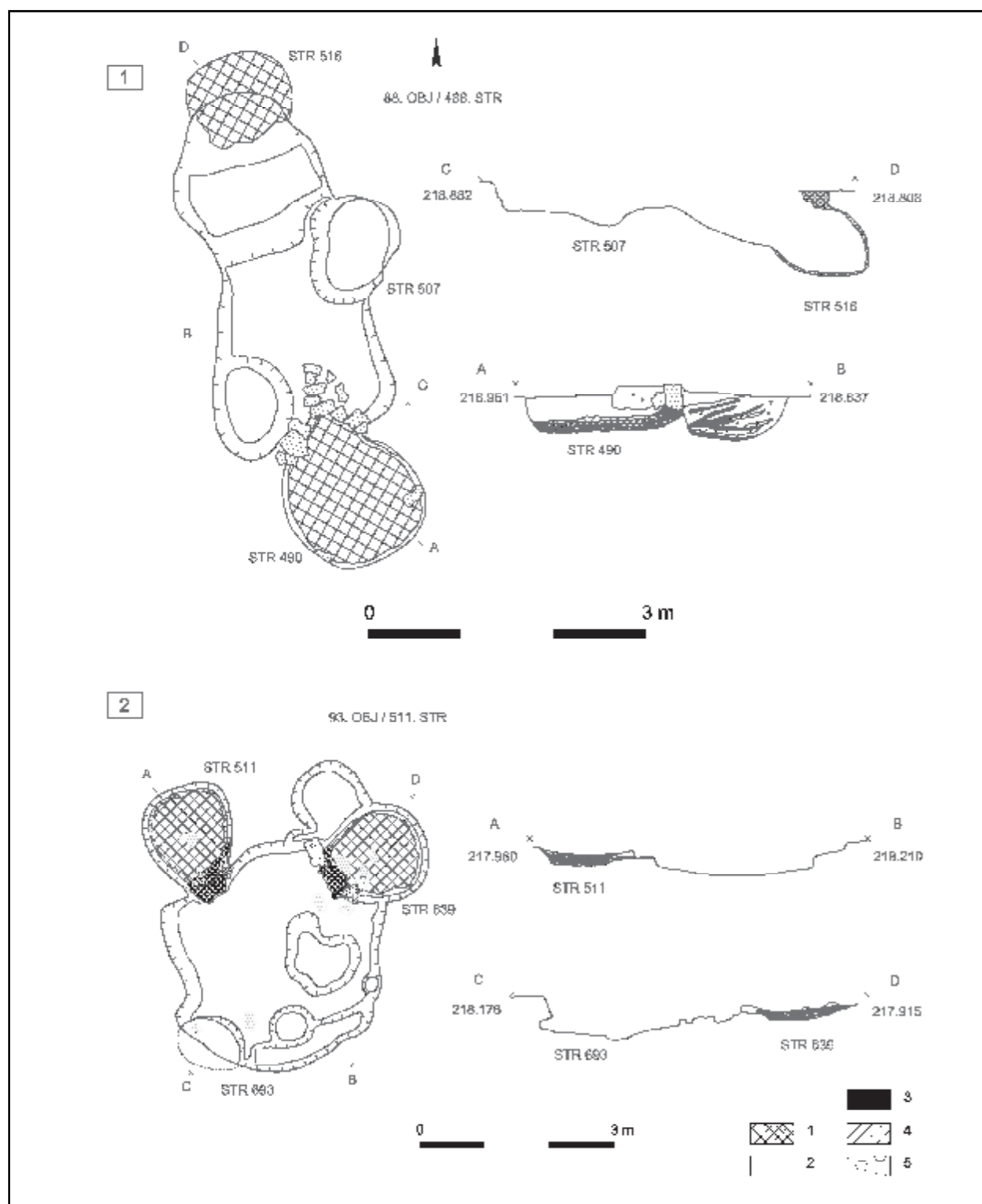
7. kép: Veszprém, Gelemér. Veremház és kemence alap- és metszetrajzai. 1. A 11. ház (101 OBJ/567 STR); 2. Az 1. kemence (22 OBJ/206 STR)
Jelmagyarázat: 7. Világosbarna, homokos-humuszos betöltés paticsrögökkel; 8. Szürke, hamus, kevert betöltés
Fig. 7: Veszprém, Gelemér. Groundplan and section of sunken houses and ovens. 1. House 11 (101 OBJ/567 STR); 2. Oven 1 (22 OBJ/206 STR)
Key: 7. light brown fill of sand, humus and burnt daub fragments; 8. grey, ashy, mixed fill

8. kép: Veszprém, Gelemér. Kemencék alap- és metszetrajzai. 1. A 2. kemence (63 OBJ/400 STR); 2. A 3. aknakemence (65 OBJ/406 STR); 3. A 9. aknakemence (58 OBJ/286 STR); 4. Az 5. aknakemence (78 OBJ/446 STR)
Jelmagyarázat: 7. Vörös színű, hamus réteg; 8. Sötétszürke, paticsos lösz; 9. Fekete, hamus réteg
Fig. 8: Veszprém, Gelemér. Groundplan and section of ovens. 1. Oven 2 (63 OBJ/400 STR); 2. Oven 3, a shaft oven (65 OBJ/406 STR); 3. Oven 9, a shaft oven (58 OBJ/286 STR); 4. Oven 5, a shaft oven (78 OBJ/446 STR)
Key: 7. red ashy layer; 8. dark grey loess mixed with burnt daub; 9. black ashy layer

9. kép: Veszprém, Gelemér. Kemencebokok alap- és metszetrajzai. 1. A 4. kemencebokor (75 OBJ/428 STR); 2. A 6. kemencebokor (80 OBJ/452 STR)
Jelmagyarázat: 7. Sötétbarna, homogén betöltés; 8. Sötétbarna, faszenes betöltés; 9. Barnássárga hamus betöltés; 10. Sötétbarna-vörös színű betöltés; 11. Vörös, paticsos betöltés; 12. Barna erdőtalaj; 13. Sötétbarna, humuszos betöltés; 14. Sárga altalaj-beomlás
Fig. 9: Veszprém, Gelemér. Groundplan and section of oven complexes. 1. Oven complex 4 (75 OBJ/428 STR); 2. Oven complex 6 (80 OBJ/452 STR)
Key: 7. dark brown homogeneous fill; 8. dark brown fill mixed with charcoal; 9. brownish-yellow ashy fill; 10. dark brown-reddish fill; 11. red fill mixed with burnt daub; 12. brown forest soil; 13. dark brown fill with humus; 14. collapsed yellow natural subsoil

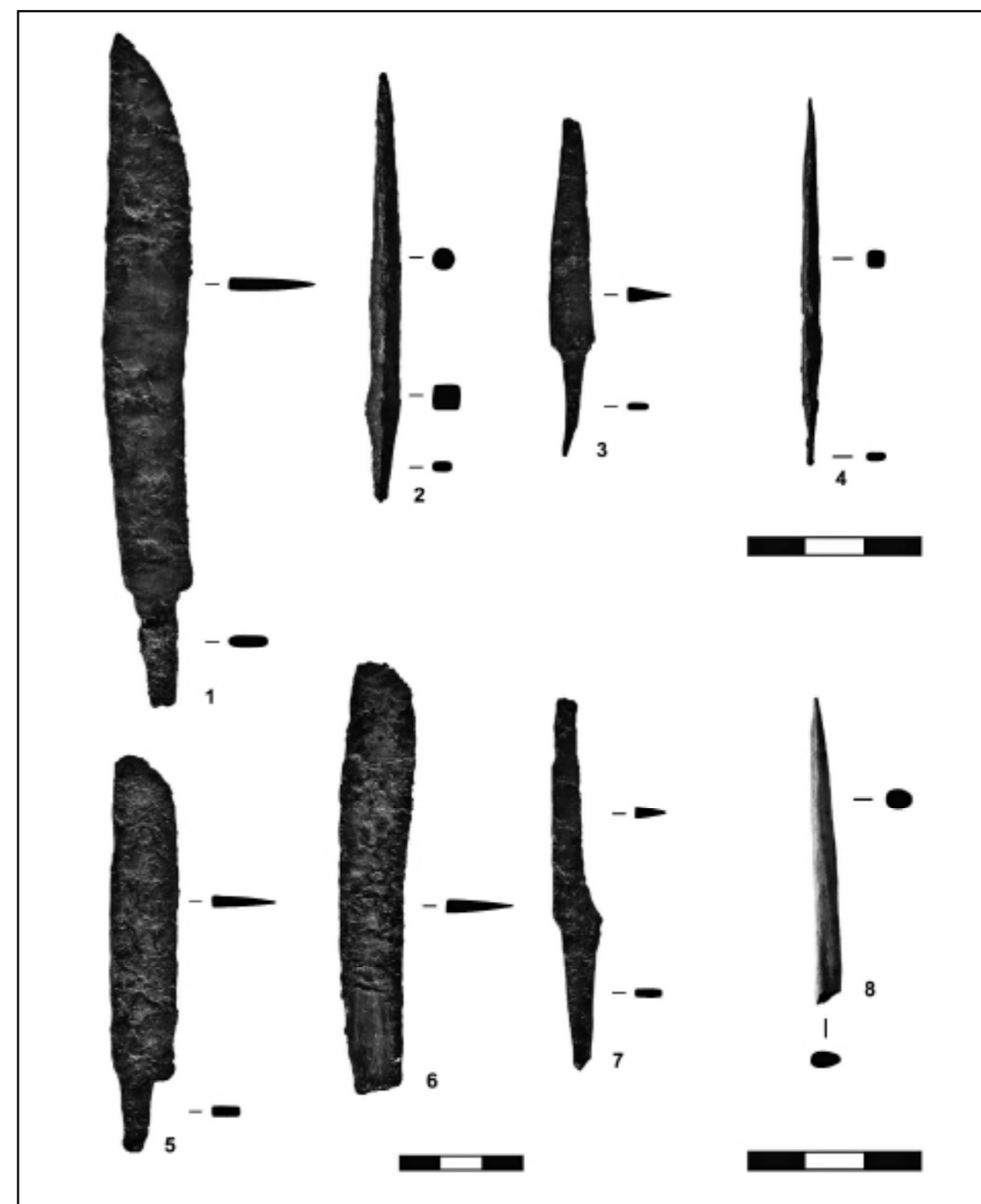

10. kép: Veszprém, Gelemér. Kemencebokok alap- és metszetrajzai. 1. A 7. kemencebokor (88 OBJ/488 STR); 2. A 8. kemencebokor (93 OBJ/511 STR)

Jelmagyarázat: 7. Vörösesbarna, humuszos betöltés

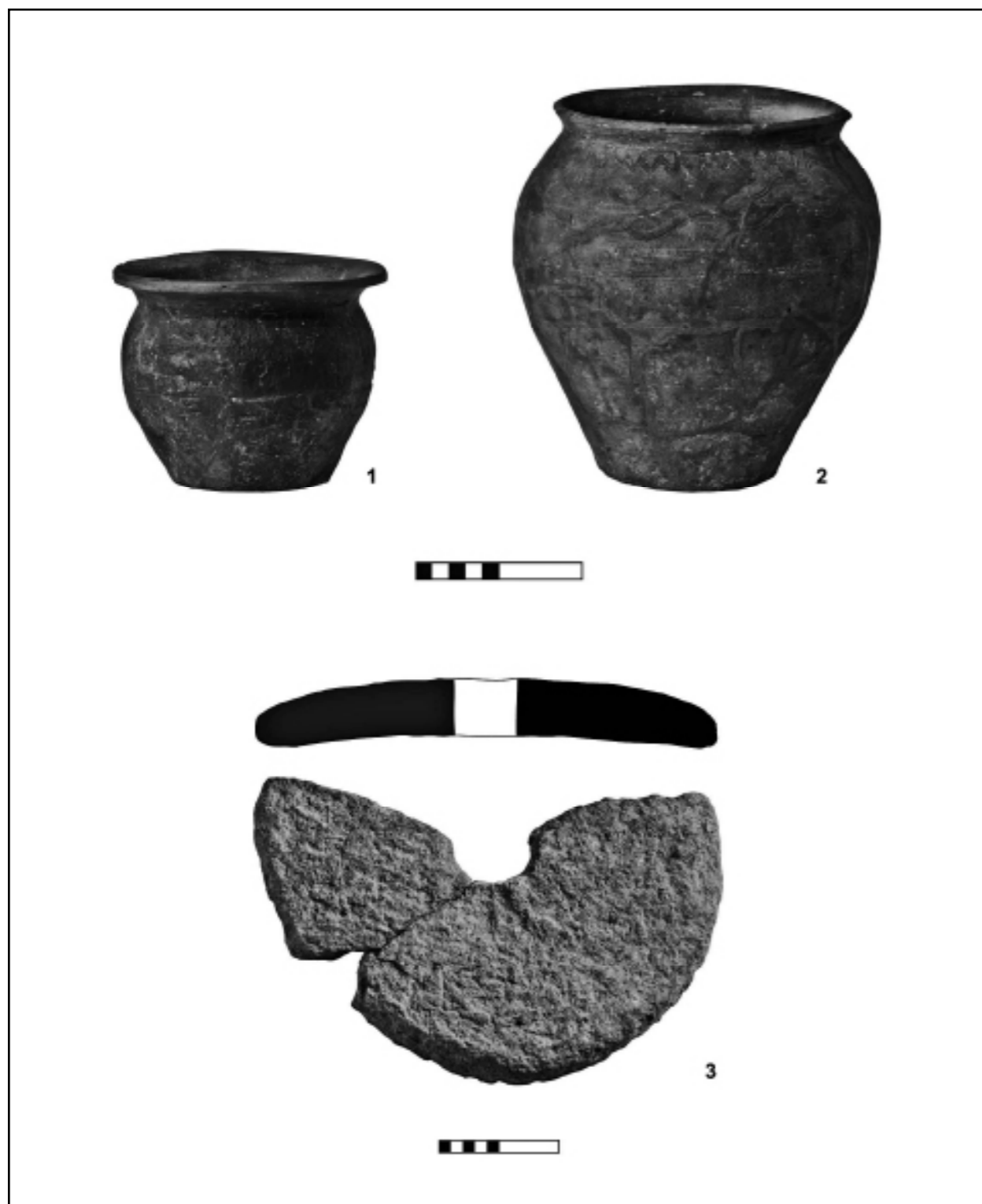
Fig. 10: Veszprém, Gelemér. Groundplan and section of oven complexes. 1. Oven complex 7 (88 OBJ/488 STR); 2. Oven complex 8 (93 OBJ/511 STR)

Key: 7. reddish-brown fill mixed with humus

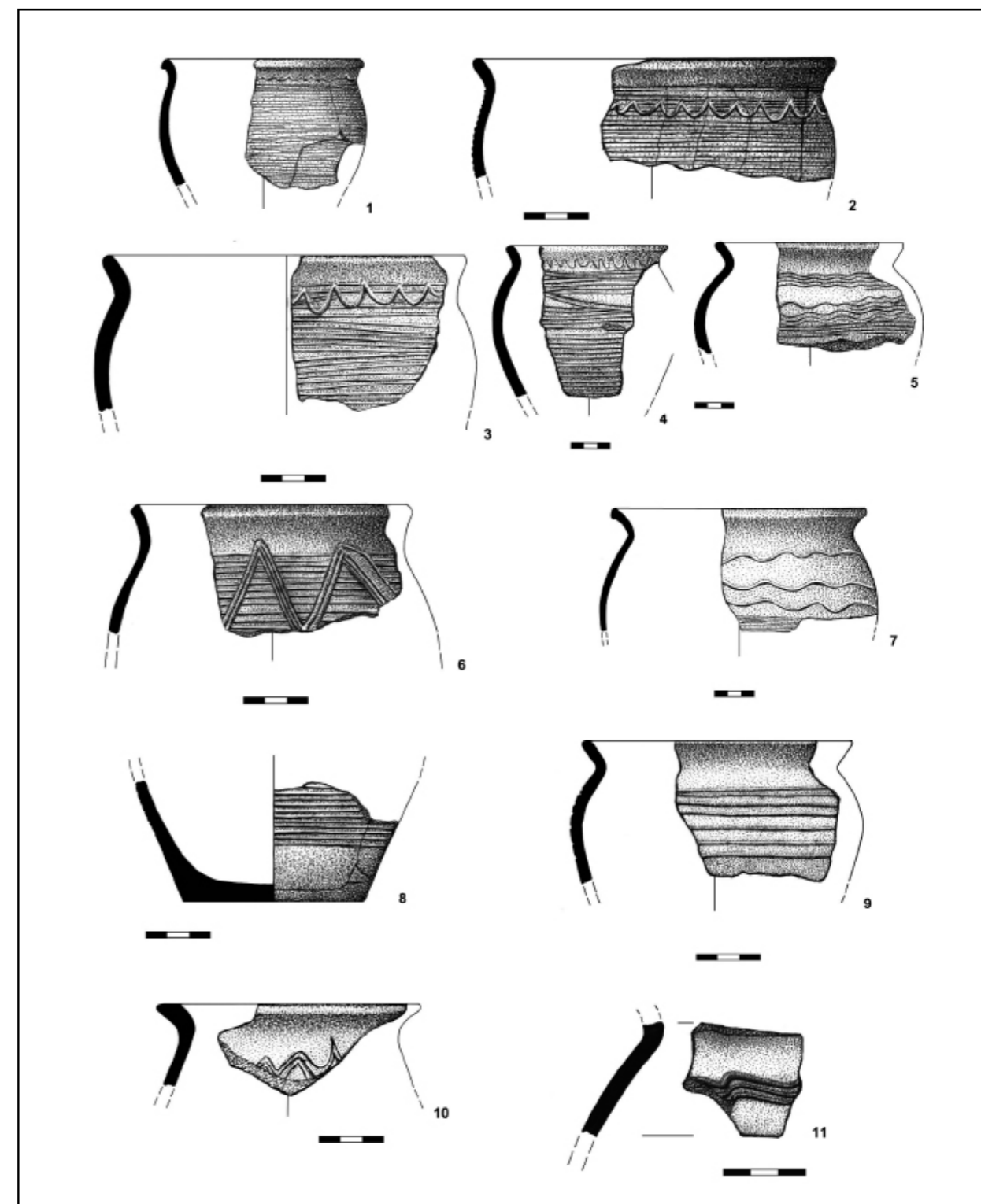

11. kép: Veszprém, Gelemér. Leletanyag. 1. Vaskés, 2. Vasár a 2. veremház (2 OBJ/57 STR) betöltéséből; 3. Vaskés a 4. kemencebokor (75 OBJ/428 STR) betöltéséből; 4. Vasár a 9. veremház (81 OBJ/461 STR) betöltéséből; 5. Vaskés a 10. veremház (82 OBJ/463 STR) betöltéséből; 6. Vaskés a 9. veremház (81 OBJ/461 STR) betöltéséből; 7. Vaskés, 8. Csontár a 3. veremház (4 OBJ/ 101 STR) betöltéséből

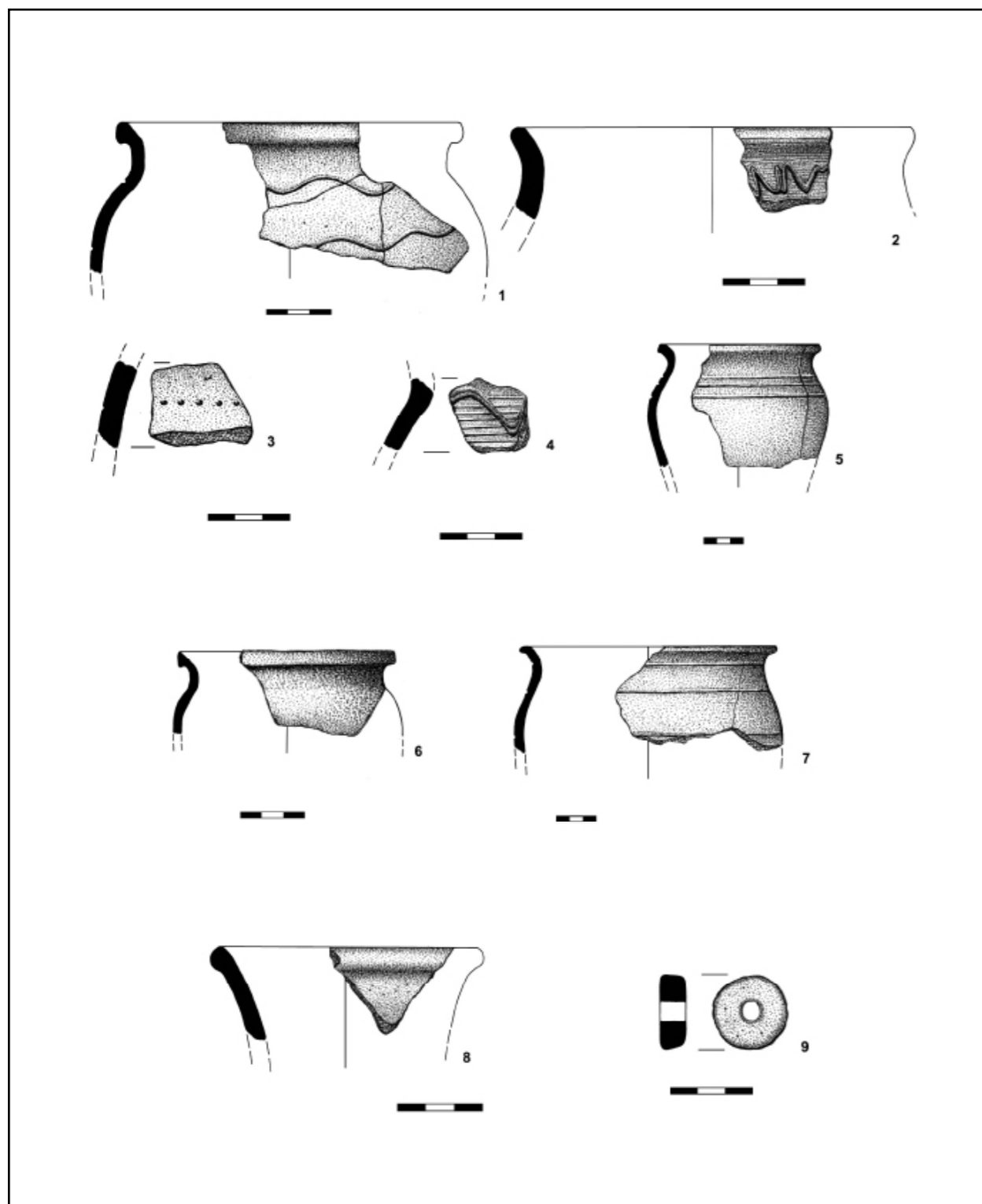
Fig. 11: Veszprém, Gelemér. The find material. 1. Iron knife; 2. iron awl from the fill of House 2 (2 OBJ/57 STR); 3. iron knife from the fill of Oven complex 4 (75 OBJ/428 STR); 4. iron awl from the fill of House 9 (81 OBJ/461 STR); 5. iron knife from the fill of House 10 (82 OBJ/463 STR); 6. iron knife from the fill of House 9 (81 OBJ/461 STR); 7. iron knife; 8. bone awl from the fill of House 3 (4 OBJ/ 101 STR)

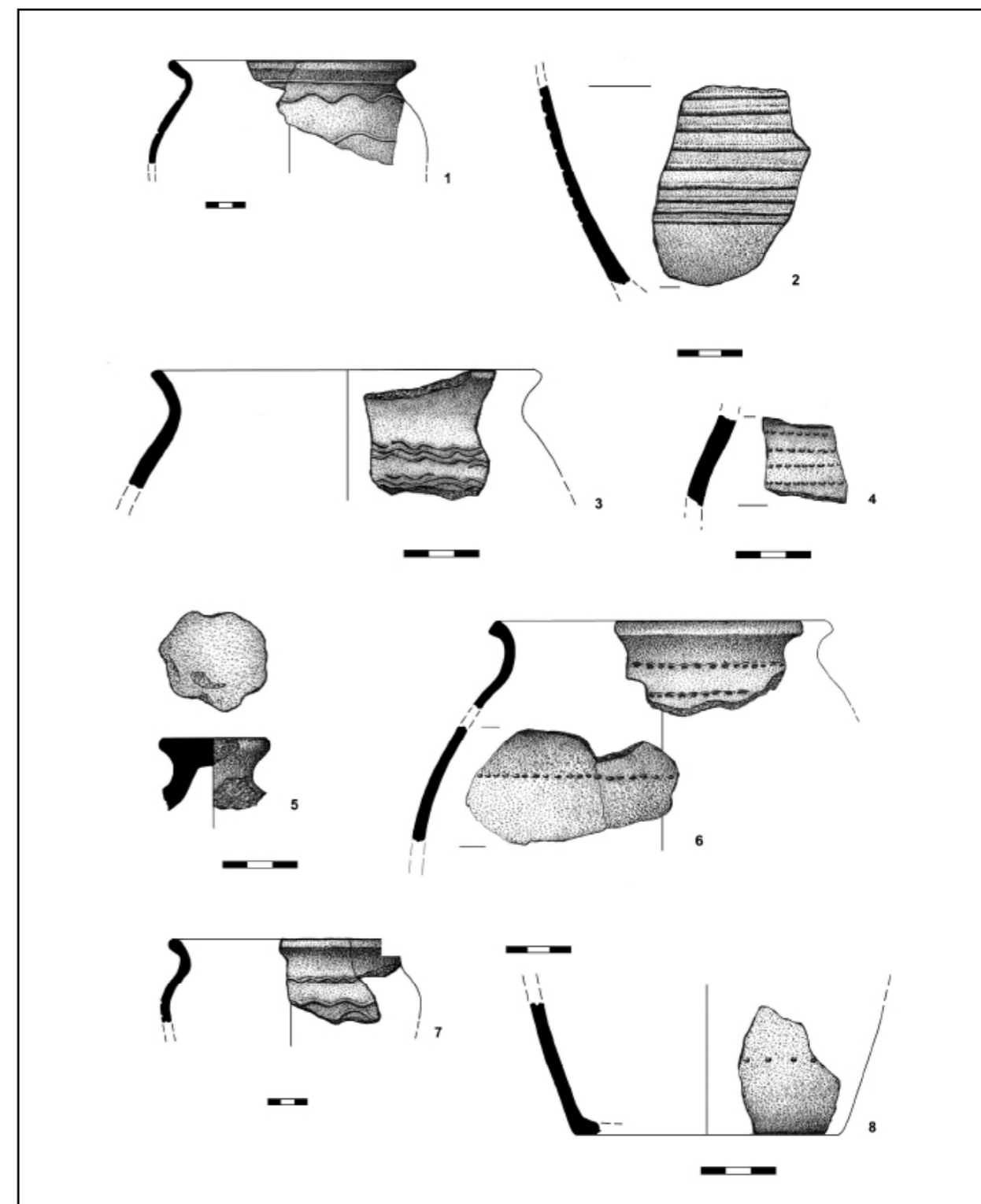
12. kép: Veszprém, Gelemér. Leletanyag. 1. Fazék a 10. veremház (82 OBJ/463 STR) betöltéséből; 2. Fazék a 6. kemencebokr (80 OBJ/452 STR) betöltéséből; 3. Malomkő töredék a 8. kemencebokr (93 OBJ/511 STR) betöltéséből
 Fig. 12: Veszprém, Gelemér. The find material. 1. Cooking pot from the fill of House 10 (82 OBJ/463 STR); 2. cooking pot from the fill of Oven complex 6 (80 OBJ/452 STR); 3. fragment of a hand mill from the fill of Oven complex 8 (93 OBJ/511 STR)

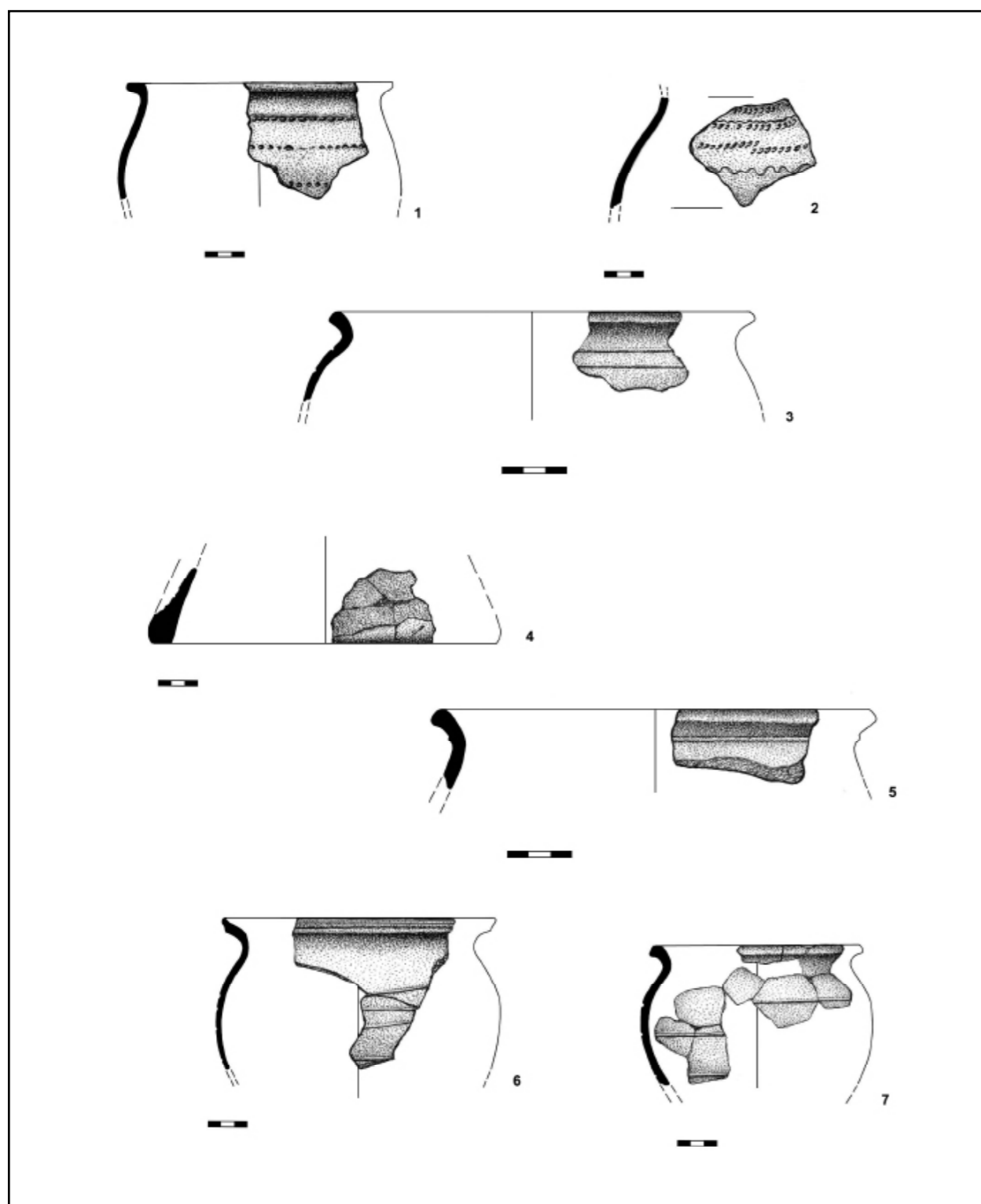
13. kép: Veszprém, Gelemér. Leletanyag. 1–11. Kerámia a 2. veremház (2 OBJ/57 STR) betöltéséből
 Fig. 13: Veszprém, Gelemér. The find material. 1–11. Pottery from the fill of House 2 (2 OBJ/57 STR)

14. kép: Veszprém, Gelemér. Leletanyag. 1–9. Kerámia és orsógomb az 1. veremház (1 OBJ/60 STR) betöltéséből
 Fig. 14: Veszprém, Gelemér. The find material. 1–9. Pottery and a spindle whorl from the fill of House 1 (1 OBJ/60 STR)

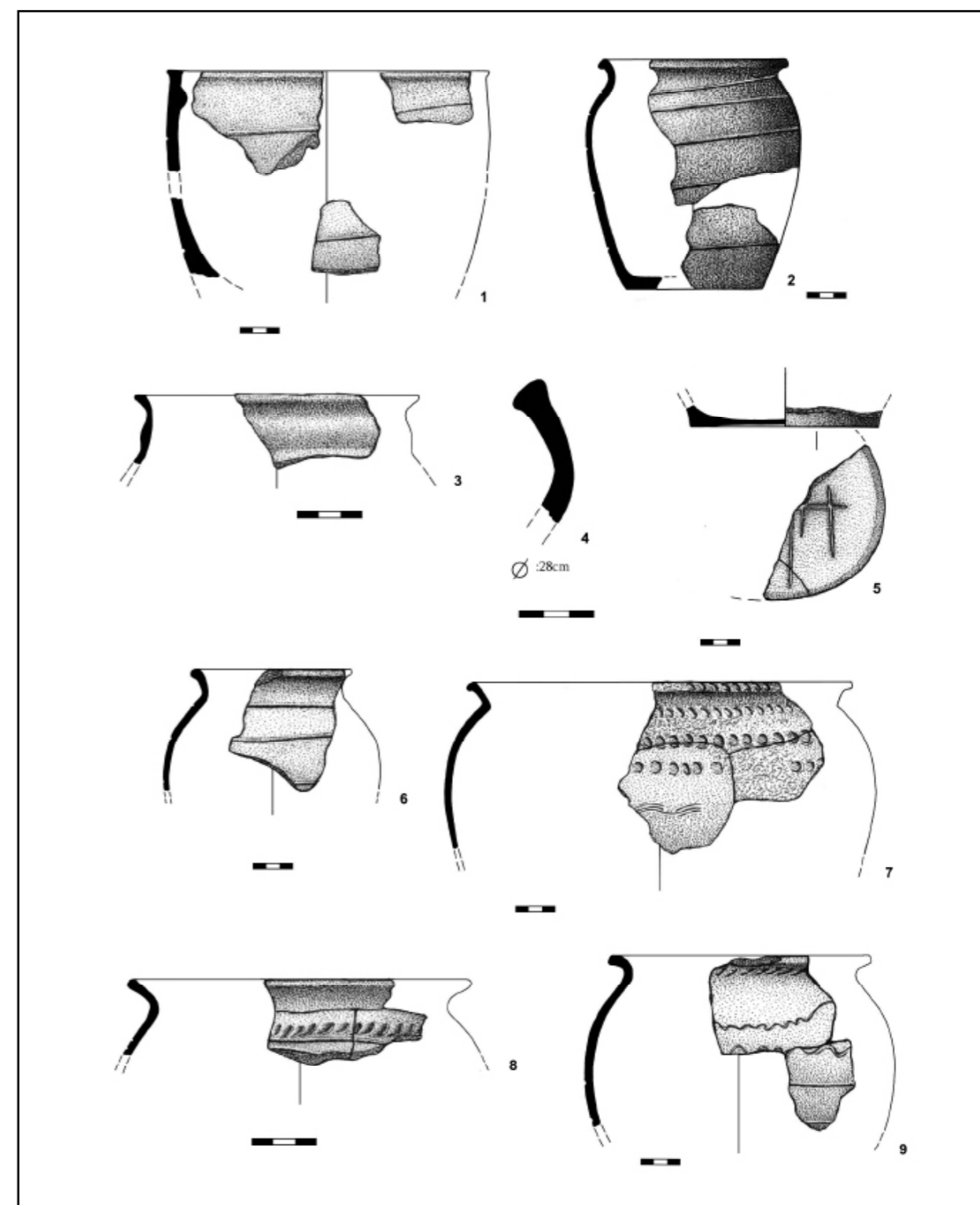

15. kép: Veszprém, Gelemér. Leletanyag. 1–2. Kerámia a 3. veremház (4 OBJ/ 101 STR) betöltéséből; 3–5. Kerámia a 24. OBJ gödör betöltéséből; 6. Fazék a 44. OBJ gödör betöltéséből; 7–8. Kerámia az 5. veremház (46 OBJ/271 STR) betöltéséből
 Fig. 15: Veszprém, Gelemér. The find material. 1–2. Pottery from the fill of House 3 (4 OBJ/ 101 STR); 3–5. pottery from the fill of a pit (24. OBJ); 6. cooking pot from the fill of a pit (44. OBJ); 7–8. pottery from the fill of House 5 (46 OBJ/271 STR)

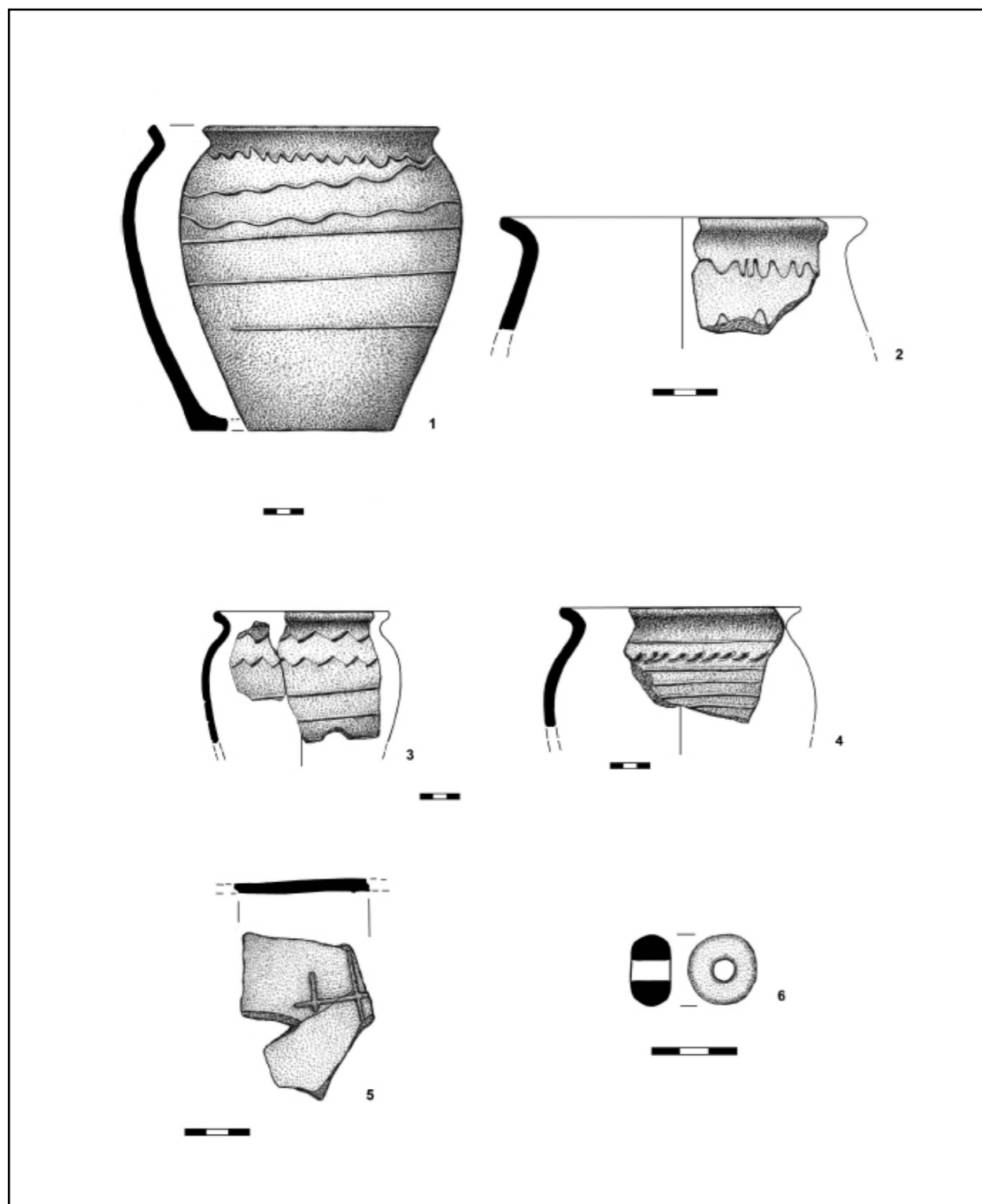
16. kép: Veszprém, Gelemér. Leletanyag. 1. Fazék az 52. OBJ gödör betöltéséből; 2–3. Kerámia a 8. veremház (69 OBJ/304 STR) betöltéséből; 4. Sütőharang a 66. OBJ gödör betöltéséből; 5. Fazék a 7. veremház (68 OBJ/412 STR) betöltéséből; 6. Fazék a 7. kemencebokor (88 OBJ/488 STR) betöltéséből; 7. Fazék a 4. kemencebokor (75 OBJ/428 STR) betöltéséből

Fig. 16: Veszprém, Gelemér. The find material. 1. Cooking pot from the fill of a pit (52. OBJ); 2–3. pottery from the fill of House 8 (69 OBJ/304 STR); 4. baking bell from the fill of a pit (66. OBJ); 5. cooking pot from the fill of House 7 (68 OBJ/412 STR); 6. cooking pot from the fill of Oven complex 7 (88 OBJ/488 STR); 7. cooking pot from the fill of Oven complex 4 (75 OBJ/428 STR)

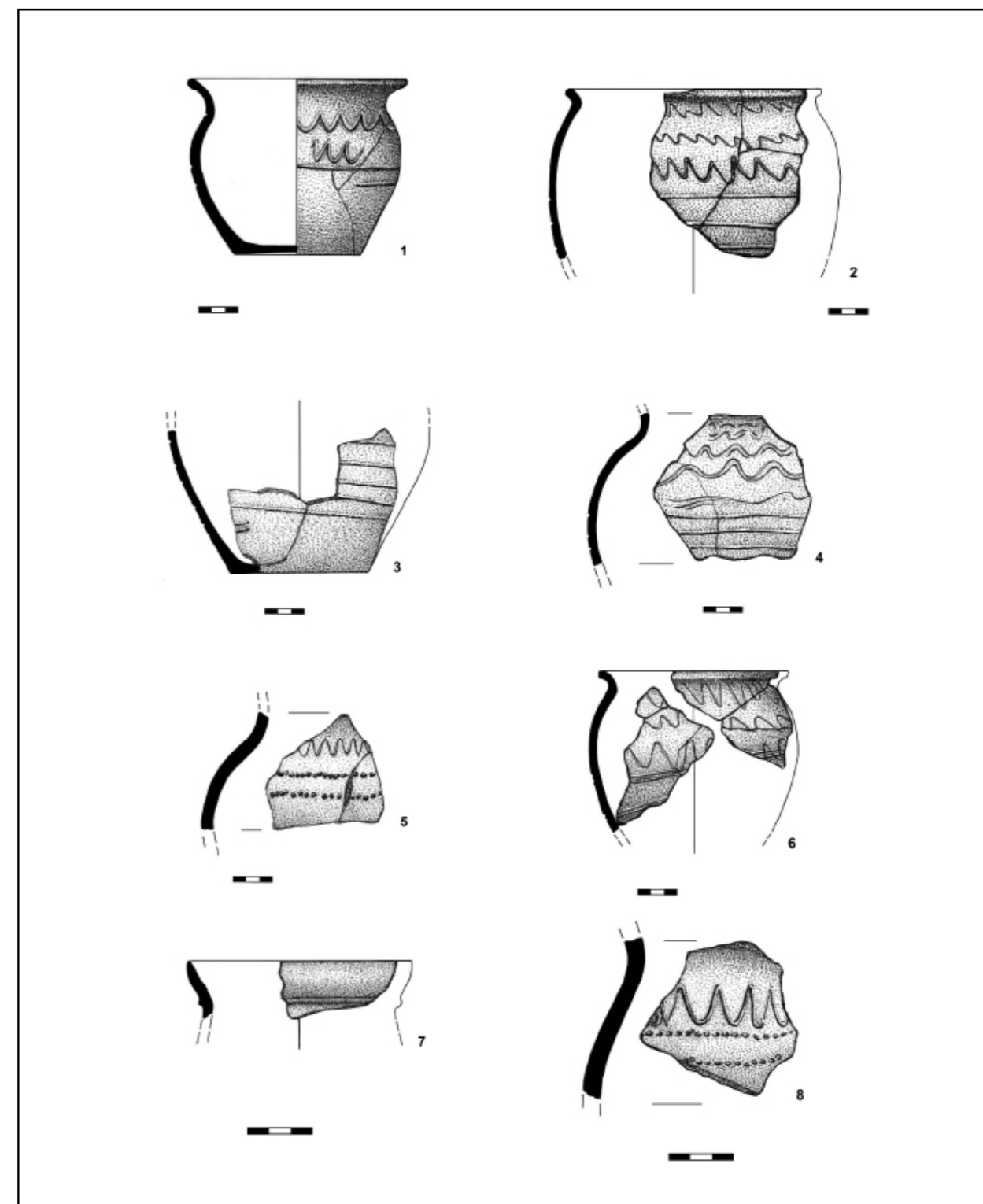

17. kép: Veszprém, Gelemér. Leletanyag. 1. Cserépbogrács, 3. Bordás nyakú edény, 2., 4–6. Kerámia az 5. aknake-mence (78 OBJ/446 STR) betöltéséből; 7–9. Fazékok a 6. kemencebokor (80 OBJ/452 STR) betöltéséből

Fig. 17: Veszprém, Gelemér. The find material. 1. Clay cauldron; 3. vessel with ribbed neck; 2., 4–6. pottery from the fill of Oven 5, a shaft oven (78 OBJ/446 STR); 7–9. cooking pots from the fill of Oven complex 6 (80 OBJ/452 STR)

18. kép: Veszprém, Gelemér. Leletanyag. 1. Fazék a 6. kemencebokor (80 OBJ/452 STR) betöltéséből; 2–6. Kerámia és orsógomb a 9. veremház (81 OBJ/461 STR) betöltéséből
 Fig. 18: Veszprém, Gelemér. The find material. 1. Cooking pot from the fill of Oven complex 6 (80 OBJ/452 STR); 2–6. pottery and a spindle whorl from the fill of House 9 (81 OBJ/461 STR)

19. kép: Veszprém, Gelemér. Leletanyag. 1–8. Kerámia a 10. veremház (82 OBJ/463 STR) betöltéséből
 Fig. 19: Veszprém, Gelemér. The find material. 1–8. Pottery from the fill of House 10 (82 OBJ/463 STR)